

Makale Türü/ Article Type	Başvuru Tarihi/ Received	Kabul Tarihi/Accepted	Yayın Tarihi/Published Date
Araştırma Makalesi	14.12.2022	07.02.2023	30.06.2023



Tehdit Dengesi Teorisi Perspektifinden Yunanistan'ın Türkiye'ye Yönelik Tehdit Algısı: 2018-2020 Döneminde Doğu Akdeniz'de Türk-Yunan Rekabeti

Greece's Threat Perception to Türkiye From the Perspective of the Balance of Threat Theory: Turkish-Greek Competition in the Eastern Mediterranean in the Period 2018-2020

Onur BALCI*

Özet

Son yıllarda Türkiye ve Yunanistan arasında Doğu Akdeniz ve Ege Denizi'nde yaşanan gerilim uluslararası politika gündemini oldukça meşgul etmektedir. 2018'de Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de gaz araştırmaları yapacağını açıklaması, Türkiye ve Yunanistan arasındaki son gerilimin başlangıcı olmuştur. Fakat yalnızca iki devlet arasında bir sorun olmaktan çıkan bu kriz, bölge içi ve bölge dışı pek çok aktörün dâhil olduğu bir sahneye dönmüştür. Söz konusu üçüncü aktörlerin krize dahil olması, Yunanistan'ın Türkiye'yi dengeleme isteğinden kaynaklanmaktadır. Bu çalışma, Stephen Walt tarafından ortaya atılan Tehdit Dengesi Teorisi perspektifinden, 2018-2020 yılları arasında Yunanistan'ın Türkiye'den algıladığı tehdit sebebiyle giriştiği dengeleme stratejisini analiz etmektedir. Ayrıca Türkiye'nin bu stratejiye karşı uyguladığı politikalar anlatılmaktadır. Çalışmanın hipotezi Türkiye'yi tehdit olarak algılayan Yunanistan'ın, bu tehdidin ortadan kaldırılması için çeşitli dengeleme stratejileri (iç dengeleme/dış dengeleme gibi) kullandığıdır. Yunanistan'ın kendi kapasitesi ile Türkiye'yi dengelemesi mümkün görülmediğinden üçüncü taraf aktörlerin dengeleme aracı olarak kullanıldığı varsayılmaktadır. Ayrıca bölge dışı aktörlerin söz konusu kriz nedeniyle bölgeye nüfuz girişimlerinin ve Yunanistan'ın diplomatik yollara kapalı olmasının, krizin çözümünü oldukça zorlaştırdığı gözlemlenmektedir. Çalışma Yunanistan perspektifinden konuyu ele alarak, krize yönelik farklı bir bakış açısı sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Yunanistan, Türkiye, Tehdit, Dengeleme, Tehdit Dengesi Teorisi, Doğu Akdeniz

Abstract

In recent years, the tension between Türkiye and Greece in the Eastern Mediterranean and the Aegean Sea has occupied the international policy agenda. In 2018, Türkiye's announcement that it would conduct gas exploration in the Eastern Mediterranean was the beginning of the latest tension between Türkiye and Greece. However, this crisis, which has ceased to be a problem only between two states, has turned into a scene where many regional and non-regional actors are involved. The involvement of these third actors in the crisis stems from Greece's desire to balance Türkiye. From the perspective of the Balance of Threat Theory put forward by Stephen Walt, this study analyzes the balancing strategy of Greece between 2018-2020 due to the perceived threat from Türkiye. In addition, Türkiye's policies against this strategy are explained. The hypothesis of the study is that Greece, which perceives Türkiye as a threat, uses various balancing strategies (such as internal balancing / external balancing) to eliminate this threat. Since it is not possible for Greece to balance Türkiye with its own capacity, it is assumed that third-party actors are used as a balancing tool. In addition, it is observed that non-regional actors' attempts to penetrate the region due to the crisis in question and Greece's closure to diplomatic means make the resolution of the crisis very difficult. The study aims to present a different perspective on the crisis by addressing the issue from the perspective of Greece.

Keywords: Greece, Türkiye, Threat, Balancing, Balance of Threat Theory, Eastern Mediterranean

* 100/2000 Doktora Bursiyeri (Uluslararası Güvenlik ve Terör Programı), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, onur.balci2@ogr.sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4418-4799

Giriş

2018 yılında Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de sismik araştırmalar yapmaya başlamasının ardından, 2019-2020 yıllarında Ege ve Doğu Akdeniz bölgesi Türkiye ve Yunanistan arasında bir krize sahne olmuştur. Krize bölge içi ve bölge dışı aktörlerin de dâhil olmasıyla durum daha karmaşık hâle gelmiştir. Yunanistan Türkiye'den algıladığı tehdit nedeniyle bölge içi ve bölge dışı aktörlerle Türkiye'yi dengelemeye çalışırken; Türkiye ise söz konusu dönemde görece yalnız kalmıştır. Ancak dengeyi kendi lehine çevirmek ve Yunanistan'ın dengeleme stratejisini bozmak için son dönemlerde krize dâhil olan devletlerle ilişkilerini düzeltmeye ve diplomatik yollarla elini güçlendirmeye çalışmıştır.

Öte yandan şu hususa dikkat çekmek gerekmektedir ki Yunanistan'ın Türkiye'den tehdit algılaması, Türkiye'nin gerçek bir tehdit olduğu anlamına gelmemektedir. Zira algı, bir anlama eylemi değildir. Anlamak bir olguyu ya da olayı tüm yönleriyle bilmektir. Bu bağlamda algı, eksik bilgiyle yapılan düşünme eyleminin bir neticesidir. Nitekim Realist paradigmanın en bilinen kavramlarından olan güvenlik ikilemi (security dilemma) de böylesi bir eksik bilginin varlığından kaynaklanmaktadır. Bu perspektiften çalışmanın amacı Yunanistan'ın Türkiye'den algıladığı tehdit bağlamında giriştiği dengeleme stratejisini analiz etmektedir. Ayrıca bir bütünlük sağlanması açısından Türkiye'nin bu stratejiye karşı uyguladığı politikalara yer verilmektedir. Çalışmanın odak kavramları tehdit ve dengeleme olduğundan Tehdit Dengesi Teorisi çalışmanın teorik çerçevesini oluşturmaktadır.

Bu doğrultuda çalışma bazı alt başlıklara ayrılmaktadır. Öncelikle tehdidin bir dengeleme nedeni olduğu ve bu tehdit algısını ortaya çıkaran unsurların neler olduğu konusunun ele alındığı "Tehdit Dengesi Teorisi: Tehdit Algısının Unsurları ve Tehdidin Dengelenmesi" başlığına yer verilmektedir. Bu başlıkta çalışmanın teorik çerçevesi ortaya konulmaktadır. Buna göre tehdit algısında toplam güç (aggregate power), coğrafi yakınlık/yakın güç (proximity), saldırı gücü/saldırgan kapasite, saldırgan niyetler/agresif niyetler olmak üzere dört ana unsur bulunmaktadır. Bu dört unsur çerçevesinde Yunanistan'ın Türkiye'yi tehdit olarak algılamasının nedenleri "Yunanistan'ın Türkiye'yi Tehdit Olarak Algılamasının Muhtemel Unsurları" başlığında incelenmektedir. Buraya kadar olan iki başlıkta "tehdidin nedeni" izah edilmeye çalışılmaktadır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise tehdidin "nasıl" ortadan kaldırılmaya çalışıldığı, yani dengeleme stratejisi üzerinde durulmaktadır. Daha açık bir ifadeyle Yunanistan'ın bu tehdide karşı tercih ettiği dengeleme stratejisi ve Türkiye'nin bu stratejiye karşı uyguladığı politikaların ele alındığı "Yunanistan'ın Türkiye'yi Dengeleme Stratejisi ve Türkiye'nin Karşı Hamleleri" başlığına geçilmektedir. Sonuç bölümünde bulguların değerlendirilmesi yapılmaktadır. Bu bulgulara göre Yunanistan'ın Türkiye'yi tehdit olarak algıladığı, bu tehdidi ortadan kaldırmak için dengeleme stratejisi benimsediği ve Türkiye'nin de bu stratejiyi bozmak için son dönemlerde bazı politikalara başvurduğu görülmektedir. Ayrıca Türkiye'nin önerdiği barışçıl çözüm yolları yerine krizi tırmandırarak dengeleme politikası izleyen Yunanistan'ın, söz konusu krizde uzlaşmacı bir tavır sergilemesi pek muhtemel değildir. Türkiye ise bir yandan barışçıl çözüm yollarına açık kapı bırakırken, diğer yandan kriz içerisinde Yunanistan'a yakın devletlerle işbirliğine gitmesi oldukça muhtemeldir.

Çalışmanın odağı kısaca şu şekilde ifade edilebilir:

Yunanistan perspektifinden,

1) Problem nedir?

Türkiye askeri kapasite bakımından giderek yükselen bir aktördür ve güç projeksiyonu giderek artmaktadır. Bu nedenle Yunanistan Türkiye'yi tehdit olarak algılamaktadır.

2) Problemin çözüm yolları nelerdir?

Yunan perspektifinden algılanan tehdidin (Türkiye'nin) dengelenmesi ve tehdidin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Başka bir ifadeyle barışçıl çözüm yolları yerine caydırıcılık temelinde politikalar yürütülmektedir.

3) Çözüm için elde bulunan araçlar nelerdir?

Yunanistan askeri kapasite bakımından Türkiye'nin oldukça gerisinde bulunmaktadır ve kısa vadede kendi imkânlarıyla (iç dengeleme yoluyla) Türkiye'yi dengelemesi muhtemel gözükmemektedir. Bu nedenle Yunanistan bir yandan kendi kapasitesini artırırken, diğer yandan bazı aktörlerin de yardımlarıyla (dış dengeleme ve negatif dengeleme yoluyla)¹ Türkiye'yi dengelemeye çalışmaktadır.

1. Tehdit Dengesi Teorisi: Tehdit Algısının Unsurları ve Tehdidin Dengelenmesi

Uluslararası İlişkiler yazınında ve özellikle Realist güvenlik çalışmalarında Kenneth Waltz'un (1979) Güç Dengesi Teorisi (balance of power theory) bir dönüm noktası olarak görülmektedir. Waltz'un 1979 yılında yayınlanan "Theory of International Politics" çalışmasında ortaya koymuş olduğu bu teori, kendinden sonraki dönemde oldukça etkili olmuştur (Arı, 2018: 115-169). Buna göre devletler bölgede statükoyu bozacak şekilde güçlenen aktörün bu gücünü dengelemek isterler. Başka bir ifadeyle, temel fikir, devletlerin hedeflerini başkalarının gücüyle tanımlamasıdır. Özünde, devletler, en güçlü devletin gücüne uyacak şekilde, bu devletin saldırgan davranıp davranmadığına bakılmaksızın, güçlerini inşa etmeye çalışırlar. Hiçbir aktörün diğerlerinden çok daha güçlü olmadığı bu güç dengesini koruyarak, herkes karşılıklı güvenliği garanti eder (Muscato, t.y.).

Stephen Walt bu teoriyi (güç dengesi teorisini) tarihin gerçekten desteklemediğini tartışmaya başlayana kadar, Waltz'un iddiaları uzun bir süre genel kabul görmüştür. Walt, devletlerin güvenlik fikirlerinin bir güç dengesini koruma ihtiyacıyla değil, algılanan tehdit tarafından tanımlandığını ve tehdit dengesi teorisinin doğduğunu savunmaktadır (Walt, 1985; 1987). Walt tehdit dengesi konusundaki fikirlerini 1985 yılında yayınlanan "Alliance Formation and the Balance of World Power" (1985) ve 1987 yılında yayınlanan "The Origins of Alliances" (1987) çalışmalarında ortaya atmıştır. Walt tehdit dengesine dair düşüncelerini ortaya atmadan önce, Waltz'a atıfla, güç dengesi teorisini eleştirmektedir. Walt'a göre dengeleme (balancing) ve peşine takılma (bandwagoning) genellikle yalnızca güç açısından çerçevelendirilmektedir. Dengeleme, zayıf tarafla uyumdur (alignment)²; bandwagoning, daha güçlü olanı seçmek demektir. Ancak Walt'a göre bu görüş ciddi şekilde kusurludur,

¹ Dış dengeleme genel olarak ittifak örüntüsü olarak icra edilmektedir. Devletin bir tehdide karşı başka devletin/devletlerin kapasitesine dayanarak yaptığı dengeleme türü dış dengelemedir. İç dengeleme ise bunun tersi şekilde kendi kapasitesine dayanarak yapılan dengeleme türüdür (Waltz, 1979: 168). Bu bağlamda iç ve dış dengeleme türleri devletlerin kendi kapasitelerini artırmalarına yöneliktir. Bunlardan farklı olarak negatif dengeleme ise rakibin/tehdidin kapasitesini zayıflatmaya yönelik bir dengeleme türüdür. Örneğin düşmanca bir ittifakın oluşumunu engelleme veya karşıt bir ittifakı sona erdirmeye girişimleri negatif dengelemedir. Negatif dengeleme hem askeri hem de askeri olmayan (ekonomik, diplomatik vs.) araçlarla yapılabilmektedir. Bu yönüyle eksiltici bir anlam taşıyan negatif dengelemenin tersi olan ve aktörün kendi kapasitesini artırıcı eylemler ise pozitif dengeleme olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda iç ve dış etkenlerle kapasite artırıcı girişimler pozitif dengeleme girişimleridir (Özlük, 2017: 234-235; Steff ve Khoo, 2014: 227-228).

² Walt çalışmalarında alliance ve alignment kelimelerini eş anlamlı/birbirinin yerine kullanmaktadır (Walt, 1987: 1). Uluslararası ilişkilerin değişen doğası ve bu nedenle bu iki kelimenin birbirinden ayrılması gerektiği, alignment'in alliance'ı kapsadığı ya da iki kavramın yakın ilişkisi konusunda bkz.: (Wilkins, 2012; Chidley, 2014).

çünkü devlet adamlarının potansiyel tehditleri ve muhtemel müttefikleri belirlerken dikkate alacakları diğer faktörleri göz ardı etmektedir. Güç, devletlerin hesaplamalarında önemli bir faktör olmasına rağmen, tek faktör değildir (Walt, 1985: 8). Burada görüldüğü üzere dengeleme ya da peşine takılma stratejilerinde devletlerin hesaplamalarında güçten başka girdileri de içermesi gerektiği iddia edilmektedir. Walt'a göre bir devletin dengelenmesi için güçlü olması yeter şart değildir. Buradan yapılabilecek bir çıkarım ise, güçlü olanın ya da güçlenmekte olanın, esas tehlide (güçlü olsun olmasın) karşı güvenlik sağlayacağı olabilir. Bir diğer ifadeyle güçlenmekte olan aktör, bu gücüyle tehditlere karşı "güvenlik sağlayıcı" olarak görülebilir ve bu nedenle dengelenmesi gerekli değildir. Bu bağlamda Walt, "yalnızca güç karşısında ittifak kurmaktansa, devletlerin en tehditkâr güçle ya da ona karşı ittifak kuracağını söylemek daha doğrudur. Örneğin, zayıf bir güç başka nedenlerden dolayı daha tehlikeliyse, devletler diğer güçlü devletlerle ittifak kurarak denge kurabilirler" demektedir (Walt, 1985: 9).

Walt'a göre devletlerin tehdit algılamasını belirleyen unsurları belirtmeden önce onun devletlerin dengeleme ve peşine takılma politikalarına dair ana argümanlarını ifade etmekte fayda vardır. Walt'un dengeleme ve peşine takılmaya ilişkin argümanları şu şekilde sıralanabilir (Walt, 1987: 5):

- 1) Dengeleme, peşine takılmaya göre çok daha yaygındır. Bununla birlikte, geleneksel güç dengesi teorisyenlerinin iddia ettiğinin aksine, devletler yalnızca güce karşı değil, tehditleri dengelemek için ittifak kurmaktadır. Güç dağılımı (*the distribution of power*) son derece önemli bir faktör olmasına rağmen, tehdit seviyesi aynı zamanda coğrafi yakınlık, saldırı kabiliyetleri ve algılanan niyetlerden de etkilenir. Bu nedenle, güç dengesi teorisinden daha iyi bir alternatif olarak tehdit dengesi teorisi önerilmektedir.
- 2) İdeoloji *alignment*³ motivasyonu olarak dengelemeden daha az güçlü bir etkidir. Gerçekten de görünür bir şekilde ideolojik ittifakların birçoğu aslında dengeleyici bir davranış biçimidir. Hatta belirli ideolojiler son derece bölücü/ayrılık yaratan etkiye sahiptir. Başka bir deyişle, bu ideolojileri paylaşan devletlerin, kalıcı ittifaklar oluşturmaktan çok rekabet etme olasılığı daha yüksektir.
- 3) Ne dış yardım ne de siyasi nüfuz (*political penetration*) tek başına güçlü bir *alignment* nedeni değildir. Daha da önemlisi, çok olağandışı koşullar dışında hiçbir avantaj elde etmenin etkili bir yolu değildir.

Görüldüğü üzere devletlerin davranışlarını tehdit algılamalarına göre belirlemesi ve bu davranışlar arasında dengeleme ve peşine takılma arasında daha çok birinciyi tercih etmeleri beklenmektedir. Ayrıca tehdit (dolayısıyla onun yol açtığı dengeleme) o denli önemlidir ki bir dengeleme motivasyonu olarak ideolojiden evvel gelmektedir. Bu aşamada devletlerin tehdit algılamalarını hangi faktörlerin etkilediğine geçilebilir. Devletlerin tehdit algılamalarını etkileyen faktörler (Walt, 1985: 9): 1) Toplam Güç (Aggregate Power), 2) Coğrafi Yakınlık (Proximity), 3) Saldırgan Kapasite/Saldırı Kapasitesi (Offensive

³ Daha önce ifade edildiği gibi Walt alliance ve alignment kelimelerini eş anlamlı kullanmıştır. Uluslararası İlişkiler literatüründe ittifaklar üzerine yapılan çalışmalarda da böylesi bir tutum görülmektedir. Alignment kelimesi, sözlüklerde Türkçeye "hizalanma, uyuşma" ve bazı akademik çalışmalarda "işbirliği, kutuplaşma" şekillerinde çevrilmiştir. Hem kelime üzerine bu karışıklık ve uyumsuzluk hem de literatürdeki alliance ve alignment ayrımı üzerine yapılan çalışmaların varlığı düşünüldüğünde, bir karışıklık olmaması için alignment kelimesi orijinal haliyle/Türkçeye çevrilmeden kullanılmaktadır. Fakat kelimenin etimolojisine bakıldığında aynı çizgide (in a line) olmayı ifade etmesi açısından "hizalanma" kelimesi daha uygun görülmektedir. Fakat çalışmanın kapsamına girmediği için böylesi bir tartışmaya girilmemektedir. Bkz.: alignment (n.) 1790, "arrangement in a line," from French alignement, from aligner "to arrange in a line" (see align). Political sense is from 1933. (www.etymonline.com, t.y.)

Capability), 4) Saldırgan Niyetler (Offensive Intentions). Bu faktörleri tek tek açıklamak yerinde olacaktır.

Toplam Güç (Aggregate Power): Walt'a göre (diğer her şey eşit olduğunda) (Walt, 1987: 22), bir devletin toplam kaynakları (örneğin, nüfus, endüstriyel ve askeri yetenek ve teknolojik yetenek) ne kadar büyük olursa, başkaları için o kadar büyük bir potansiyel tehdit oluşturabilir (Walt, 1985: 9; Walt, 1987: 22). Bu bağlamda devletlerin kullanabileceği toplam güç, başkalarına karşı oluşturdukları tehdidin önemli bir bileşenidir (Walt, 1987: 22-23). Ayrıca bir devletin toplam gücü, kendi başına, dengelemeye veya peşine takılmaya yol açabilir (Walt, 1985: 10; Walt, 1987: 23). Çünkü büyük güce sahip devletler düşmanlarını cezalandırma yahut dostlarını ödüllendirme imkânına sahiptir (Walt, 1987: 23).

Coğrafi Yakınlık/Yakın Güç (Proximity): Devletlerin tehdit algılaması ve bu algılamının sonucunda girişecekleri stratejiler (dengeleme-peşine takılma) tehdidin coğrafi olarak yakınlığından da etkilenmektedir. Bu iddianın temelinde, devletlerin güçlerinin etkisinin/güç yansıtma kabiliyetlerinin (power projection) (coğrafi) mesafeye göre azalması ya da artması fikri yatmaktadır. Bu nedenle yakındaki devletler, uzaktaki devletlere göre daha büyük bir tehdit oluşturmaktadır (Walt, 1985: 10; Buzan ve Waever, 2003: 12; Mearsheimer, 2001: 42; Mearsheimer, 2001: 81; Mearsheimer, 2001: 304; Mearsheimer, 2001: 257-258).

Eğer ki yakın tehditler dengeleyici bir tepkiyi (dengeleme davranışını) tetiklerse, dama tahtalarına benzeyen ittifak ağları muhtemel sonuçtur (Walt, 1985: 10). Dama tahtası örüntüsü "düşmanımın düşmanı dostumdur" sözüyle açıklanabilir (Nye ve Welch, 2011: 69). Bundan kasıt (ideoloji vs. değil) dengeleme motivasyonu ile hareket edilmesidir. Diğer bir ifadeyle dengeleme stratejisine beraber girilen devletin, ortak tehdidin düşmanı olmasından (yani onu dengelemek/durdurmak istemesinden) başkaca bir unsura bakılmayacağı kastedilmektedir.

Yakın güçten gelen bir tehdit dengelemeye değil de peşine takılmaya yol açtığı zaman, artık bir dama tahtası örüntüsü değil de bir nüfuz alanı olgusu ortaya çıkar. Başka bir ifadeyle büyük bir gücün sınırındaki küçük devletler o kadar savunmasız olabilirler ki denge arayışı/dengeleme yerine peşine takılmayı, yani itaat etmeyi seçebilirler (Walt, 1985: 11).

Saldırı Gücü/Saldırgan Kapasite: Diğer her şey eşit olduğunda, büyük saldırı kabiliyetine sahip devletlerin, askerî açıdan zayıf veya yalnızca savunma yeteneğine sahip olanlara göre bir ittifakın meydana gelmesini etkileme ihtimali daha yüksektir. Bir yandan, bu tür yeteneklerin (saldırı kapasitesi) oluşturduğu acil tehdit, devletleri başkalarıyla ittifak kurarak dengeleme davranışına yol açabilir (Walt, 1985: 11). Başka bir ifadeyle, bir aktörün (devletin) başka bir aktöre saldırabileceği askeri imkânlarını artırması, bu tehdidi algılayan ve görece daha zayıf olan diğer aktörler arasında ittifak kurmayı teşvik eder. Coğrafi yakınlık arttıkça bu tehdit algısının ölçeği yükseleceğinden en yakın olanların bu potansiyel tehdide karşı birleşmesi muhtemeldir. Öte yandan ise böylesi bir tehdidin olduğu ancak dengelemenin yakın devletlerce mantıklı görülmediği zamanlar da olabilir. Bu saldırgan gücün hızlı fethetme (conquest) gücüyle ilgilidir. Saldırı gücü (offensive power), saldırganın hızlı fethetmesine imkân sağladığında, savunmasız devletler direnmekte çok az umut görebilir. Bu nedenle dengeleme akılcıca görünmeyebilir, çünkü kişinin müttefikleri yeterince hızlı yardım sağlayamayabilir. Bu eğilim, etki/nüfuz alanlarının ortaya çıkmasına yol açabilir. Yani büyük saldırı yeteneklerine sahip (ve potansiyel müttefiklerden uzak olan)

bir ülkeye yakın olan devletler, dengeleme ittifakları basitçe uygulanabilir olmadığı için peşine takılma yolunu seçmek zorunda kalabilir (Walt, 1987: 25).

Saldırgan Niyetler/Agresif Niyetler: Saldırgan olarak görülen devletler, başkalarını kendilerine karşı dengeleme davranışına itmesi muhtemeldir. Hatta oldukça mütevazı yeteneklere sahip devletler bile, özellikle saldırgan olarak algılanırlarsa, kendilerine karşı dengelemeye giden devletleri görebilir. Bu nedenle niyet algılamalarının, ittifak seçimlerinde özellikle önemli bir rol oynaması muhtemeldir (Walt, 1987: 25; Gause, 2003; Cohen, 1978).

Walt'a göre bir devletin değişmez bir şekilde saldırgan olduğuna inanılırsa, diğer devletlerin saldırgan olduğuna inanılan devletin peşine takılma olasılığı düşüktür. Sonuçta, bir saldırganın niyetleri, onunla ittifak yoluyla değiştirilemezse, savunmasız bir devlet, müttefik olsa bile, muhtemelen bir mağdur olacaktır. Bu nedenle bu görece zayıf devletin başkalarıyla, saldırgan olduğuna inanılan devlete karşı dengeleme yapması, bu kaderi önlemenin tek yolu olabilir (Walt, 1987: 26).

Yukarıda özetlenen tehdit algılamasının dört unsuruna dair son olarak, Walt "herhangi bir durumda hangi tehdit kaynaklarının en önemli olacağı önceden belirlenemez; sadece hepsinin muhtemelen bir rol oynayacağı söylenebilir. Ve tehdit ne kadar büyükse, savunmasız devletin bir ittifak arayışına girme olasılığı o kadar artar" demektedir. Bu çalışmada Yunanistan'ın Türkiye ile son zamanlarda yaşadığı sorunlara bu dört maddenin perspektifinden bakılmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'yi bir tehdit olarak gören Yunanistan Türkiye'yi dengelemeye çalışmaktadır ve bunun Türk dış politikasında bazı yansımaları olmaktadır. Çalışmanın bundan sonraki bölümleri bu minvalde ilerlemektedir.

2. Yunanistan'ın Türkiye'yi Tehdit Olarak Algılamasının Muhtemel Unsurları

Bu bölümde Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı duyduğu tehdit algısının varlığı ve seviyesi Walt'un yukarıda ifade edilen dört unsura/faktöre göre incelenmektedir. Bu unsurların her biri Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı tehdit algısını etkileyebilir, ancak hangisinin daha çok etkili olduğunu bilebilmek zor olsa da hepsini aynı anda göz önünde bulundurmamak tehdit algısını anlamayı sağlayabilecektir. Bu nedenle bu unsurların neden bir tehdit algısına yol açabileceği Yunanistan ve Türkiye arasındaki Doğu Akdeniz krizi bağlamında teorik olarak değerlendirilmekte, krizin detaylarına girilmemektedir

2.1. Toplam Güç

Türkiye'nin toplam gücünün (örneğin, nüfus, endüstriyel ve askeri yetenek ve teknolojik yetenek) son yıllarda arttığı görülmektedir. Bu çalışmada Türkiye'nin ve Yunanistan'ın toplam güçlerini ifade edebilmek için Global Fire Power'ın 2020 yılına dair gerçekleştirdiği çalışma dikkate alınmaktadır. Global Fire Power (GFP) sıralaması, askeri güç ve mali durumlardan lojistik yeterlilik ve coğrafyaya kadar değişen kategorilerle belirli bir ülkenin PowerIndex ('PwrIndx') puanını belirlemek için 50'den fazla faktörden yararlanmaktadır (Globalfirepower, 2020a). Bu kriterler altında en mükemmel güç "0.000" puanına sahiptir ve sayı büyüdükçe devletlerin güç seviyesi düşmektedir.

Türkiye ve Yunanistan arasında yapılan kıyaslamada⁴ Türkiye'nin toplam güç açısından üstünlüğü görülmektedir. Türkiye, 2020 yılı için, GFP incelemesinde değerlendirilen 138 ülke arasında 0.2098 PwrIndx puanıyla 11. sırada yer almaktadır. Yunanistan ise 2020 yılı için, GFP incelemesinde değerlendirilen ülkeler arasında 33. sırada

⁴ Türkiye ve Yunanistan arasında askeri bakımdan başka kıyaslamalar için bkz.: (Worlddata, t.y.; Countryeconomy, t.y.; Armedforces, t.y.).

yer almaktadır ve 0.5311 PwrIndx derecelendirmesine sahiptir⁵. Türkiye ile Yunanistan arasındaki bu asimetrik durum nedeniyle, 2020 yılında Yunanistan için önemli bir unsur olarak ordu alarm seviyesine gelmiştir (Smith ve Henley, 2020; Globalfirepower, 2020c).

Walt'un toplam güç ve tehdit konusundaki değerlendirmeleri ve GFP verileri birlikte değerlendirildiğinde, Yunanistan Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki doğal kaynaklara erişmesi ve bu kazanım ile stratejik olarak (mevcut askeri gücüyle birlikte) üstün konuma geçme ihtimallerini düşünerek, Türkiye'yi tehdit olarak algılıyor olabilir. Bu bağlamda Fransa (7. sırada, PwrIndx:0.1702), BAE (45. sırada, PwrIndx:0.7034) ve İsrail (18. sırada, PwrIndx:0.3111) ile Yunanistan'ın savunma ve güvenlik işbirliği anlaşması imzalama yolunda adımlar atması dış dengeleme yoluyla kapasitesini artırma girişimleri olarak görülmektedir.

2.2. Coğrafi Yakınlık

Coğrafi yakınlık ve toplam güç birbiriyle fevkalâde yakından ilişkili iki unsurdur. Yukarıda da ifade edildiği gibi devletlerin toplam güçleri tek başına tehdit olmak için yeter şart değildir ve yakındaki devletler, görece uzaktaki devletlere göre daha büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Uzaklık ve gücün etkisi göreceli olarak ters orantılıdır. Bu bağlamda Türkiye'nin toplam gücünün Yunanistan tarafından tehdit algısındaki ölçüsü iki ülkenin coğrafi konumları ile doğrudan ilgili görülmektedir. Diğer bir ifadeyle Türkiye, Yunanistan'a coğrafi olarak ne kadar yakın ise güç projeksiyonunun etkisi (yani tehdidin büyüklüğü) de bir o kadar artacaktır.

Bilindiği üzere Türkiye ve Yunanistan'ın kuruluşlarından itibaren yaşadıkları sorunların pek çoğu coğrafi yakınlıktan kaynaklanmaktadır. Bu iki sınırdaş ülke kara, hava ve deniz sınırlarını paylaşmaktadır. Kara hariç diğer sınırlar tartışmalıdır ve bugün dahi yaşanan sorunların (Ege ve Doğu Akdeniz'de) en önemli amilleridir. Harita 1'de de görüldüğü gibi Yunanistan'ın birçok adası Türkiye kara sınırına oldukça yakındır. Deniz yetki alanlarının bir antlaşma yoluyla sınırlandırılmamış olması böylesi bir topoğrafyada bugünkü sorunların en önemli nedenlerindedir. Başka bir ifadeyle iki ülkenin deniz yetki alanlarının sınırlandırılmaması, bu coğrafi yakınlıktan kaynaklı sürekli sorun ve tehdit algılamalarına yol açmaktadır. Tabii olarak Doğu Akdeniz'de bulunması beklenen enerji kaynakları halihazırda var olan sorunları ve tehdit algısını derinleştirmektedir.

Harita 1: Türkiye ve Yunanistan'ın Birbirlerine Göre Coğrafi Konumları



Kaynak: Anadolu Ajansı, 2017

⁵ İki devletin daha detaylı karşılaştırması için bkz.: (Globalfirepower, 2020c).

Türkiye'nin Kaş açıklarındaki Yunanistan'a ait küçük Meis adasını gerekçe gösteren Yunanistan Doğu Akdeniz'de büyük bir bölgede Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) ve kıta sahanlığı iddiasında bulunmaktadır. Yunan tarafı, Akdeniz'in bu bölgelerinin, Girit ve Rodos adalarının devamı olarak Kıbrıs adasının deniz yetki alanlarına kadar olan kısmının, kendisine ait olduğunu iddia etmektedir. Söz konusu bu alan Türkiye'nin Libya ile imzaladığı Deniz Yetki Alanı anlaşmasının sınırları ile çakışmakta (bkz. Harita 2 ve 3) ve Yunanistan buradaki (yatay düzlemde) bazı alanların kendine ait olduğunu ifade etmektedir. Bu iddia Türkiye'nin Akdeniz'de Antalya ve Mersin körfezlerine sıkışması anlamına gelmektedir (Çelikkol, 2018). Türkiye ise söz konusu alanların kendi deniz yetki alanları olduğunu iddia etmekte ve bu alanda MEB ilân ederek doğalgaz aramaları yapmaktadır. Her iki ülkenin de bölgede savaş gemilerini bulundurması bu coğrafi alanda tehdit algılamasını artırmaktadır.

Harita 2: Yunanistan'a göre Deniz Yetki Alanları



Kaynak: Özalp, 2020

Harita 3: Türkiye-Libya arasında Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması Anlaşmasına göre Türkiye'nin Deniz Yetki Alanı



Kaynak: Acer, 2019

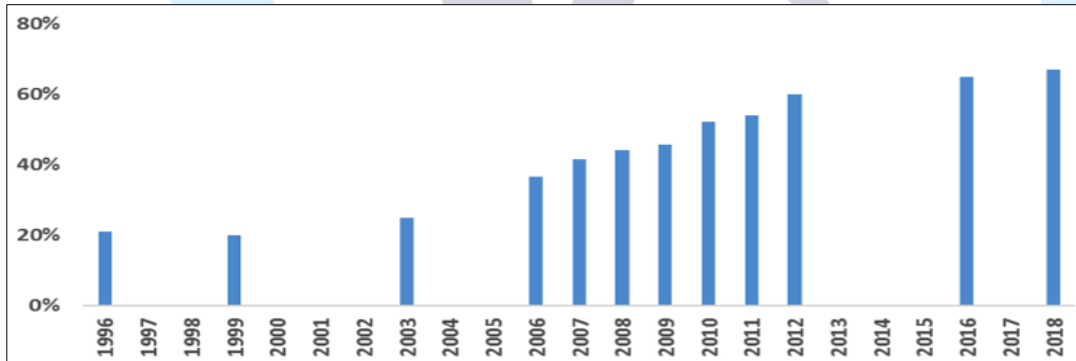
Görüldüğü üzere iki ülke arasında coğrafi yakınlık, krizlerin derinleşmesini ve tehdidin artmasına yol açabilmektedir. Ayrıca Yunanistan'ın bu krizde Türkiye'yi tehdit olarak algılaması, Yunanistan'ın kendisine ait olduğunu iddia ettiği bölgedeki kaynakların Türkiye tarafından ele geçireceği endişesinden kaynaklanmaktadır denilebilir. Yani bu tehdit algısı kendisine yakın olan Türkiye'nin yalnızca güçlü olmasından kaynaklanmamaktadır.

2.3. Saldırı Gücü/Saldırıcı Kapasite

Büyük saldırı kabiliyetine sahip devletler, askerî açıdan görece daha zayıf aktörü ittifak arayışına itebilmektedir. Başka bir ifadeyle, bir aktörün (devletin) başka bir aktöre saldırabileceği askeri imkânlarını artırması, bu tehdidi algılayan ve görece daha zayıf olan diğer aktörler arasında ittifak kurmayı teşvik edebilir. Coğrafi yakınlık arttıkça bu tehdit algısının ölçeği yükseleceğinden en yakın olanların bu potansiyel tehdide karşı birleşmesi muhtemeldir. Bu bağlamda Türkiye'nin saldırı gücü/saldırıcı kapasitesi Yunanistan'ın Türkiye'den algıladığı tehdidin nedenlerinden olabilir.

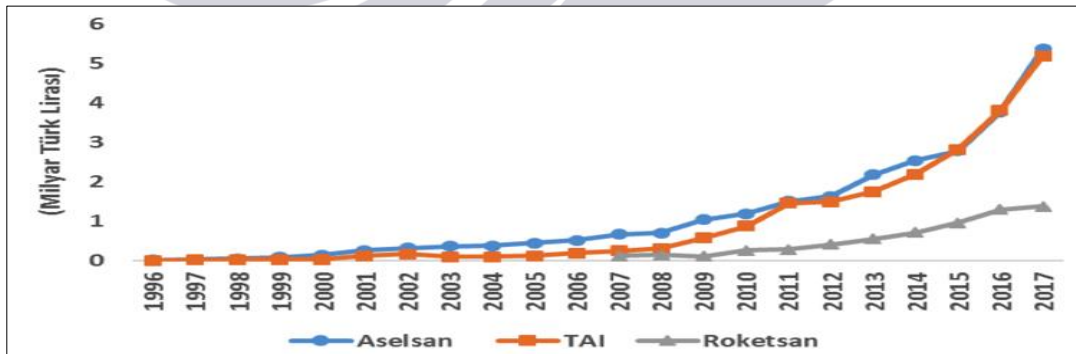
2000'li ve özellikle 2010'lu yıllardan itibaren Türkiye askeri bakımdan oldukça gelişme göstermektedir. Toplam güç başlığında da bahsedildiği gibi Türkiye GFP'nin yaptığı güç analizinde dünyadaki 138 devlet arasında 11. sıradayken; Yunanistan ise 33. sırada yer almaktadır. Bu gerçekten ciddi bir farktır ve Türkiye kuruluşundan itibaren askeri bakımdan en güçlü dönemindedir. Türkiye'nin hava, kara ve deniz unsurlarında milli silahlar geliştirmesi ve millilik oranını yükseltmesi (bkz.: Şekil 1) saldırı kapasitesi bakımından oldukça önemli etkenlerdir. Bunun yanı sıra özellikle İHA, SİHA, helikopter, gemi, zırhlı araçlar, füze vb. yapımında kendi imkân ve kabiliyetlerini geliştirdiği gibi bu alanlarda ihracatlarını artırmaya başlamıştır (bkz.: Şekil 2) ki bu da üretimin kalitesini göstermektedir. Ayrıca Türkiye'nin 2020 yılında gelmiş olduğu bu aşama Yunanistan'ın tehdit algılama seviyesinin tarihsel süreç açısından değişebileceğini gösterebilir. Yunanistan Türkiye'yi her zaman tehdit olarak algılamış olabilir; ancak Türkiye'nin şu an askeri olarak ulaştığı seviye tehdidin büyüklüğüne dair algıyı artırmış olabilir. Bu da doğal olarak dengeleme davranışının aciliyetini tetiklemektedir. Öte yandan Türkiye'nin askeri kapasitesinin tehdit olarak algılanmasının bir diğer nedeni olarak uluslararası sistemdeki değişim etkili olmuş olabilir.

Şekil 1: Türk Savunma Sanayii Yerlilik Oranı



Kaynak: Balcı ve Çelik, 2019: 109

Şekil 2: Türk Savunma Şirketlerinin Toplam Satışları



Kaynak: Balcı ve Çelik, 2019: 109

Bilindiği üzere Soğuk Savaş şartlarında blok üyesi devletlerin dış politikalarındaki özerklikleri sınırlı hale gelmiştir. Soğuk Savaş döneminde de (askeri bakımdan) daha güçlü olan Türkiye ve Yunanistan arasında gerginlikler yaşanmıştır. Ancak Türkiye ve Yunanistan'ın aynı blokta yer alması krizleri ve tehditleri belli bir aşamada tutmuştur. Başka bir ifadeyle blok hiyerarşisi krizlerin tırmanmasını önlemiştir. Ancak Soğuk Savaşın bitişi zımnen hiyerarşiyi ortadan kaldırmış ve *anarşi* ve *self-help* iki ülke arasındaki tehdit algılamasında göreceli olarak yeniden etkin hale gelmiştir. Öyle ki Soğuk Savaş'ın bitişiyle Yunanistan 90'lı yıllarda Türkiye'ye yönelik dengeleme politikası ve hatta hasmane davranışlar yürütmüştür (bkz.: Ayman, 2001). Çalışmanın ele aldığı Doğu Akdeniz krizinde de benzer saiklerle Yunanistan'ın Türkiye'yi dengelemeye çalıştığı düşünülebilir.

Özetle, Türkiye'nin saldırı kapasitesini artırmış olması, hatta tarihinin en yüksek konumuna getirmiş olması, Yunanistan perspektifinden ciddi bir tehdit algılamasına yol açmış ve onu Türkiye'yi dengeleme girişimlerine iten nedenlerden birisi olmuş olabilir.

2.4. Saldırgan Niyetler

Saldırgan niyetler incelendiğinde algı ve imaj söz konusudur (Ametbek, 2017; Herrmann, 2013). Bir devletin uluslararası alanda saldırgan devlet olduğuna ilişkin imaj, başka devletlerin ona karşı dengeleme stratejisine girişmesine yol açabilir. Hatta büyük kapasiteye sahip olmayan devletler bile, saldırgan olduğu düşünülen devlete karşı dengelemeye gidebilir. Bu nedenle niyet algılamalarının, ittifak seçimlerinde özellikle önemli bir rol oynaması muhtemeldir (Walt, 1987: 25). Walt'a göre saldırgan olduğu yönünde algılanan Kaddafi yönetimi (Libya) faaliyetlerinin yarattığı saldırgan niyet algısı Mısır, İsrail, Fransa, ABD, Çad ve Sudan'ı siyasi ve askeri müdahaleleri koordine etmeye teşvik etmiştir (Walt, 1987: 25). Tıpkı daha önce Libya misalinde olduğu gibi Türkiye'nin saldırgan niyetlere sahip olduğu algısı bu devletleri Türkiye'yi dengelemek için bir araya getirmiş olması muhtemeldir. Çünkü yalnızca Türkiye'nin güçlü olması/gücünü artırması, Walt'un iddialarından hareketle, onun dengelenmesi/ tehdit olarak görülmesi için yeter şart değildir. Bu gücün bir tehdit olarak görülmesi için saldırgan niyetlere de gerek vardır. Söz konusu devletlerin Türkiye'yi saldırgan niyetlere sahip olduğunu düşünmesi, Türkiye'nin son birkaç yılda bu devletlere "yakın" alanlarda etkili askeri operasyonlar yapmasından kaynaklanıyor olabilir.

Bilindiği gibi Türkiye'nin Suriye'ye yönelik Şah Fırat Operasyonu, Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı Operasyonu/Afrin Harekâtı, Barış Pınarı Harekâtı, Kuzey Irak'a yönelik Pençe Harekâtı ve Libya Tezkeresi çerçevesinde Libya'ya asker gönderilmesi (ki Libya Doğu Akdeniz konusunda Türkiye için stratejik öneme sahiptir) gibi askeri eylemler, Türkiye'nin saldırgan niyetlere sahip bir ülke olduğu yönünde bir algı oluşturmuş olabilir. Fakat Türkiye'nin Suriye ve Kuzey Irak'a yönelik askerî harekâtlarının PKK/YPG/PYG ve IŞİD gibi terör örgütlerine yönelik olduğunu ve Libya'ya asker gönderimi ve askeri teçhizat yardımlarının da Birleşmiş Milletler tarafından tanınan Ulusal Mutabakat Hükümeti'ni desteklemek amacıyla yapıldığını ifade etmek gerekmektedir. Yani Türkiye'nin saldırgan niyetler taşıyan bir devlet olması bir yana, aksine bu tabloda Türkiye uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden unsurlarla mücadele etmektedir. Bu mücadeleyi yapan bir devletin tehdit olarak algılanması önemli bir hakikati ortaya çıkarmaktadır. Şöyle ki tehdidi algılayan aktör olmazsa olmaz şekilde barışçıl ya da iyi niyetli olarak tanımlanamaz. Nitekim Türkiye'nin 20 Temmuz 1974'te Kıbrıs Türklerini korumak adına başlattığı Kıbrıs Barış Harekâtı dahi Yunan algısında bir işgal girişimi olarak yer almaktadır. Bu bağlamda Yunanistan'ın Türkiye'nin saldırgan niyetleri olduğuna yönelik bir tehdit algısı varsa, burada esas olan Türkiye'nin gerçekten saldırgan bir devlet olup olmadığı değil, bunu

yapabilmeye muktedir olabilmesinden kaynaklanmaktadır. Başka bir ifadeyle önemli olan gerçeklik değil aktörlerin algılamasıdır.

Yunanistan gündeminde Türkiye'nin saldırgan niyetlere sahip olduğuna yönelik algının bir diğer örneği olarak Türkiye'nin Ege adalarına ani saldırı yapabileceği ve bu adaları Yunanistan'dan alabileceğine dair Yunanistan gündemindeki söylentiler gösterilebilir. Ayrıca Türkiye'nin savaş nedeni (*casus belli*) kararının Ege'den Doğu Akdeniz'e ve Kıbrıs'a genişlettiği Yunanistan gündeminde (Ayhan, 2020: 216). Bu iki örnek Yunan perspektifinden açık bir tehdit algılamasıdır. 2000'lerin başında Türkiye'nin Kıbrıs'ın birleşmesi yönündeki tutumundan uzaklaşarak, KKTC'ye daha fazla yerleşmesi ve ülkenin bağımsızlığı doğrultusunda politika izlemesi de Türkiye'nin saldırgan niyet taşıdığı yönünde bir algı yaratmış olabilir. Bunlardan başka Türkiye'nin Kıbrıs'ın MEB'ini ihlâli, Yunanistan'a karşı süren Türk meydan okumaları ve tehditleri, Ege'de Yunanistan karasularında Türkiye'nin saldırıları ve tehditleri gibi başlıklar Yunan güvenlik gündeminde oldukça fazla yer almaktadır (Ayhan, 2020: 132-183). Bu şüpheler ve algılar, Yunanistan'ın güvenlik gündeminde ve algılamasında Türkiye'nin saldırgan niyetler taşıyan bir ülke olduğu algısı oluşturmuş olabilir. Bu da diğer başlıklarla birlikte düşünüldüğünde tehdit algısını oldukça arttırabilir.

3. Yunanistan'ın Türkiye'yi Dengeleme Stratejisi ve Türkiye'nin Karşı Hamleleri

Yunanistan'ın 2018-2020 yıllarında Türkiye'ye yönelik krizi tırmandırıcı davranışlarının arkasında yukarıda ele alınan dört unsurun ne derece etkili olabileceği tartışılmıştır. Bu unsurdan kaynaklı muhtemel tehdit algılaması, Yunanistan'ın Türkiye'yi bir tehdit olarak gördüğünü ifade etmektedir. Bu doğrultuda Türkiye'den algıladığı tehdit nedeniyle Yunanistan'ın izlediği politika iç dengeleme ve dış dengeleme olarak iki aşamada incelenebilir. Yunanistan Türkiye karşısında askeri güç bakımından görece daha zayıf olduğu için askeri harcamalarını arttırmaktadır. Öyle ki yaşadığı ekonomik krize rağmen 2019 yılında gayrisafi yurt içi hasılasının yüzde 2,6'sını savunmaya harcamıştır (SIPRI, 2020: 2). Böylece ekonomisinin büyüklüğüne oranla en fazla askeri harcama yapan NATO ülkesi sıralamasında (ABD ve Bulgaristan'ın ardından) üçüncü sırada yer almaktadır. Ayrıca 2020 yılında yaptığı askeri harcamanın 2,5 katını (2,5 milyar EURO) da 2021 yılında gerçekleştirmeyi planlaması (DW, 2020) tehdit algısının yüksekliğini ve aciliyetini göstermektedir.

Buna rağmen Yunanistan, Türkiye'ye karşı algıladığı tehdit ve Türkiye'nin toplam gücünü tek başına/kendi imkânlarıyla dengelemeyeceğinden⁶ (yani iç dengeleme/internal balancing yeterli olmadığından) dolayı dış dengeleme (external balancing) stratejisini de benimsemektedir. Bunun için, İsrail, Mısır, Fransa, AB ülkeleri ve hatta ABD ile hareket etmektedir (Doster, 2020). Ancak burada askeri bakımdan en önemli dengeleme aktörü Fransa ve ABD olarak görülmektedir. Fransa açık şekilde Türkiye karşıtı tavır sergilemiş ve hatta Macron Türkiye'nin sözden değil eylemden anlayacağı yönünde ifadelerde

⁶ Türkiye'nin askeri harcamaları, 2010-2019 yılları arasındaki on yıllık süreçte yüzde 86 artarak 20,4 milyar dolara ulaşmıştır. Ayrıca söz konusu askeri harcama verilerinde Türkiye 16. Sıradayken, Yunanistan ise 5,5 milyar dolar ile 33. sırada yer almaktadır (SIPRI, 2020: 2). İki devlet arasındaki silahlanma harcamalarındaki ciddi fark göstermektedir ki, Yunanistan'ın iç dengeleme yoluyla Türkiye'nin seviyesine çıkamayacağı görülmektedir. Ayrıca şunu ifade etmek gerekir ki Türkiye'nin silahlanmasını basit bir şekilde potansiyel agresif tehdit ya da saldırgan niyet olarak tanımlamak yanlıştır. Türkiye güvenli olmayan bir çevreye sahiptir. Özellikle Arap Baharı/İsyanları sonrasında Ortadoğu bölgesindeki istikrarsızlık ve şiddet sarmalından en çok etkilenen ülkelerden birisi Türkiye'dir. NATO müttefiklerinden dahi destek görmeyen Türkiye, böylesi bir güvenlik ortamında tabii olarak imkân ve kabiliyetleri geliştirmek zorundadır. Yani silahlanması ve silahlanmadaki millilik oranını yükseltmesi zorunluluktan kaynaklanmaktadır. Benzer şekilde böylesi bir ortamda irrasyonel olarak Türkiye'nin Yunanistan dâhil herhangi bir aktöre saldırısını beklemek de doğru değildir.

bulunmuştur (Baykent, 2020). Ayrıca GKRY ile imzaladığı anlaşmayla⁷ adanın güneyindeki deniz ve hava üslerine ulaşan Fransa, Yunanistan ile de kapsamlı bir savunma işbirliği anlaşması imzalamak istemiştir. Ayrıca Yunanistan ve Fransa AB nezdinde Türkiye'nin eylemlerinin uluslararası hukuka aykırı olduğunu iddia ederek, örgütün Türkiye'ye yaptırım uygulamasını istemiştirler. AB içerisinde Fransa ve Yunanistan'ın bu sert tutumunu dengelemeye çalışan Almanya'nın süreç uzadıkça ve baskılar arttıkça yaptırımlara geçit vermek zorunda kalacağı (Karan, 2020) yönündeki endişeler, o dönem Türkiye'yi zora sokabilecek Yunan stratejilerinden biri olarak görülmektedir. ABD her ne kadar soruna müdahale etmiyormuş gibi gözükse de 2019 yılında Yunanistan'a büyük ölçekte askeri yığınak yapmış ve Doğu Akdeniz'de varlığını Yunan mevzisinden tahkim etmiş ve hissettirmiştir. Ayrıca ABD tarafından 2020 yılında Türkiye'ye karşı CAATSA (Countering America's Adversaries Through Sanctions Act/Yaptırımlar Yasası Yoluyla Amerika'nın Düşmanlarına Karşı Koyma) yaptırımları kararının, yığınak yapma eylemiyle birlikte düşünüldüğünde, Yunanistan için bir dış dengeleme unsuru; ABD içinse Doğu Akdeniz'de *offshore balancing* stratejisi olduğu görülmektedir⁸.

Yunanistan'ın dengeleme stratejisine farklı bir perspektiften bakabilmek için negatif ve pozitif dengeleme türlerine de değinmek faydalı olacaktır. Bu dengeleme türünde devletler, ilkinden farklı olarak kendi kapasitelerinden çok diğer devletlerin kapasitelerini zayıflatmaya yönelik girişimlerle dengeleme yapmaya çalışmaktadırlar. Devletlerin ister iç isterse dış dengeleme yoluyla sahip olduğu kapasite aracılığıyla rakip devletlerin kapasitesini zayıflatmaya çalışması negatif dengeleme olarak tanımlanmaktadır (Steff ve Khoo 2014: 227-228). Daha çok askeri kapasite üzerinden tanımlanan negatif dengeleme, aynı zamanda ekonomik ve diplomatik olarak da diğer devleti zayıflatma girişimlerini kapsamaktadır. Diğer taraftan aktörün dünya politikasında kendi kapasitesini artırmaya yönelik çabaları (bu çabalar hem iç hem de dış kaynaklı olabilir) ise pozitif dengeleme olarak tanımlanmaktadır (Özlük, 2017: 236). Bu bağlamda Ege ve Doğu Akdeniz'de artan tehdit algısı nedeniyle Yunanistan'ın AB, Fransa, ABD, Mısır ve İsrail ile Türkiye'yi dengeleme girişimleri dış dengeleme olduğu gibi, aynı zamanda negatif ve pozitif dengeleme olarak da tanımlanabilir.

Yunanistan'ın AB, Fransa, Mısır ve İsrail ile uygulamaya çalıştığı negatif ve pozitif dengeleme girişimlerine, Türkiye pozitif dengeleme ile karşılık vermeye çalışmaktadır. Başka bir ifadeyle Yunanistan'ın Türkiye'nin kapasitesini azaltmak (negatif dengeleme) maksadıyla işbirliği kurduğu aktörlerle (Fransa hariç) Türkiye'nin ilişkilerini normalleştirme çabaları bir pozitif dengeleme örneğidir. Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın "Biz kendimizi Avrupa'da görüyoruz" demesi (Usta, 2020) ve son dönemde İsrail ile ilişkilerin düzeltilmeye çalışılması (Nasi, 2021) Yunanistan'ın yapmaya çalıştığı dengeleme stratejisini bozma ve bu yolla kendi imkânlarını kullanabilme alanı açması bakımından pozitif dengeleme misalidir. Ayrıca Türkiye-Mısır ilişkilerinin gözden geçirilmeye başlanması (TRT Haber, 2021) da bu bağlamda değerlendirilebilir. Ayrıca Walt'un bir devletin saldırgan olarak tanımlanması, onun diğer aktörlerce de tehdit olarak algılanacağı ve dolayısıyla dengelenmesinin kuvvetle muhtemel olacağı yönündeki ifadesine atıfla, Türkiye'nin mezkûr aktörlerle ilişkilerini düzeltmeye çalışması onun

⁷ Kıbrıs Adası bir bütün olarak Kıbrıs Cumhuriyeti adıyla AB üyesi olarak kabul edilmektedir.

⁸ Ayrıca Türkiye'ye askeri yaptırım uygulamak, onu dengeleyenlere/rakiplerine silah satmak/hibe etmek askeri yumuşak dengeleme olarak tanımlanabilirken, ekonomik yaptırım yapmak ise askeri olmayan yumuşak dengeleme olarak görülebilir. AB, Fransa ve diğer Batılı devletlerin Yunanistan'a verdikleri destekler bu cümledendir. Bir başka ifadeyle Türkiye'nin imkânlarını kısıtlayarak ve Türkiye'yi doğrudan dengelemeye girişmeyerek, dengeyi Yunanistan lehine çevirme girişimleri yumuşak dengeleme olarak ifade edilebilir.

saldırgan olduğu yönündeki imajı da ortadan kaldırma girişimi olarak görülebilir. Yine bu duruma bir başka örnek olarak NATO üzerinden görüşmelerin yapılması ve sorunun barışçıl yollarla çözülmesi yönündeki Türkiye'nin ısrarlı niyet beyanları verilebilir. Sorunun barışçıl yollarla çözülmesi yönündeki Türk iradesi aslında Türkiye'nin saldırgan niyet taşımadığının açık göstergesidir. Ayrıca Yunanistan'ın bu görüşmelere katılmaması ise Yunanistan'ın barışçıl yollarla hareket etmek istemediğinin bir göstergesidir.

Yunanistan'ın tüm girişimleri birlikte düşünüldüğünde Türkiye'nin alanını daraltmaya çalıştığı görülmektedir. Yunanistan'ın Türkiye'nin alanı daraltma yönündeki adımlarına Türkiye iç ve dış dengeleme stratejisiyle karşılık vermiştir. Türkiye'nin askeri imkânlarını artırmaya devam etmesi⁹ iç dengeleme misaliyken, kendisine karşı Batılı müttefiklerinin uyguladığı askeri yaptırımlara karşı Rusya ile yakın askeri ilişkilere girmesi, Libya ile Deniz Sınırı Anlaşması yapması dış dengeleme misalidir. Ayrıca bütün bunlar kendi imkânlarını artırması yönüyle pozitif bir dengeleme stratejisiyken, Libya ile yapılan Deniz Sınırı Anlaşması hukuki ve diplomatik yönden Yunanistan'ın imkânlarını kısıtladığından negatif dengeleme olarak tanımlanabilir. Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de daha fazla hak sahibi olabilmesi ve Yunanistan'ın dengeleme girişimlerini boşa çıkarmak için Libya ile yaptığı anlaşmanın benzerini İsrail ve Mısır'la da yapması beklenebilir. Öyle ki Yunan tarafının dengeleme girişimlerini zayıflatmak için önemli olan negatif dengeleme girişimlerinin devamlılığı ve artırılması önem arz etmektedir. Bu sayede Yunanistan'ın yaymaya çalıştığı "saldırgan niyetlere sahip Türkiye" algısı ortadan kalkacaktır. Bu bağlamda söz konusu ülkelerle ilişkilerde yumuşama sinyallerinin verilmesi (Karan, 2020) böylesi bir ihtimali güçlendirmiştir.

Sonuç

Çalışmada görüldüğü üzere coğrafi yakınlık (proximity), toplam güç (aggregate power), saldırı kapasitesi (offensive capability), saldırgan niyetler (offensive intentions) özelinde Yunanistan'ın Türkiye'den algıladığı tehdidin boyutunun (hangisinin öncelikli ve daha yüksek olduğuna bakılmaksızın) yüksek olduğu düşünülebilir. Yunanistan'ın iç dengeleme yoluyla Türkiye'yi dengeleyemeyeceği görülmektedir. Bu nedenle Yunanistan bir yandan kapasitesini artırmaya çalışarak iç dengeleme stratejisini; diğer yandan da özellikle Fransa, AB ve genelde müdahil olmadığı düşünülse de dolaylı olarak ABD'nin yardımlarıyla dış dengeleme stratejisini yürütmektedir. 2020 yılı itibarıyla, Yunanistan'ın askeri harcamalarını 2021 yılında 5 katına çıkaracağını beklenmesi tehdit algısının yüksek olduğunu ve krizin kolay çözüme kavuşmayacağını göstermektedir.

Öte yandan Türkiye ise bu krizde görece yalnız kalmıştır. AB, ABD, Fransa, İsrail ve Mısır ile gergin ilişkilerin olması, Yunanistan'ın kurguladığı dengeleme stratejisini daha da perçinlediği bir örüntü ortaya çıkarmıştır. Ancak son dönemlerde Türkiye'nin AB, İsrail ve Mısır ile yakınlaşma sinyalleri vermesini; Rusya ile yakın ilişkiler kurmasını ve askeri kapasite ve kabiliyetleri artırmasını Türkiye'nin dengenin kendi aleyhine dönmesini engelleme girişimleri olarak görmek mümkündür.

Sonuç olarak krizin genel seyrine bakıldığında, Yunanistan'ın NATO'nun aracılığındaki görüşmelere katılmaması, dış ve iç dengeleme yoluyla kapasitesini artırmaya çalışması, AB üzerinden Türkiye'ye karşı yaptırım uygulanmasını istemesi (negatif dengeleme), sorunu barışçıl yollarla çözmek istemediği ve "Türk tehdidini" kalıcı olarak ortadan kaldırmak istediğini göstermektedir. Zira Türkiye çok fazla yıpranmadan herhangi

⁹ Bu konuda Türkiye'nin savunma alanıyla ilgili gelecek vizyonu olan "2019-2023 Savunma Stratejik Planı" için bkz.: (SBB, 2020; Kasapoğlu, 2020).

bir geçici çözüm sağlansa, uzun vadede Yunanistan için tekrar bir tehdit olabileceği düşünülüyor olabilir. Nitekim Yunanistan'ın Ege ve Doğu Akdeniz'deki hakça paylaşım yerine, tek taraflı iddialarından vazgeçmeyeceği düşünüldüğünde, Türk-Yunan gerginliği her zaman kendisine bir zemin bulabilir. Bu nedenle Yunanistan'ın Doğu Akdeniz yaşanan son krizde uzlaşmacı bir tavır sergilemesi pek muhtemel değildir. Türkiye'nin ise uzlaşmacı bir tavır takınırken, imkânlarını sınırlandıran Yunanistan taraftarı devletlerle işbirliğine gitme girişimleri ise oldukça muhtemeldir.

Kaynakça

- Acer, Y. (2019). "Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanları ve Türkiye-Libya Mutabakatı", <https://www.setav.org/analiz-dogu-akdenizde-deniz-yetki-alanlari-ve-turkiye-libya-mutabakati/>, (Erişim Tarihi: 03.01.2021).
- Ametbek, D. (2017). "Perception and Image Theory of International Relations", https://www.ankasam.org/perception-and-image-theory-of-international-relations/?lang=en#_ednref9, (Erişim Tarihi: 21.01.2023).
- Anadolu Ajansı (2017). "Yunanistan", <https://www.aa.com.tr/tr/ulke-profilleri/yunanistan/901491>, (Erişim Tarihi: 07.01.2021).
- Arı, T. (2018). Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği, Bursa: Aktüel Yayınları.
- Armedforces (tarihsiz). "Military power of Greece & Turkey", https://armedforces.eu/compare/country_greece_vs_turkey, (Erişim Tarihi: 07.01.2021).
- Ayhan, H. (2020). Yazılı Yanıt Soruları Bağlamında Avrupa Parlamentosu'ndaki Türkiye Karşıtı Yunan ve Rum Uğraşları, Ankara: Adalet Yayınevi.
- Ayman, G. (2001). Neo-Realist Bir Perspektiften Soğuk Savaş Sonrası Yunan Dış Politikası: Güç, Tehdit ve İttifaklar, Ankara: SAEMK Araştırma Projeleri Dizisi.
- Balcı, A. ve Çelik, C. (2019). "Turkey's Military Power in the 2000s: An Assessment for Measurement Methods", Turkish Policy Quarterly, Cilt: 18, Sayı: 2, ss. 101-111.
- Baykent, S. (2020). "Macron'un Doğu Akdeniz'deki kumarı", <https://www.indyturk.com/node/236031/t%C3%BCrkiyeden-sesler/macron-un-do%C4%9Fu-akdenizdeki-kumar%C4%B1>, (Erişim Tarihi: 03.02.2023).
- Buzan, B. ve Waever, O. (2003). Regions and Powers: The Structure of International Security, New York: Cambridge University Press.
- Chidley, C. (2014). "Towards a Framework of Alignment in International Relations", Politikon: South African Journal of Political Studies, Cilt: 41, Sayı: 1, ss. 141-157.
- Cohen, R. (1978). Threat Perception in International Crisis, Political Science Quarterly, Cilt: 93, Sayı: 1, ss. 93-107.
- Countryeconomy (tarihsiz). "Country Comparison Greece vs Türkiye", <https://countryeconomy.com/countries/compare/greece/turkey>, (Erişim Tarihi: 05.01.2021).
- Çelikkol, O. (2018). "Ege ve Doğu Akdeniz'de gelişmeler", <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/oguz-celikkol/ege-ve-dogu-akdenizde-gelismeler-41012217>, (Erişim Tarihi: 03.01.2021).

- Doster, B. (2020). "Yunanistan, Türkiye'ye karşı kimlerle ittifak yapıyor?" <https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/baris-doster/yunanistan-turkiyeye-karsi-kimlerle-ittifak-yapiyor-1747044>, (Erişim Tarihi: 03.01.2021).
- DW (2020). "Yunanistan askeri harcamalarını 5 kat artıracak", <https://www.dw.com/tr/yunanistan-askeri-harcamay%C4%B1-5-kat-art%C4%B1racak/a-55949498>, (Erişim Tarihi: 05.01.2021).
- Gause, F. (2003). "Balancing What? Threat Perception and Alliance Choice in The Gulf", Security Studies, Cilt: 13, Sayı: 2, ss. 273-305.
- Globalfirepower (2020a). <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp>, (Erişim Tarihi: 02.01.2021).
- Globalfirepower (2020b). "Comparison of Greece and Turkey Military Strengths", <https://www.globalfirepower.com/countries-comparison-detail.asp?form=form&country1=greece&country2=turkey&Submit=COMPARE>, (Erişim Tarihi: 02.01.2021).
- Globalfirepower (2020c). "Greece Military Strength", https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=greece, (Erişim Tarihi: 02.01.2021).
- Herrmann, R. K. (2013). "Perceptions and Image Theory in International Relations", The Oxford Handbooks of Political Psychology, L. Huddy (Ed.), London: Oxford University.
- Joseph, N. ve Welch, D. (2011). Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak, (Çev. Renan Akman), 2. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Karan, C. (2020). "Fransa'yı arkasına alan Yunanistan'ın baskısı sürerse Almanya, Türkiye'ye yaptırımlara geçit vermek zorunda kalır", https://tr.sputniknews.com/ceyda_karan_ksen/202008311042758898-fransayi-arkasına-alan-yunanistanin-baskisi-surerse-almanya-turkiyeye-yaptirimlara-gecit-vermek/, (Erişim Tarihi: 03.01.2021).
- Kasapoğlu, C. (2020). "Türkiye'nin savunmada 2020'lere bakışı umut veriyor", <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkiye-nin-savunmada-2020-lere-bakisi-umut-veriyor-/1701020>, (Erişim Tarihi: 05.01.2021).
- Mearsheimer, John J. (2001). The Tragedy of Great Power Politics, New York: University of Chicago.
- Muscato, C. (tarihsiz). "Balance of Threat Theory: Assumptions & Example", <https://study.com/academy/lesson/balance-of-threat-theory-assumptions-example.html>, (Erişim Tarihi: 01.01.2021).
- Nasi, S. (2021). "2022 Yılına Doğru Türkiye-İsrail İlişkileri: Uzlaşma Vakti Geldi Mi?", <https://apm.org.tr/2021/12/08/2022-yilina-dogru-turkiye-israil-iliskileri-uzlasma-vakti-geldi-mi/>, (Erişim Tarihi: 03.02.2023).
- Özalp, G. (2020). "AB'den Yunanistan'a kötü haber: O harita geçersiz", <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/abden-yunanistana-kotu-haber-o-harita-gecersiz-41591335>, (Erişim Tarihi: 02.01.2021).
- Özlük, E. (2017). "Dengeleme mi Peşine Takılmak mı?: Dış Politika Stratejilerini Yeniden Düşünmek", Gazi Akademik Bakış, Cilt: 10, Sayı: 20, ss. 221-263.

- SIPRI (2020). "Trends in World Military Expenditure 2019", https://www.sipri.org/sites/default/files/2020-04/fs_2020_04_milex_0.pdf, (Erişim Tarihi: 04.01.2021).
- Smith, H. ve Henley, J. (2020). "Greek military put on high alert as tensions with Turkey rise", <https://www.theguardian.com/world/2020/aug/13/greek-military-put-on-high-alert-as-tensions-with-turkey-rise>, (Erişim Tarihi: 03.01.2021).
- SSB (2020). "2019-2023 Stratejik Plan (Güncellenmiş Versiyon 2020)", <https://www.ssb.gov.tr/WebSite/contentlist.aspx?PageID=43&LangID=1>, (Erişim Tarihi: 01.01.2021).
- Steff, R. ve Khoo, N. (2014). "Hard Balancing in the Age of American Unipolarity: The Russian Response to US Ballistic Missile Defense during the Bush Administration (2001-2008)", *Journal of Strategic Studies*, Cilt: 37, Sayı: 2, ss. 222-258.
- TRT Haber (2021). "Türkiye ile Mısır Doğu Akdeniz'de denklemleri değiştirdi", <https://www.trthaber.com/haber/gundem/turkiye-ile-misir-dogu-akdenizde-denklemleri-degistirdi-564138.htm>, (Erişim Tarihi: 03.02.2023).
- Usta, A. (2020). "Kendimizi Avrupa'da görüyoruz", <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/kendimizi-avrupada-goruyoruz-41668756>, (Erişim Tarihi: 03.02.2023).
- Walt, S. (1985). "Alliance Formation and the Balance of World Power", *International Security*, Cilt: 9, Sayı: 4 (Spring), ss. 3-43.
- Walt, S. (1987). *The Origins of Alliances*, Ithaca and London: Cornell University Press.
- Waltz, K. (1979). *Theory of International Politics*, First Edition, New York: McGraw-Hill.
- Wilkins, T. (2012). "'Alignment', not 'alliance' - The Shifting Paradigm of International Security Cooperation: Toward a Conceptual Taxonomy of Alignment", *Review of International Studies*, Cilt: 38, Sayı: 1, ss. 53-76.
- Worlddata (tarihsiz). "Country comparison: Greece and Turkey", <https://www.worlddata.info/country-comparison.php?country1=GRC&country2=TUR>, (Erişim Tarihi: 02.01.2021).
- www.etymonline.com (tarihsiz). "Alignment", https://www.etymonline.com/word/alignment?ref=etymonline_crossreference, (Erişim Tarihi: 03.01.2021).

Makale Türü/ Article Type	Başvuru Tarihi/ Received	Kabul Tarihi/Accepted	Yayın Tarihi/Published Date
Araştırma Makalesi	08.12.2022	09.03.2023	30.06.2023



Lozan Barış Görüşmeleri ve Diplomatik Süreç

Lausanne Peace Negotiations and the Diplomatic Process

Necmettin IŞIK*

Özet

Türkiye'nin uluslararası hukuk bağlamında tanınmasına izin veren Lozan Barış Antlaşması tarihsel olarak zorlu bir dönemin sonucunda imzalanmıştır. Lozan'a giden sürecin oluşmasına, Osmanlı topraklarında cereyan eden Balkan Savaşları, 1.Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı zemin oluşturmuştur. Bu savaşların sonucunda Müttefikler ve Türkiye arasında nihai bir barışın inşa edilmesi amacıyla Lozan Konferansı toplanmıştır. Bu bağlamda bu çalışma Lozan'a giden süreci ele almakta ve Lozan görüşmelerine odaklanmaktadır. Lozan Görüşmelerinde özellikle Türk Heyetinin ve diğer aktörlerin nasıl bir diplomatik süreç işlettikleri ve bu süreçlerin diplomasinin hangi kavramsallaştırmalarıyla açıklanabileceği bu çalışmanın temel araştırma sorusudur.

Anahtar Kelimeler: Lozan Barış Görüşmeleri, Lozan Barış Antlaşması, Diplomasi, Müzakere, Mütakere

Abstract

Lausanne Peace Treaty, which allowed Turkey to be recognized in the context of international law, was signed as a result of a historically difficult period. The Balkan Wars, the First World War, and the Turkish War of Independence, which took place in the Ottoman lands, became grounds for Lausanne's process. As a result of these wars, the Lausanne Conference was convened to build a final peace between the Allied Powers and Turkey. In this context, this study addresses the process leading to Lausanne and focuses on the Lausanne negotiations. The main research question of this study is what kind of diplomatic process especially the Turkish Delegation and other actors operated in the Lausanne Meetings and which conceptualizations of diplomacy these processes can be explained.

Keywords: Lausanne Peace Negotiations, Lausanne Peace Treaty, Diplomacy, Negotiation, Truce

* 100/2000 YÖK Doktora Bursiyeri, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, necmettin.isik@ogr.sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-00016448-2158

Giriş

Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti (Yugoslavya) ve Türkiye arasında 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Barış Antlaşması imzalanmıştır.

Bu antlaşma, Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'ndan beri devam eden savaş durumunu tersine çevirerek nihai barışı sağlamak ve Lozan Barış Antlaşması'nın giriş metninde belirtildiği üzere "*ulusların ortak refah ve mutluluğu için gerekli olan dostluk ve ticaret ilişkilerini aralarında yeniden kurmak*" (Demirci, 2011:207) amacıyla taraflar arasında imzalanmıştır.

Bu amaçla 20 Kasım 1922'de tarafsız olduğu gerekçesiyle İsviçre'nin Lozan kentinde taraflar arasında diplomatik görüşmeler başlamıştır. Bu diplomatik görüşmelerde İngiltere ve Fransa başta olmak üzere Müttefikler¹ çıkarlarını koruma bağlamında bir süreç yürütürken Türkiye daha çok egemenlik konularında bir politika yürütmüştür.

Taraflar arasındaki çıkar ve egemenlik konuları konferans boyunca çetin tartışmalara sahne olmuştur. Özellikle Musul, Boğazlar, azınlık hakları, kapitülasyonlar, Osmanlı borçları ve savaş tazminatı gibi konular uzlaşılması ve çözülmesi en zor meseleler olarak ön plana çıkmıştır. Ancak tarafların barışı inşa etme ve savaştan kaçınma istekleri karşılıklı tavizlerin verilmesine neden olmuş ve nihayetinde "orta yol" bulunmuştur.

Bir orta yol bulma süreci ise farklı şekillerde işlemiştir. Lozan görüşmelerinde, taraflar barışın devam etmesi bağlamında bir tutum sergilemelerine karşın kendi çıkarlarını söylem bağlamında mutlak bir şekilde savunmuşlardır. Buna rağmen anlaşmaya varılan noktalarda karşılıklı tavizler verilmiş ve anlaşılamayan noktalarda ise meselenin konferans dışında tartışılması kararı çıkmıştır. Bu yönüyle Lozan görüşmeleri diplomatik açıdan son derece zorlu ve farklılık içeren bir sürecin işletilmesi neticesinde imzalanmıştır.

Dolayısıyla bu çalışma, Lozan görüşmelerindeki aktörlerin nasıl bir diplomatik süreç işlettiklerini incelemekte ve diplomasi kavramsal çerçevesini kullanarak bu görüşmeleri açıklamaya çalışmaktadır. Bu çalışmada; zorlayıcı diplomasi, çok taraflı diplomasi, sessiz diplomasi, kamu diplomasisi, ikili diplomasi, gizli diplomasi, duygusal diplomasi, açık diplomasi gibi diplomasi kavramlarının farklı biçimlerinin Lozan görüşmeleri öncesinde ve esnasında işletildiği savunusu yapılmaktadır². Mevcut literatürde Lozan'a ilişkin diplomatik sürece dair bazı çalışmalar olsa da diplomasi literatürü üzerinden bir açıklama nadir olarak görülmektedir. Bu yönüyle çalışma mevcut literatüre katkı yapmayı hedeflemektedir.

Bu amaçla çalışmada ilk olarak, diplomasiye ilişkin literatüre kısaca değinilmiş ve Lozan görüşmelerinde diplomasi kavramının nasıl ele alındığı vurgulanmıştır. İkinci olarak, Lozan görüşmelerine zemin hazırlayan sürece ve savaşlara değinilmiştir. Üçüncü olarak, Lozan görüşmeleri öncesinde hangi konuların tartışıldığına yer verilmiştir. Son olarak, Lozan'da müzakerelere, hangi konuların gündeme getirildiğine ve bu konuların diplomatik olarak nasıl ele alındığına vurgu yapılmıştır.

¹ Literatürde İtilaf Devletleri, Anlaşma Devletleri ve Müttefikler kavramları kullanılıyor olsa da bu çalışmada Müttefikler kavramı kullanılacaktır.

² Burada bahsi geçen diplomasi kavramları çalışmanın sonraki bölümlerinde dipnot olarak açıklanmıştır. Ayrıca bu kavramların seçilmesinin temel nedeni Lozan Görüşmeleri sürecinde buna ilişkin örneklerin var olmasıdır. Diğer kavramlar ise örnek gösterilecek olay olmamasından kaynaklı olarak analize dâhil edilmemiştir.

1. Kavramsal Çerçeve

İlk çağlardan günümüze değin diplomasi politik bir araç olarak kullanıldığı bilinmektedir. Eski Yunan'da, Roma'da, Bizans'ta Arap Dünyası'nda iş birliği yapmak, savaştan kaçınmak, müzakere yapmak gibi amaçlarla diplomasi kullanılmıştır. Modern diplomasi temelleri Rönesans döneminde atılmış ve mukim büyükelçilikler kurulmuştur. Sonraki süreçte, diplomatlara yönelik ayrıcalıklar ve dokunulmazlıklar söz konusu olmuş ve diplomasi icrasına yönelik törenler düzenlenmiştir. Bu tür uygulamalar diplomasi kurumlaşmasını sağlamış ve diplomatik lisanın kullanılması kurumsallaşmayı pekiştirmiştir. Avrupa'da kurumlaşan ve modernleşen diplomasi biçimi sonraki tarihlerde Latin Amerika'da, Asya'da, Afrika'da ve Çin'de benimsenmiştir (İskit, 2012). Diplomasi Türk tarihindeki yerine baktığımızda ise bazı Türk devletleri savaş öncesinde görüşmeler yoluyla diplomasiyi kullanmış ve bunu ilke olarak benimsemişlerdir. Özellikle Osmanlı Devleti'nde komşu devletlerle ilişkilerde diplomasi kullanılmış ve bunun için elçi ve haberciler görevlendirilmiştir. Osmanlı Devleti tarihinin büyük bir döneminde geçici diplomasi kullanılmış ve verilen görevler görev süresi içerisinde devam etmiştir. Ancak 18.yüzyılda yapılan yeniliklerle birlikte mukim büyükelçilikler kurulmuş ve İngiltere, Fransa ve Prusya gibi devletlere büyükelçiler atanmıştır. Böylelikle sürekli diplomasi uygulamasına geçilmiştir. Osmanlı'dan sonra yeni kurulan cumhuriyet ile birlikte Hariciye Vekâleti kurulmuş ve diplomatik süreçlerin işleyişine dair uluslararası sözleşmelere taraf olunmuştur. Böylelikle Türkiye geçmişten günümüze değin modern diplomasi uygulamalarını sürdürmüştür (Eren, 2021: 43-51).

Yukarıda kısa da olsa bahsedildiği üzere eski tarihlerden beri belli bir gelişim içinde olan diplomasi ne olduğuyla ilgili literatür incelendiğinde, diplomasi farklı şekillerde tanımlandığı görülmektedir. Bunu aşağıdaki bazı yazarların diplomasiye ilişkin tanımlamalarından görebiliriz;

Sharp: İnsanlar arasındaki belirli türden ilişkileri ele almak için bir dizi varsayım, kurum, süreç ve bir uygulama olarak diplomasi tanımlanabilir (Sharp, 2009: 13).

McGlinchey: Diplomasi, bir sistem içinde (uluslararası ilişkiler) var olan ve hedeflerini barışçıl bir şekilde sürdürmek için özel ve kamusal diyaloga(diplomasiye) giren aktörler (genellikle bir devleti temsil eden diplomatlar) arasındaki bir süreçtir (McGlinchey, 2017: 1).

Berridge: Diplomasi, özünde siyasi bir faaliyet, iyi kaynaklara ve beceriye sahip, gücün önemli bir bileşenidir (Berridge, 2021).

Henry Kissinger: Diplomasi, gücü dizginleyen bir sanattır (Tenembaum, 2017).

Brown: Diplomasi, çıkar odaklı sonuçlar elde etmek için iş birliği yapması gereken ülkeler arasında antlaşma sağlama sanatıdır (Brown, 2001).

Bu tanımlardan yola çıkarak, uluslararası aktörlerin çatışma ve savaş gibi bazı politikalara başvurmadan, kendi amaçlarını, çıkarlarını, hedeflerini gerçekleştirmek için uzlaşmaya, iş birliğine ve daha az maliyetli bir çerçeveye dayalı bir süreç yürütmelerine diplomasi diyebiliriz.

Bu tanımlar genel olarak diplomasiye ilişkin olmasına rağmen tek bir diplomasi türü yoktur. Diplomasiye ilişkin farklı türlerin ve kavramsallaştırmaların bazıları Abdurrahmanlı ve Bağış (Abdurrahmanlı ve Bağış, 2021: 145) tarafından şu şekilde sıralanmıştır:

- Arabuluculuk Diplomasisi

- Çok Taraflı Diplomasi
- İkili Diplomasi
- Kamu Diplomasisi
- Sivil Diplomasi
- Zirve Diplomasisi
- Konferans Diplomasisi
- Parlamenter Diplomasisi
- MekiK Diplomasisi
- Toplumsal Diplomasi
- Konferans Diplomasisi
- Nükleer Diplomasi
- Önleyici Diplomasi
- Sessiz Diplomasi
- Kültür Diplomasisi
- Çevre Diplomasisi
- İnsani Diplomasi
- Zorlayıcı Diplomasi
- Açık Diplomasi
- Dişsiz Diplomasi- Diplomacy Without Teeth
- Gizli diplomasi

Buna benzer kavramsallaştırmalar, birçok yazarın çalışmalarında ana tema olarak seçilmiş ve detaylandırılmıştır. Örnek vermek gerekirse, Dichter (2020), Soccer Diplomacy: International Relations and Football since 1914 (Futbol Diplomasisi: 1914'ten beri Uluslararası İlişkiler ve Futbol) adlı çalışmasında futbol diplomasisine; Hall (2015), Emotional Diplomacy: Official Emotion on the International Stage (Duygusal Diplomasi: Uluslararası Sahnede Resmi Duygu) adlı çalışmasında duygusal diplomasiye; Davies, Kamradt-Scott ve Rushton (2015), Disease Diplomacy: International Norms And Global Health Security (Hastalık Diplomasisi: Uluslararası Normlar ve Küresel Sağlık Güvenliği) adlı çalışmalarında hastalık diplomasisine; Gienow-Hecht (2009), Sound Diplomacy: Music and Emotions in Transatlantic Relations, 1850-1920 (Ses Diplomasisi: Transatlantik İlişkilerde Müzik ve Duygular, 1850-1920) adlı çalışmasında ses diplomasisine; Potter (2002) ise Cyber-Diplomacy: Managing Foreign Policy In The Twenty-First Century (Siber Diplomasi: Yirmi Birinci Yüzyılda Dış Politikayı Yönetmek) adlı çalışmasında ise siber diplomasiye yer vermiştir.

Diplomasiye ilişkin kavramsallaştırmalara ek olarak Lozan'ın diplomatik açıdan nasıl ele alındığı incelendiğinde ise şu konular ön plana çıkmıştır: Lozan'a giden Türk heyetinin yaşadığı sorunlar ve üretilen çözüm önerileri (Babaoğlu, 2019), Lozan'da Türk diplomasisinin tarihsel seyri (Sonyel, 1974), Lozan'da Ermeni meselesine ilişkin tarafların birbirlerine karşı izlediği diplomatik manevralar (Bilgin, 2005), Türk heyetinin Lozan'a gitmeden önce yaptığı diplomatik faaliyetler ve bu faaliyetlerin Müttefikler üzerindeki etkileri (Uzun, 2013).

Bu çalışma, yukarıda bahsedilen çalışmalardan farklı olarak Lozan Barış Görüşmelerinin diplomasiinin birçok biçimini ve farklı stratejisini içeren çok boyutlu bir diplomatik sürece işaret ettiğine aynı zamanda bunların diplomasiinin belirli bazı kavramlarıyla açıklanabileceğine vurgu yapmaktadır. Bundan bahsetmeden önce Lozan'a giden süreci anlamak faydalı olabilir.

2. Lozan'a Giden Sürec

Lozan'a giden süreci oluşturan temel etken, Osmanlı topraklarında meydana gelen savaşlar ve bu savaşlar sonrasında ortaya çıkmış olan mütarekeler ve antlaşmalardır. Bu üç savaş sırasıyla Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'dır.

1912-1922 yılları arasında yaşanan bu savaşlardan ilki Balkan Savaşları'dır. Bilineceği üzere Balkan Savaşları kendi içerisinde iki aşamadan meydana gelmiştir. 1878 Berlin Antlaşması'yla büyük ölçüde Rumeli toprakları Osmanlı Devleti'nden koparılmıştır. Fakat bu topraklar üzerindeki paylaşım meselesi çözülememiştir. Bulgaristan-Yunanistan, Karadağ-Bulgaristan ve Karadağ - Sırbistan ile ittifaklar kuran Rusya 1912 tarihinden itibaren Osmanlı Devleti'ne karşı "Balkan İttifakı"nı kurmayı başarabilmiştir. Ardından bazı Balkan devletlerinin özerklik taleplerini dile getirmesi ve 8 Ekim 1912'de Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne yönelik savaş ilan etmesiyle Balkan Savaşları'nın ilk aşaması başlamıştır. Karadağ'ın ardından Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan Osmanlı'ya savaş ilan etmiştir. Osmanlı'nın Balkanlardaki siyasi ittifakı yeterince önemsememesi, ordu içindeki ayrışmalar, Balkan devletlerinin savaşa hazırlıklı olması gibi nedenlerle Osmanlı Devleti Balkan Savaşları'nın ilk aşamasında yenilgiye uğramıştır. İkinci aşamada ise Bulgaristan'ın teritoryal büyümesinden rahatsız olan Sırbistan, Karadağ, Yunanistan ve Romanya, Bulgaristan'a karşı savaş ilan etmişlerdir. Bu devletler kendi aralarında Bükreş Antlaşması'nı imzalayarak savaşa son verirken Osmanlı Devleti ise Bulgaristan'la İstanbul Antlaşması'nı imzalamış ve Meriç Nehri iki devlet arasında sınır olarak kabul edilmiştir (Küçük, 1992). Balkan Savaşları neticesinde Osmanlı Devleti'nin Avrupa eksenli coğrafyası Doğu Trakya haricinde kaybedilmiş ve bu kaybedilen topraklar yüzde 83 gibi büyük bir orana ulaşmıştır (Toprak, 2002: 9-10).

Bu savaşlardan ikincisi, Birinci Dünya Savaşı'dır. Temelleri çok önceden atılmış iki blok arasındaki güç çekişmesi, dünyanın siyasi ve ekonomik açıdan paylaşılması meselesi Birinci Dünya Savaşı'na neden olacak ana odağı meydana getirmiştir. Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya'nın (İtalya sonrasında taraf değiştirecektir) dâhil olduğu "Üçlü İttifak" ve İngiltere, Fransa ve Rusya'nın dâhil olduğu "Üçlü İtilaf" yani Müttefikler silahlanma politikası yürütmüşlerdir. Bu iki blok arasındaki sert rekabetin bir savaşa dönüşmesi beklenen bir gelişmeydi ve 28 Haziran 1914'te Avusturya-Macaristan veliahdının öldürülmesiyle bahsi geçen devletler ardı ardına birbirlerine savaş açmışlardır. Mevcut iki bloğa Japonya, Amerika Birleşik Devletleri, Osmanlı Devleti ve Yunanistan gibi devletler de katılmıştır (Kuran, 1992). Böylelikle savaşın hem tarafları artmış hem de savaşın yaşandığı coğrafi alan büyük ölçüde tüm kıtalara yayılmıştır.

Nihayetinde, milyonlarca insanın öldüğü, büyük maddi kayıpların yaşandığı, dünya haritasının yeniden çizildiği Birinci Dünya Savaşı'nda yenenler yenilen taraftan çeşitli tavizlerin, avantajların ve isteklerin bulunduğu "yenilgi bedeli" olarak önce mütarekeler sonrasında ise barış antlaşmaları imzalatmışlardır. Yaklaşık olarak dört yıl süren savaşın sonunda İngiltere, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri, İtalya gibi kazanan tarafta yer alan devletler Almanya ile Versay, Avusturya-Macaristan ile Sen Jermen (Saint-Germain) ve Bulgaristan ile Nöyyi (Neuilly) antlaşmalarını imzalamışlardır³.

Müttefikler, İngilizlerin öncülüğünde Osmanlı Devleti ile 30 Ekim 1918 yılında Mondros Mütarekesi'ni imzalamışlardır. Mondros Mütarekesi bir ateşkes antlaşmasından çok Osmanlı Devleti'nin egemenliğini büyük ölçüde azaltan bir antlaşma görünümü

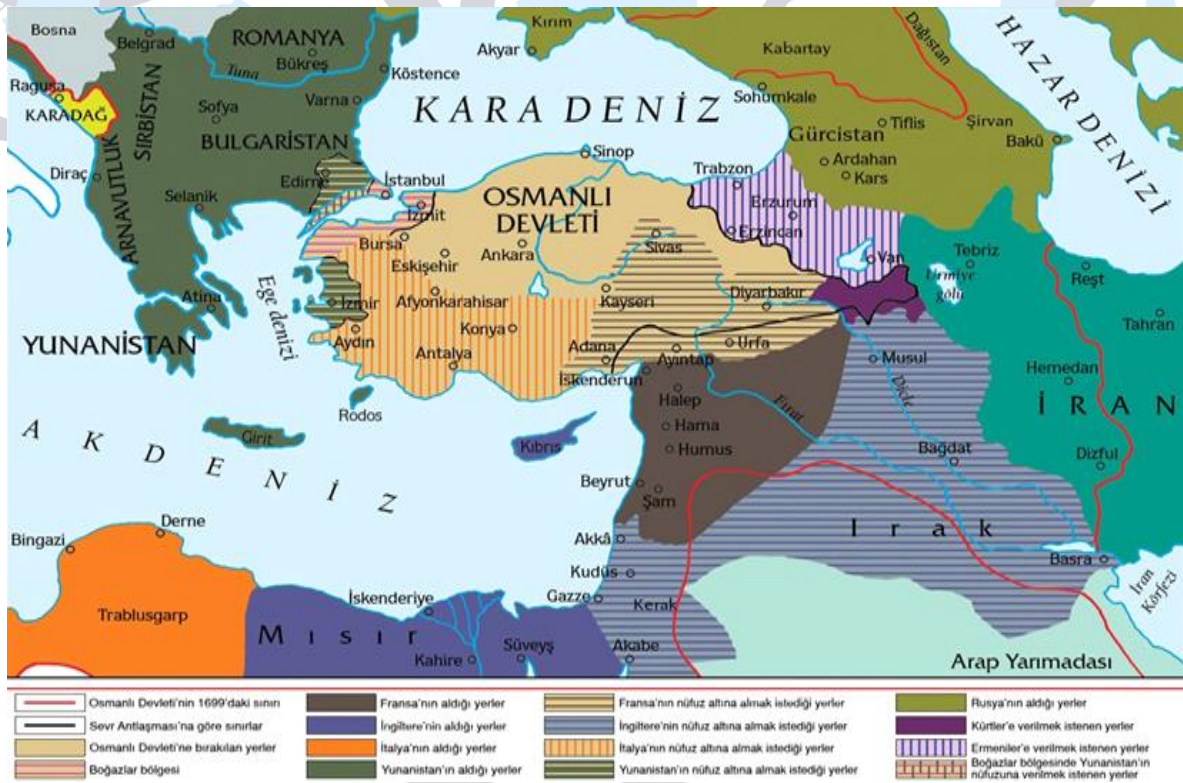
³ Bu antlaşmaların taslakları, 18 Ocak 1919'ta toplanan Paris Barış Konferansı'nda belirlenmiştir. Osmanlı ile yapılacak olan barış antlaşmasının taslağı ise Müttefiklerin kendi arasında anlaşamamaları sonucunda ertelenmiştir.

taşımıştır. Aşağıda Öztürk'ün bahsettiği şekliyle Mondros Mütarekesi'ndeki antlaşma içeriği siyasi, askeri, ekonomik ve stratejik açıdan son derece ağır ifadelerden oluşmuştur:

“Mondros Mütarekesi Osmanlı savunma sistemini neredeyse tamamen yok ediyordu. Sınırların korunması ve iç güvenliğin sağlanması için gerekli askeri kuvvetten fazlası hemen terhis olunacaktı. Güvenlik ve buna benzer konularda kullanılacak küçük gemiler dışında Osmanlı sularında ve Devlet-i Aliyye tarafından işgal edilen sularda bulunan bütün savaş gemileri İtilaf devletlerine teslim edilecekti. Hicaz, Asir, Yemen, Suriye ve Irak'ta bulunan Osmanlı birlikleriyle Trablus ve Bingazi'deki Osmanlı subayları İtilaf kuvvetlerine teslim olacaktı. Türk sularındaki bütün torpil tarlaları, torpido ve kovanların yerleri gösterilecek, bunların temizlenmesinde gerektiğinde İtilaf devletlerine yardım edilecekti. Boğazlar serbest geçişe açılacaktı. Resmi kullanım dışındaki telsiz, telgraf ve telefon haberleşmeleri İtilaf memurlarınca denetlenecekti. Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu bütün demiryolları ve limanlar İtilaf kuvvetlerine açılacaktı. Bu çerçevede İç Anadolu ile ulaşım için stratejik önemi haiz Toros tünelleri işgal edilecekti. Osmanlı hükümeti İttifak devletleriyle bütün ilişkilerini kesecekti. Buna paralel olarak Almanya ve Avusturya subayları ve sivil memurları ile bu ülkelerin vatandaşlarının en kısa zamanda Osmanlı ülkesini terk etmesi sağlanacaktı” (Öztürk, 2005: 272).

Mondros Mütarekesi'nden sonra Müttefikler, Osmanlı Devleti ile Sevr Barış Antlaşması'nı⁴ 10 Ağustos 1920'de imzalamışlardır. Mondros Mütarekesi'nden farklı olmayan Sevr Antlaşması Osmanlı Devleti'ni küçük bir coğrafi alana sıkıştırmıştır.

Harita 1: Sevr Antlaşması'na Göre Osmanlı Devleti'nin Sınırları



Kaynak: Küçük, 2009.

Haritada görüldüğü gibi geriye kalan topraklar ise İngiltere, Fransa, İtalya arasında imtiyazlı bölgeler olarak paylaştırılmıştır. Ayrıca Trakya bölgesi Yunanistan'a verilmiş ve Doğu Anadolu'da bir Ermenistan devletinin kurulması gündeme gelmiştir. Teorik olarak

⁴ Sevr Antlaşması'nın maddeleri için bkz: Başkent Üniversitesi Sam. (tarihsiz). "Sevr Antlaşması", http://sam.baskent.edu.tr/belge/Sevr_TR.pdf, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

antlaşma maddeleri Müttefikler tarafından hayata geçirilmiş ve İstanbul dâhil Anadolu toprakları işgal edilmeye başlanmıştır.

Tam da bu noktada Mondros Mütarekesi ve Sevr Antlaşması'nın imzalandığı zaman aralığında Anadolu topraklarında "Millî Mücadele Hareketi" baş göstermiştir. Bu hareket Ankara'da kurumsallaşarak Büyük Millet Meclisi'ne dönüşmüş ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde kongreler düzenlemiştir. Aynı hareket, 'ulusal dış politikanın değişmez temeli'ni oluşturacak Misak'ı Milli'yi⁵ kabul etmiş (Demirci, 2011: 17-18) ve Anadolu'da bir kurtuluş mücadelesini başlatmıştır.

Lozan'a giden son savaş ise Kurtuluş Savaşı'dır. Kurtuluş Savaşı'nın ne zaman başladığıyla ilgili sorulara genellikle 19 Mayıs tarihi verilmektedir (Oral, 2018: 6). 19 Mayıs 1919 tarihi, Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışı ve ardından onun Anadolu direnişini birleştirmeye çabalamasının başlangıç tarihidir denilebilir. Bu direnişe zemin hazırlayan ve direnişi güçlendiren bazı gelişmeleri aşağıdaki şekliyle kısaca şu şekilde sıralayabiliriz:

Birincisi, Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkmasının hemen öncesinde Yunanistan'ın İzmir'i işgali milli mücadelenin yoğunlaşmasına ve aynı zamanda bir İngiliz amiralinin belirttiği gibi Anadolu yurtseverliğinin artmasına neden olmuştur (Demirci, 2011: 19).

İkincisi, Anadolu direnişinin "temel gerekçe, amaç ve yöntemi" ni (Yalçın, 2011: 20) belirleyen Amasya Tamimi⁶ 22 Haziran 1922'de ilan edilmiştir. Bu gelişmeyle birlikte İstanbul Hükümeti yerine Anadolu'da yeni bir hükümetin kurulacağına sinyali verilmiş ve Milli Mücadele'nin diğer halklarının önü açılmıştır.

Üçüncüsü, Anadolu'da yapılan işgallerin kabul edilmeyeceği, gerekirse buna karşı çıkılacağı ve bağımsızlığın tek çıkar yol olduğu düşüncesi Erzurum Kongresi'nde (23 Temmuz- 7 Ağustos 1919) ve Sivas Kongresi'nde (4-11 Eylül 1919) kabul edilmiştir.

Dördüncüsü, Anadolu direnişini örgütleyenlerin Feroz Ahmed'in deyişiyle "ulusalcılar"ın ülkede güç kazanması neticesinde Müttefikler, İstanbul'u işgal etmiş, bir dizi tutuklama gerçekleştirmiştir. Bunun yanı sıra Mebuslar Meclisi'nin feshedilmesi üzerine Mustafa Kemal, Milli Mücadele'nin merkezi konumunda olacak olan yeni meclisin kurulması için çağrıda bulunmuştur. Bunun üzerine 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi adıyla yeni meclis kurulmuştur (Ahmed, 1995: 75).

Beşincisi, Büyük Millet Meclisi, İstanbul hükümetinin işlevsizleştirilmesi sonucunda siyaseten güçlü bir konuma gelmiştir. Ancak bu siyasi konumu daha da güçlendirecek ve sürekli kılacak askeri güçten yoksundu. Bu amaçla Anadolu'nun çeşitli yerlerinden varlık gösteren ve işgallere direnen Kuva'yı Milliye birliklerinin tek elden yönetilmesi amacıyla bir kararname çıkarılmıştır (Özüçetin ve Dağıstan, 2010: 15). Böylelikle Anadolu direnişinin askeri yönü güçlendirilmeye çalışılmıştır.

Bundan sonraki süreçte Büyük Millet Meclisi askeri güçle bir mücadele sürdürürken aynı zamanda diplomatik bir mücadeleyi de yürütmüştür. Nihayetinde Müttefiklerin öne sürdüğü "plan, öneri ve antlaşma taslaklarına karşı verilmiş diplomatik bir mücadele sürecini" de meclis yürütmüştür. Bu bağlamda Müttefikler, Sevr Antlaşması'nı⁷ Türk

⁵ 17 Şubat 1920 tarihinde Osmanlı Mebusan Meclisi'nde kabul edilen Misak'ı Milli altı maddeden oluşmaktadır. Bu maddeler "vatanın bölünmezliği, Kars, Ardahan ve Batum illeri, Batı Trakya, İstanbul ve Boğazlar, Azınlıklar, Tam İstiklal" konularında taviz verilmemesi gerektiğine ilişkin değerlendirmeler içermektedir (Güven, 2018: 117-138).

⁶ Bu tamimin detaylı içeriğini incelemek için bknz: Amasya Valiliği. (tarihsiz). "Amasya Tamimi" <http://www.amasya.gov.tr/amasya-tamimi-22-haziran-1919>, (Erişim Tarihi 05.04.2020).

⁷ Sevr Antlaşması, Son Osmanlı Mebusan Meclisi kapatıldığından ve Büyük Millet Meclisi tarafından kabul görmediği için resmen yürürlüğe girememiş ve hukuki bir zemin kazanamamıştır.

tarafına yani Ankara'daki hükümete kabul ettirmek amacıyla askeri güce başvurmuş ve bunun için de Yunan Ordusu'na güvenmişlerdir (Tağmat, 2013: 31).

Müttefiklerin bu politikasına karşı Ankara Hükümeti askeri hazırlık yapmış ve aynı zamanda çeşitli devletlerle de diplomatik ilişki kurmak istemiştir. Avrupa'ya karşı Amerika Birleşik Devletleri'yle görüşme halinde olan hükümet, çeşitli konularda anlaşmazlığa düşen Müttefiklerin zaaflarından yararlanarak İngiltere'ye karşı Fransa'yla görüşmeler gerçekleştirmiştir. Aynı zamanda SSBC ile de diyalog süreci başlatılmıştır (Gönlübol ve Kürkcüoğlu, 1985:455).

Ankara Hükümeti 1920-1922 yılları arasında hem askeri hem de diplomatik açıdan çeşitli başarılar kazanmıştır. Doğu'da Ermenistan'ın yenilgiye uğratılmasından sonra 2 Aralık 1920'de Gümrü Antlaşması imzalanmış ve güneyde Fransız güçlerine alınan zafer sonrasında Ankara Antlaşması (20 Ekim 1921) imzalanmıştır. İtalya ise Anadolu'dan çekilme kararı almıştır. Batı Cephesi'nde ise üst üste zaferler alınmıştır. Birinci İnönü, İkinci İnönü ve Sakarya Zaferi ve nihayetinde 9 Eylül 1922'teki 'Zafer' ile "askeri aşama" sonlanma aşamasına gelmiştir (Gönlübol ve Kürkcüoğlu, 1985:456).

Ankara Hükümeti'nin sahada aldığı askeri başarılar, diplomatik alanda Müttefikler tarafından muhatap alınmasına sebebiyet vermiştir. Örneğin; 6-11 Ocak 1921 tarihlerinde gerçekleşen Birinci İnönü Savaşı'ndan sonra Müttefikler Sevr Antlaşması'nı yenileyip kabul ettirmek amacıyla hem İstanbul'daki hükümeti hem de Ankara'daki hükümeti Londra'da konferansa davet etmişlerdir (Öztoprak, 1995:567-568).

Bu gelişmeden sonra İzmir'in Yunan İşgalinden kurtarılması gerçekleşmiştir. Bu olay üzerine Müttefikler, Ankara Hükümeti'ne ateşkes çağrısında bulunmuşlardır. Bu çağrının yapıldığı dönemde İngiltere ve Ankara arasında boğazlara ilişkin bir gerilim yaşanmıştır. İngiliz siyasi tarihinde Çanak Krizi denilen ve Çanakkale Krizi olarak da bilinen olayda (Çulfalı, 1999:801) Ankara hükümetine bağlı ordular boğazlar bölgesine doğru ilerlemiştir. Ankara Hükümeti bu politikasıyla *zorlayıcı diplomasiyi*⁸ kullanarak tarafları uzlaşma zemine çekmek istemiştir.

Bu diplomatik krize rağmen taraflar arasında bir ateşkes antlaşmasının yapılması kabul edilmiştir. Buna ilişkin 3 Ekim 1922 tarihinde Mudanya'da başlayan konferansta; Türkiye'yi İsmet Paşa, İngiltere'yi Genel Harrington, Fransa'yı General Charpin, İtalya'yı General Monbelli ve Yunanistan'ı General Mazarakis temsil etmiştir (Başyigit, 2007:180).

11 Ekim 1922'de varılan antlaşmada; Türk-Yunan çatışmalarının durdurulması, Yunan kuvvetlerinin Meriç Nehri'nin batısına çekilmesi, Boğazlarda konuşlu Türk ve Müttefik güçlerinin barış antlaşması imzalanıncaya dek buldukları konumlarda kalmaları gibi önemli maddeler yer almıştır⁹. Buradan da anlaşılacağı üzere taraflar karşılıklı olarak barış antlaşması imzalanıncaya dek zorlayıcı diplomasiyi devam ettirmişlerdir. Böylelikle, askeri güçler tamamen devre dışı bırakılmadan diplomatik açıdan masada kalma hedeflenmiştir.

⁸ "Zorlayıcı diplomasi en yalın ifadeyle, bir dış politika aracı olarak askeri güç kullanımının potansiyel olarak varlığına işaret etmektedir" (Şener, 2018: 163).

⁹ Antlaşmanın 14.maddesini incelemek için bkz: Türk Tarih Kurumu. (2016). "1922 Mudanya Silah Bırakışımı Sözleşmesi", https://www.ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2016/11/4-1922_Mudanya.pdf, (Erişim Tarihi 05.04.2020).

Böylelikle Müttelikler bütünüyle Ankara Hükümeti'ni tanıırken, bu başlıkta anlatılmaya çalışılan zorlu süreci sonlandıracak olan barış antlaşmasının yani Lozan'a giden yolun önu bütünüyle açılmıştır. Bu yolun açılmasıyla birlikte taraflar çeşitli adımlar atmışlardır. Lozan öncesi durumu inceleyerek bu adımları inceleyebiliriz.

3. Lozan Öncesi Durum

Lozan öncesi duruma bakıldığında Ankara Hükümeti için temel olarak Lozan'a gidecek temsilcinin kim olacağı, seçilen temsilcinin yeterli olup olmadığı ve nasıl bir diplomatik süreç yürütüleceği soruları ortaya çıkmıştır. Lozan'a katılacak tüm taraflar için ise konferansın nerede yapılacağı, konferansa hangi devletlerin katılacağı ve konferans tarihinin ne zaman olacağı önem kazanmıştır.

İlk olarak, Lozan'da Ankara Hükümeti'ni kimin temsil edeceğini sorusu ortaya çıkmıştır. Ancak bu sorunun cevabı Mustafa Kemal açısından net bir şekilde İsmet Paşa'dır. İsmet Paşa, Mustafa Kemal'in en güvendiği devlet adamlarından biridir. Ayrıca Kurtuluş Savaşı sırasında kazandığı başarılar ve Mudanya Mütarekesi'nde gösterdiği diplomatik tavır nedeniyle baş temsilci olarak seçilmiştir (Karagedikli, 2013: 23). Bu nedenlerden dolayı Lozan Barış Görüşmeleri için de baş temsilci İsmet Paşa seçilmiştir. İsmet Paşa'nın yanı sıra Lozan'a gidecek heyette şu isimler belirlenmiştir:

- Yardımcılar: Dr. Rıza Nur, Hasan Saka
- Müşavirler: Münir Ertegün, A.Muhtar Çilli, Veli Saltık, Zülfü Tigrel, Zekai Apaydın, Şefik Başman, Seniyettin Başak, Şevket Doğruker, Tefvik Bıyıklıoğlu, Tahir Taner, Nusret Metya, Hikmet Bayur, Zühtü İnhan, Fuat Ağralı, Mustafa Şeref Özkan, Şükrü Kaya, Hamit Hasancan, Cavit Bey, Hayım Naum, Baha Bey.
- Basın Danışmanları: Ruşen Eşref Ünaydın, Yahya Kemal Beyatlı
- Genel Sekreter ve Danışman: Reşit Saffet Atabinen
- Çeviriciler: Hüseyin Pektaş
- Sekreterler: Ali Türkgeldi, Mehmet Ali Balin, Cevat Açıkalin, Celal Hazım Arar, Saffet Sav, Süleyman Saip Kıran, Rifat Bey, Dr. Nihat Reşat Belger, Atıf Esenbel, Sabri Artuç (Tural, 2003: 9)¹⁰.

Bununla birlikte seçilen heyetin diplomatik açıdan yeterli olup olmadığı tartışmaları ortaya çıkmıştır. İsmet Paşa'nın anılarında belirttiği gibi kendisini "amatör diplomat" olarak tanımlamıştır (Hür, 2016: 30). Ayrıca verdiği başka bir demeçte diplomasiye ilişkin tecrübeli olmadığını dile getirmiştir: "Ben o zamana kadar çizmeden başka bir ayakkabı tanımıyordum. Sabahleyin yataktan kalkar kalkmaz ilk işim olarak çizmeyi ayağıma geçirir, ondan sonra tabii bir şekilde terlikle dolaşmış gibi hazırlanırdım. Lozan'a bu bilgi ile gittim" (Turan, 2004).

İsmet Paşa diplomatik açıdan tecrübeli olmadığını kabul etmiştir. Fakat yine de Lozan'a gitmeden önce mecliste yaptığı bir konuşmada Türkiye'nin haklarını Misak'ı Milli ve Büyük Millet Meclisi'nin yaptığı antlaşmalar çerçevesinde savunacağını dile getirmiştir:

"Arkadaşlar yüksek heyetinizin güvenini kazanarak barış konferansına heyetimiz gidiyor. Heyetimizin Avrupa'da takip edeceği davaların esas yolları, şimdiye kadar dünya tarafından

¹⁰ Belirlenen bu heyette Osmanlı diplomatlarına yer verilmemiştir. Son dönemlerde uluslararası konferans ve toplantılarda başka devletlerce küçük görülmeleri hatta Osmanlı diplomatlarının diğer devletlerle kendilerini eşit görmemeleri bu kararın alınmasında etkili olmuştur. Ayrıca Lozan'a gidecek heyetin Batı'nın 'hasta adam' olarak gördüğü bir devleti değil, "yeni bir zihniyeti ve yeni bir ruhu" temsil etmeleri istenmiştir (Arıkan, tarihsiz).

bilinmektedir. Bu, milletimizin öteden beri milli istekleri yolunda takip ve tespit ettiği yoldur ki, Misak-ı Milli ile açıklanmıştır. Binaenaleyh Misak-ı Milli ve yüksek heyetinizin siyasetimize esas olarak kabul ettiği anlaşmalar bizim hareket hattımızın esasını teşkil eder. Misak-ı Milli ile yapılmış anlaşmalar çerçevesinde haklarımızı savunacağız. Ümit ediyoruz ki, hak ve hakikat dünyada o kadar ileri gitmiştir ki isteklerimizi kolaylıkla açıklamaya muvaffak olacağız. İnşallah barış konferansı insanîyetin, hakkı kabul hususunda çok insafli ve çok ileri olduğuna şahit olur. Heyetimiz için yüksek Meclisin daimî yardımları ilahi kararın belirmesine vesile olacaktır” (Aysal, 2013: 12).

İkinci olarak, Ankara Hükümeti nasıl bir diplomatik süreç yürüteceğini belirlemeye çalışmıştır. Uluslararası ilişkilerin veya diplomasinin söz konusu olduğu alanlarda aktörlerin belli konularda taviz vermeyeceğine işaret eden kırmızı çizgi politikası Ankara Hükümeti tarafından benimsenmiştir. Lozan’a gitmeden önce Türk Heyeti’ne Ankara Hükümeti tarafından verilen 14 maddelik talimatnamede¹¹ bu politikaya yer verilmiştir. Bu talimatnamede Ankara Hükümeti’nin iki kırmızı çizgisi bulunmaktadır. Ermenistan devletinin kurulmaması ve kapitülasyonların kabul edilmemesi kırmızı çizgi olarak kabul edilmiştir¹². Diğer maddeler ise şöyledir:

- Irak sınırı; Süleymaniye, Kerkük ve Musul livaları istenecek, konferansta başka bir durum ortaya çıkarsa hükümetten talimat alınacaktır.
- Suriye sınırı; Bu sınırın düzeltilmesi için çalışılacak ve sınır şöyle olacaktır; Res İbni Hani’den başlayarak Harim Müslimiye, Meskene sonra Fırat Yolu, Derizör, Çöl ve Musul ili güney sınırı.
- Adalar; Duruma göre davranılacak, kıyılarımıza yakın olan adalar ülkemize katılacak, kabul edilmezse Ankara’ya sorulacak.
- Trakya sınırı; 1914 sınırının elde edilmesi için uğraşılacak.
- Batı Trakya; Halk oylaması (Plesibit) istenecek.
- Boğazlar ve Gelibolu yarımadası; Yabancı askeri kuvvet kesinlikle kabul edilemez. Bu nedenle görüşmeler kesilirse, Ankara Hükümeti’ne bilgi verilecek.
- Azınlıklar; Nüfus değişimi savunulacaktır.
- Osmanlı borçları; Osmanlıdan ayrılan devletlere paylaşılacaktır. Türkiye’ye kalan borçlar, Yunanistan’dan alınacak tamirat ve tazminat bedeline mahsup edilecektir. Eğer kabul edilmezse, borçlar 20 yıl ertelenecektir. Düyunu Umumiye İdaresi kaldırılacaktır. Kabul edilmezse Ankara Hükümeti’ne sorulacaktır.
- Ordu ve Donanma; Sınırlama kabul edilmeyecektir.
- Yabancı kurum ve kuruluşlar; Türk yasalarına uyacaklardır.
- Bizden ayrılan ülkeler; Misak-ı Milli sınırlarımız dışında kalanlardır.
- İslami cemaat ve vakıfların hakları; Eski antlaşmalara göre sağlanacaktır (Hür, 2016: 19-20).

Üçüncü olarak, taraflar barış görüşmelerinin yapılacağı yeri belirlemeye çalışmışlardır. Ankara Hükümeti İzmir’in olmasını istemiş ancak Müttefikler bunu kabul etmemiş ve Lozan’ı öne sürmüşlerdir (Karagedikli, 2013: 19). Ankara Hükümeti’nin İzmir

¹¹ İngiltere İsmet Paşa’ya verilen benzer bir talimatnameyi Lord Curzon’a vermiştir. Bu talimatname A ve B olmak üzere iki kategoriden oluşmaktadır. A kategorisinde; Türk ordu ve donanmasının sınırlandırılması, 1.Dünya Savaşı için Türkiye’den savaş tazminatının istenmesi, Musul ve Kerkük gibi yerlerde manda rejiminin devam etmesi, kapitülasyonların gevşetilmesi gibi maddeler yer almaktadır. B kategorisinde ise; azınlıklar ve mali konuları gibi maddeler yer almaktadır (Demirci, 2011: 53-54).

¹² Diplomatik süreçlerde tarafların kırmızı çizgilerinin olması uzlaşma zeminini zorlaştırabilir. Ancak bu iki kırmızı çizgi Ankara Hükümeti için doğrudan egemenlik konusuyula ilgili olduğu için önem kazanmıştır.

önerisinin, bu şehrin Türk Zaferi açısından sembolik bir yer olmasından kaynaklanmıştır. Bunun yanı sıra Lozan şehrinin uzak olması ve iletişim için zorluklar taşıması nedeniyle Ankara için Lozan'ın dezavantajlı bir yer olduğu düşüncesi hâkim olmuştur. Buna rağmen Müttefiklerin dediği olmuş ve konferansın yapılacağı yer Lozan olarak belirlenmiştir.

Dördüncü olarak, barış görüşmelerine hangi devletlerin katılacağı önem kazanmıştır. Bu devletler davet edenler, davet edilenler, boğazlara ilişkin çağırılanlar ve diğer konularda çağırılanlar olarak sınıflanmıştır:

- Davet edenler: İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya
- Davet edilenler: Yunanistan, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti, ABD ve Türkiye
- Boğazlara ilişkin: Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği¹³
- Diğer konular için çağırılanlar (ticaret, iskân vs): Belçika, Portekiz (Oran, 2009: 216-217).

Görüldüğü gibi Lozan Konferansı'na birçok devlet davet edilmiştir. Bu yönüyle teorik olarak bakıldığında *çok taraflı diplomasi (konferans diplomasisi)* ya da diğer ismiyle *parlamentar diplomasinin*¹⁴ Lozan'da geçerli olduğu öne sürülebilir.

Son olarak, konferans tarihi belirlenmeye çalışılmıştır. Müttefikler konferans tarihini 13 Kasım 1922 olarak belirlemişlerdir (Birsell, 1933: 1). Ancak İngiltere'de seçimlerin olduğu öne sürülerek bu tarih ertelenmiştir. Buna rağmen İsmet Paşa ve heyeti Lozan'a yolculuklarını ertelememiştir. İsmet Paşa, Lozan Konferansı'nın hemen öncesinde hem Lozan'da hem Fransa'da diplomatik girişimler ve basın açıklamaları yapmıştır. (Uzun, 2013: 330-337). Özellikle *sessiz diplomasi*¹⁵ mantığıyla Avrupalı siyasetçi ve diplomatlarıyla yapılan görüşmelerle Türk heyeti, Lozan öncesinde diplomatik açıdan kendi konumlarını güçlendirmeye çalışmıştır. Basın açıklamaları aracılığıyla da *kamu diplomasisi*¹⁶ kullanmıştır. Polat'ın belirttiği gibi, İsmet Paşa Lozan öncesinde yaptığı basın açıklamaları ve yabancı gazetecilere verdiği mülakatlarla, Türk tezlerinin haklılığının, Misak-ı Millînin, barış isteğinin, bağımsızlığın ve Türkiye'nin modern bir demokrasi olduğunun altını çizmiştir (Polat, 2013: 248-255). Bir iletişim stratejisi olarak kamu diplomasisinin kullanılmasıyla, dünya kamuoyuna mesaj vermek, dünya kamuoyundan destek almak ve dünya kamuoyu üzerinde iyi bir izlenim bırakmak hedefi güdülmüştür.

İsmet Paşa ve Türk heyeti bu tür girişimlerini tamamlamış ve nihayetinde konferans tarihi 20 Kasım 1922 olarak belirlenmiş ve konferansın ilk evresi 20 Kasım 1922-4 Şubat 1923 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. İkinci evresi ise 23 Nisan 1923-24 Temmuz 1923 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Bu tarih aralıklarında gerçekleşen diplomatik müzakereleri sonraki başlıkta detaylandırabiliriz.

¹³ Müttefikler karşısında yalnız kalmak istemeyen Ankara, Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği'nin konferansa katılmasını istemiştir (Oran, 2009: 217).

¹⁴ "Teknik olarak, ikiden fazla ülke arasındaki ilişkilerin söz konusu olduğu diplomasi ya da çok taraflı-mültilateral diplomasi adı verilir. Ayrıca, bu tür diplomasi, genellikle toplantılarda, konferanslarda, yazılı iletişim yerine yüz yüze sözlü olarak yürütüldüğü için 'konferans diplomasisi' veya 'parlamentar diplomasi' olarak da isimlendirilir" (İskit, 2012: 109).

¹⁵ "Gizli müzakerelerle veya belirli bir eylemde bulunmaktan kaçınarak başkalarının davranışlarını etkilemeye çalışmak" (Dlamini, 2003: 171) şeklinde yürütülen diplomasi türüne sessiz diplomasi (quiet diplomacy) denmektedir.

¹⁶ Manheim, kamu diplomasisinin amacının devlet politikası lehinde açıklama yapmak, konuşmak ve yabancı toplumlara bir ulusu temsil etmek olduğunu ileri sürmektedir (Manheim, 1994: 4). Kavramsal olarak 1965'te Edmund Gillion tarafından ortaya konmasına rağmen, İsmet Paşa'nın çok önceden bu diplomatik stratejiyi kullandığını öne sürebiliriz.

4. Lozan'da Diplomatik Müzakereler

Lozan'da diplomatik müzakereler 20 Kasım 1922'de saat 16'da Ment Benon Gazinosu'nda başlamıştır (Şenol, 2011: 107). Konferans, tarafsız konumdaki İsviçre Konfederasyonu Başkanı Haab'ın barışa dair yaptığı konuşmayla açılmıştır (Sarı, 2016: 198).

Bu konuşmadan sonra Lord Curzon konferans başkanı sıfatıyla, savaşların verdiği sıkıntıları ve acıları geride bırakmak amacıyla bu konferansın düzenlendiği dile getiren bir konuşma yapmıştır. Normalde protokolde yer verilmemesine ve diplomatik teamüllere uymamasına rağmen İsmet Paşa söz almak istemiş ve Türklere yapılan haksızlıklar, savaşın verdiği büyük yıkım, Türkiye'nin kazandığı büyük zafer ve konferansta yeni Türkiye'nin olduğunu vurgulamıştır¹⁷. Aslında bu konuşmayla İsmet Paşa Türkiye'yi en baştan itibaren eşit konumda tutmaya ve Lord Curzon'un baskın olabilecek konumunu engellemeye çalıştığını söyleyebiliriz.

Görüşmelere 21 Kasım'da Uşi Şatosu'nda devam edilmiştir. Bu görüşmelerde başkanlığa Lord Curzon getirilmiş, genel sekreterliğe Fransız heyetinden Massingly belirlenmiştir. Ayrıca oluşturulacak komisyonlara Müttefik temsilcileri başkan olarak seçilmiştir. İsmet Paşa'nın oluşturulan bu yapılarda Türk temsilcilerin olması talebi kabul edilmemiştir (Turan Ş, 2003). Buna ek olarak konferansın düzeniyle ilgili bir tüzük (nizamname) yürürlüğe konmuştur. Bu tüzüğün beşinci maddesinde çözülmesi gereken meseleler üç ana komisyona ayrılmıştır. Bunlardan birincisi; "topraklara, askerliğe, boğazlara ait işler komisyonu", ikincisi; "Türkiye'de yabancıların tabi olacağı usul komisyonu", üçüncüsü ise "mali ve iktisadi meseleler komisyonudur" (Birsell, 1998: 16-19).

Konferansın bundan sonraki sürecinde Lord Curzon Türkiye'ye karşı Müttefikleri kendi etrafında birleştirmeye ve ortak bir cephe oluşturmaya çalışırken İsmet Paşa ise bu ortaklaşmayı önlemeye çalışmıştır. İsmet Paşa öncelikle konferanstaki diğer küçük devletlerle anlaşarak bir yol çizmeye çalışmış ancak bu devletlerin bitmek bilmez istekleri karşısında bundan vazgeçmiştir. Bundan sonraki süreçte en ihtilafli olunan ülke yani İngiltere ile sorunların çözümüne ağırlık verilmiştir (Akyol, 2013). Aynı zamanda, Lord Curzon açık oturumlarda görüşülen meseleleri çözümden uzak bir perspektif benimsemiş ve yaptığı gizli toplantılarla İngiltere'nin çıkarlarını korumaya çalışmıştır (Hür, 2016: 40). Konferansın bu zaman dilimini diplomatik açıdan incelediğimizde özellikle Lord Curzon ve İsmet Paşa'nın farklı diplomatik tercihler yaptığı görülmektedir. İsmet Paşa, İngiltere, Fransa, İtalya gibi önde gelen devletlerin dışında kalan nispeten daha az etkili devletlerle ikili görüşmeler yaparak *ikili diplomasiyi*¹⁸ tercih etmiş ve netice almada başarısız olmuştur. Lord Curzon ise *gizli diplomasiyi*¹⁹ tercihi yapmış ve Türkiye'ye karşı diğer devletlerle ortak bir diplomatik cephe oluşturmaya çalışmıştır. Diplomatik açıdan son derece birikimli olduğu bilinen Lord Curzon ve kendini amatör diplomat olarak nitelendiren İsmet Paşa arasındaki buna benzer diplomatik, taktik ve stratejik adımlar konferansın birinci aşaması boyunca devam etmiştir.

Tüm bu diplomatik rekabete rağmen, Lozan'ın birinci evresinde çeşitli sorunlar müzakere edilerek çözümlenmeye çalışılmıştır. Bu sorunları ve müzakereleri şu şekilde sıralayabiliriz.

İlk olarak, Trakya sınırı gündeme gelmiştir. Bu konu aslında Mudanya Mütarekesi'nde çözüme kavuşturulmuştur. Ancak Türkiye ek olarak Edirne'de bulunan

¹⁷ Lord Curzon ve İsmet Paşa'nın tam konuşma metinleri için bkz: (Meral, 1969: 3-4).

¹⁸ İki taraf ülke arasında gerçekleşen diplomatik görüşmeler olarak tanımlayabiliriz.

¹⁹ Tarafların yaptığı görüşmeleri açıklamayarak gizli tuttuğu diplomasi biçimidir.

Karaağaç'ı istemiştir. Aynı zamanda Batı Trakya ilgili bir halk oylamasının yapılmasını talep etmiştir. Bu taleplerle ilgili meselede Balkan devletleri Müttefiklerle hareket ederek bir cephe oluşturmuşlardır (İnönü, 1998: 85-86).

İkinci olarak, Ege Adaları sorunu müzakere edilmiştir. Ege Adaları'yla ilgili Türkiye, İmroz, Bozcaada, Tavşan Adaları ve Semadirek adalarının Türk egemenliğinde kalmasını ve diğer adaların ise silahsızlandırılmasını talep etmiştir (Özdemir, 2013: 168).

Üçüncü olarak, İstanbul ve Çanakkale Boğazları meselesi görüşülmüştür. Boğazlarla ilgili Lozan Konferansı'nda iki tez ortaya konulmuştur. İngiltere'ye ait ilk tezde, boğazlarla ilgili geçiş koşullarının uluslararası bir komisyona verilmesi, stratejik yerlerin silahsızlandırılması (Akyol, 2013) ve boğazların açık olması görüşü savunulmuştur. Sovyetler Birliği'ne ait tezde ise boğazların savaşta ve barışta tüm ülkelerin ticaret gemilerine açık olması ve savaş gemilerine kapalı olması görüşü öne sürülmüştür. Türkiye, İngiltere'ye dostluk mesajı vermek, Musul meselesine katkı sağlayacağı gerekçesiyle İngiltere'nin tezine yakın durmuştur (Demirci, 2011: 92-97).

Dördüncü olarak, Misak'ı Milli sınırlarında olmasına rağmen Hatay'ın 20 Ekim 1921 tarihinde Fransa ile yapılan Ankara Antlaşması çerçevesinde (Atabey, 2015: 193) Suriye tarafında kalmasına karar verilmiştir.

Beşinci olarak, azınlıklar meselesi gündeme gelmiştir. Müttefikler, azınlıkları kapsayacak bir genel affın çıkarılması, vergi vermek suretiyle azınlıkların askerliğe alınmaması, aile ve özel hukuk bağlamında azınlıkların kilise hukukuna bağlı olması gibi azınlıklara ilişkin çeşitli talepleri dile getirmişlerdir. Buna karşı çıkan İsmet Paşa, Osmanlı yönetimi altında azınlıkların her türlü hakka sahip olduğunu ve ortaya çıkan milliyetçi akımların devlet zarar verdiğini savunmuştur. Müttefiklerin bahsettiği azınlık haklarının bahane edilerek iç işlerine yönelik olası müdahalelerini İsmet Paşa önlemeye çalışmıştır (Akyol, 2013).

Lozan'ın birinci aşamasında yukarıda verilen ve önemli olduğu düşünülen konular müzakere edilmiş ve Musul dışındaki sınır meseleleri çözüme kavuşturulmuştur. Yunanistan ile 1923 yılının başlarında esir ve nüfus mübadelesi konularında anlaşmaya varılmıştır. Taraflar arasında en önemli beş sorun olarak görülen konular çözüme kavuşturulamamıştır. İsmet Paşa'nın 26 Ocak 1923'te Ankara Hükümeti'ne yolladığı telgrafta ve gazetecilere verdiği mülakatta şu beş sorun çözülemediğini dile getirmiştir:

- Musul Meselesi: Bu meselede İngiltere ile savaş olasılığı bulunmaktaydı. Ayrıca Kürt sorunuyla da ilgili olduğu için önemliydi.
- Adli Kapitülasyonlar: Türkiye'de bulunan kişi ve şirketlerin Türk hukuku yerine bağlı buldukları konsoloslukların mahkemelerinde yargılanmaları istenmiştir. Buna ek olarak Müttefikler kapitülasyonlar kaldırılırsa Türk hukuk sistemi üzerinde uluslararası denetim talep etmişlerdir. Türk heyeti ise bu talepleri kabul etmemiştir.
- Mali Sorunlar ve Osmanlı Borçları: Bu konuda Fransa ile anlaşma sağlanamıyordu. Aynı zamanda bu konu Türk tarafı için "milli çıkar ve bağımsızlık" sorunuydu.
- Tamirat Bedeli: Türk tarafı Anadolu'da işgal sırasında meydana gelen zararlar için Yunan tarafından savaş tazminatı istemiştir ancak Müttefikler bu konuda taviz vermeye yanaşmamıştır.

- Savaş Tazminatı: Birinci Dünya Savaşı'nda Müttefiklerin uğradığı zararların telafisi olarak Türkiye'den savaş tazminatı istenmiştir. Türk tarafı ise bunu kabul etmemiştir. (Akyol, 2014, Bölüm 6:1).

Bununla birlikte, 30 Ocak 1923 tarihinde Müttefiklerin Sevr Antlaşması'ndan farklı olmayan bir antlaşma taslağını Türk tarafına kabul ettirmeye çalışmaları Lozan görüşmelerini tıkanma aşamasına getirmiştir. Tarafların kendi aralarında anlaşamamaları üzerine 4 Şubat 1923'te Lozan'daki diplomatik görüşmeler kesintiye uğramış (İnce, 2013: 118), İsmet Paşa ve heyeti Türkiye geri dönmek için hazırlık yapmıştır.

İsmet Paşa Türkiye'ye dönmeden hemen önce Lord Curzon'la bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşmede İsmet Paşa, Lord Curzon'a kendisinin çeşitli bahaneler öne sürerek barış görüşmelerinin kesintiye uğramasına sebep olduğunu dolayısıyla tekrardan savaş çıkacağını söylemiştir. İsmet Paşa Türkiye'ye döneceği zaman tüm dünyaya Lord Curzon'u barış istemeyen biri olarak ilan edeceğini bu görüşme esnasında dile getirmiştir. İsmet Paşa'nın bu konuşmalarına karşılık Lord Curzon öfkeli bir şekilde cevap vermiş ve bu söylemleri reddetmiştir (İnönü Vakfı, tarihsiz). İsmet Paşa, bu görüşmede utandırma ve karşı tarafı suçlama stratejisi kullanarak *duygusal diplomasiyi*²⁰ kullanmış ve Lord Curzon'u zor durumda bırakarak görüşmelerin devamını sağlamaya çalışmıştır. Ancak Müttefikler önceden karar aldıkları için İsmet Paşa bu diplomatik adımından sonuç alamamıştır.

Bu görüşmeden sonra İsmet Paşa ve heyeti Türkiye'ye geri dönmüştür. Bunun üzerine Mustafa Kemal İzmir'de bulunduğu sırada gazetecilere verdiği bir mülakatta Müttefiklerin Lozan Konferansı sırasında takındıkları tavrı eleştirmiş ve bir savaş ihtimali ortaya çıkarsa buna karşı gerekli tüm tedbirlerin alınacağını vurgulamıştır²¹. Bu söylemiyle Mustafa Kemal diplomatik görüşmelerin devamı ve bu görüşmelerde diplomatik kazançları artırmak amacıyla askeri seçeneği bir tehdit olarak konumlandırmıştır. Mustafa Kemal Çanakkale Krizi'nde olduğu gibi *zorlayıcı diplomasiyi* kullanarak Müttefikleri benimsedikleri politik duruştan uzaklaştırmaya çalışmıştır.

Nihayetinde, Lozan Konferansı'nı bir barış antlaşmasıyla sonlandırarak olan diplomatik müzakereler çetin tartışmaların ardından 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre karara varılan meseleler şu şekilde özetlenebilir:

- Karaağaç Yunanistan'dan savaş tazminatı olarak alınırken (Atatürk Araştırma Merkezi, tarihsiz), Batı Trakya ilgili halk oylaması reddedilmiştir.
- Ege Adaları Sorunu; İmroz, Bozcaada, Tavşan Adaları'nın Türkiye'ye, Semadirek'in Yunanistan'a, Meis Adası'nın İtalya'ya verilmesiyle çözülmüştür. Buna ek olarak Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya adalarında

²⁰ Duygusal diplomasi, diğer devletlere karşı belirli bir duygusal tepkiyi resmi ve açık şekilde yansıtmayı amaçlayan devlet düzeyinde koordineli bir davranıştır" (Hall, 2015: 16).

²¹ "Biz de Lozan Konferansı'nı dikkatle takip ediyoruz. Çünkü biliyorsunuz, konferansa davet olduğumuz zaman ordularımız bütün cihanı hayrete ve takdire mecbur edecek çok parlak ve çok kati bir zaferin etkeni bulunuyordu. Askeri hareketimizi erteleyebilecek karşımızda hiçbir mani kalmamıştı. Buna rağmen İtilaf devletlerinin iyi niyetine ve tekliflerinin samimiyetine inanarak, ordularımızı durdurarak pek insani hislerle delege heyetimizi Lozan'a gönderdik. Bizim bu hareketimizi eleştiren dostlarımıza İtilaf devletlerinin artık iyi niyetlerine emniyet edilebileceği kanaatini beyan ettik. Ne yazık ki, bütün samimiyetimize ve ciddiyetimize rağmen bugüne kadar uzayıp gelen konferansın son safhası, henüz İtilaf devletlerinin zihniyetinde değişiklik olmadığını, hala eski Osmanlı devletini boğazlayan ve milletimiz için en şiddetli ve en kahredici bir uyanış darbesi olan eski tavrı ve hareketi başka şekil ve surette yeni Türkiye devletine kabul ettirmek istiyorlar. Son dakikaya kadar İtilaf devletlerinin hakkı ve hakikati teslim etmelerini beklemekle beraber, bütün medeniyet cihanının samimi eğilimine rağmen harbi devam ettirmek mesuliyetinden çekinmezlerse, hükümetimiz, vatan ve millete karşı taahhüt eylediği vazifeyi iyi tamamlayabilmek için girişmeye mecbur olduğu tedbirleri düşünmekten ve almaktan bir an geri kalmamıştır." (Atatürk, 2005: 44).

Yunanistan'ın deniz üssü kurmaması ve askeri faaliyetlerde bulunmaması kabul edilmiştir (Özdemir, 2013: 168).

- Musul'un Türkiye'ye verilmesi talebi kabul görmemiştir (Çavdaroğlu, 2011: 83).
- Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler azınlık olarak kabul edilirken, azınlık hakları ile Müslüman hakları eşitlenmiştir (Akyol, 2013).
- Boğazlar'da serbest geçiş kabul edilirken, Boğazlar'da bir uluslararası komisyonun kurulması kararlaştırılmıştır. Ayrıca Tavşan Adaları, Semadirek, Limni, İmroz (Gökçeada) adalarının silahsızlandırılmasına hüküm verilmiştir (Doğru, 2013: 146-147).
- Kapitülasyonlar her bakımdan kaldırılmıştır²².
- Osmanlı Borçları, Osmanlı'dan ayrılan devletler arasında bölüştürülmesi kabul edilmiştir (Akyol, 2014, Bölüm 9:37).

Karara varılan maddeler incelendiğinde, diplomatik süreçlerde sıklıkla görülen ve bu süreçlerin doğal çıktıkları olarak oluşan karşılıklı tavizlerin verildiği görülmektedir. Bu karşılıklı tavizler, savaş durumu ve tarihsel anlaşmazlıklar yerine barışçıl bir politik evrenin başlamasına neden olmuştur. Dahası Türkiye adına uluslararası hukuk açısından tanınmayı beraberinde getirmiştir.

Lozan Barış Antlaşması 23 Ağustos 1923 tarihinde Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilmiştir. Bu kabul, Yüksek Komiserlere iletdikten sonra işgal bölgelerinin boşaltılması söz konusu olmuştur. Bu sağlandıktan sonra, Lozan Barış Antlaşması'yla Türkiye kendine verilen topraklarda Ekim 1923'ten itibaren "sınırsız egemenliğe" kavuşmuştur (Demirci, 2011: 193).

Ayrıca bütünüyle bakıldığında antlaşma metninin tüm taraflarca dünya kamuoyuna açıklanması nedeniyle *açık diplomasinin*²³ antlaşma metni üzerinden benimsendiği görülmektedir. Dolayısıyla görüşmeler esnasında zorlayıcı diplomasi, sessiz diplomasi, gizli diplomasi gibi diplomasi biçimleri kullanılsa da üzerinde anlaşma sağlanan metin uluslararası denetime açıktır.

Sonuç

Bu çalışmanın odak noktası, Lozan görüşmeleri öncesinde ve esnasında diplomasinin farklı biçimlerinin bir strateji olarak kullanıldığı savunusudur. Diplomatik stratejiler kullanılmadan önce savaşlar politik bir araç olarak yıllarca kullanılmıştır.

Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı Lozan'a giden sürecin başlamasına neden olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın kazananları Müttefikler ve Kurtuluş Savaşı'nın kazananı Türkiye Lozan'da iki ana aktör olarak ön plana çıkmıştır. Bu iki ana aktörün temsilcileri, Lozan görüşmeleri sürecinde kendi ülkelerinin haklılığını, tezlerini, çıkarlarını savunmak amacıyla çeşitli diplomatik taktik ve stratejiler benimsemişlerdir. Belli konularda ortaya çıkan çıkar çatışmaları, benimsenen taktiklerin ve stratejilerin son derece çekişmeli ve rekabetçi olmasına sebebiyet vermiştir. Bu durum, Türkiye'nin Misak-ı Millîden taviz vermek istememesinden ve kırmızı çizgi politikasını benimsemesinden ve

²² Lozan Barış Antlaşması'nda kapitülasyonlara ilişkin 28.maddede şu ifadeler kullanılmıştır: "Bağıtlı Yüksek Taraflar Türkiye'de Kapitülasyonların tümü ile kaldırılmasını, her biri kendisi ile ilgili olarak kabul ettiklerini açıklarlar". İlgili madde için bkz: Başkent Üniversitesi Sam. (tarihsiz). "Lozan Antlaşması", http://sam.baskent.edu.tr/belge/Lozan_TR.pdf, (Erişim Tarihi:15.05.2020).

²³ Gizli diplomasiden farklı olarak tarafların yaptığı görüşmeleri açık bir şekilde ilan ettikleri diplomasi türü olarak tanımlanabilir.

Müttefiklerin esasen Sevr benzeri bir antlaşmayı Türkiye'ye kabul ettirmek istemesinden kaynaklanmıştır. Bu iki politik tutumun birbirinden oldukça uzak olması, görüşmelerin uzamasına hatta kesilmesine neden olmuştur.

Bu duruma rağmen, taraflar başlangıçtaki politik tutumlarını esnetmiş ve uzlaşma iradesi ortaya koyarak birçok konunun çözüme kavuşturulmasını sağlamışlardır. Musul, Boğazlar, Hatay gibi çözümü netleştirilmeyen konular ise konferans dışında tartışılması kararı çıkmıştır. Aslına bakılırsa bu karar barış görüşmelerinin nihayete kavuşturulması için son derece önemliydi. Çünkü bahsi geçen konular uzlaşılması oldukça zor olduğundan görüşmeleri başarısız hale getirmesi olasıydı.

Ertelenen ve çözüme kavuşturulan konular neticesinde 24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşması imzalanmıştır. Böylelikle, nihai barış sağlanmış, Türkiye uluslararası hukuk açısından tanınmış ve Türkiye'nin egemenlik hakları teslim edilmiştir.

Barış antlaşması imzalanıncaya dek çalışmada vurgulandığı gibi birçok diplomasi biçimi ön plan çıkmıştır. Konferansın toplanma şekli nedeniyle çok taraflı diplomasi ve barış antlaşması metninin tüm dünya kamuoyuna açıklanması nedeniyle açık diplomasi kullanılmıştır. Diğer diplomasi biçimleri ise tarafların politik tutumlarını güçlendirmek için başvurdukları stratejilerdir. Taraflar karşıt cepheler oluşturmak için hem ikili diplomasiyi hem de gizli diplomasiyi kullanmışlardır. Aynı zamanda birbirlerini diplomatik çözüme zorlamak için zorlayıcı diplomasiye ve duygusal diplomasiye, dünya kamuoyuna mesaj vermek için kamu diplomasisine ve siyasetçi, diplomat gibi önemli konumlarda bulunan kişilerden destek almak amacıyla sessiz diplomasiye başvurmuşlardır.

Dolayısıyla bu çalışma, Lozan Barış Görüşmelerinde birçok diplomasi biçiminin kullanıldığına ve barış görüşmelerinin çok boyutlu bir diplomatik sürece dönüştüğüne dikkat çekmiştir. Daha detaylı bir inceleme yapıldığında ve ön plana çıkmayan diğer devletlerin diplomatik tutumları araştırıldığında birbirinden farklılaşan diplomasi biçimlerinin artabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Abdurahmanlı, E. ve Bağış, E. (2021). "Diplomasi Tanımı ve Uluslararası Konjonktürde Mevcut olan Diplomasi Türleri", Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 1, ss. 140-160.
- Ahmed, F. (1995). Modern Türkiye'nin Oluşumu, İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Akyol, T. (2014). Bilinmeyen Lozan, İstanbul: Doğan Yayınları.
- Akyol, T. (2013). "Bilinmeyen Lozan" <https://www.cnnturk.com/bilinmeyenlozan/>, (Erişim Tarihi: 07.04.2020)
- Amasya Valiliği. (tarihsiz). "Amasya Tamimi" <http://www.amasya.gov.tr/amasya-tamimi-22-haziran-1919>, (Erişim Tarihi: 05.04.2020).
- Arıkan, Z. (tarihsiz). "Lozan Antlaşması ve İsmet Paşa", <http://www.ismetinonu.org.tr/lozan-antlasmasi-ve-ismet-pasa/>, (Erişim Tarihi: 09.04.2020).
- Atabey, F. (2015). "Hatay'ın Anavatana Katılma Süreci", Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 7, ss. 193-209.
- Atatürk Araştırma Merkezi (tarihsiz). "Yunanlılardan istenen savaş tazminatından dolayı İsmet Paşa ile Hükûmet arasında çıkan görüş",

<https://www.atam.gov.tr/nutuk/yunanlilardan-istenen-savas-tazminatindan-dolayi-ismet-pasa-ile-hukümet-arasında-cikan-gorus-ayriligi-ve-gerginlik>, (Erişim Tarihi: 12.05.2020).

- Atatürk, M. K. (2005). Atatürk Bütün Eserleri (Cilt 15), İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Aysal, N. (2013). "Kırım Savaşı'ndan Lozan Barış Antlaşması'na Osmanlı Dış Borçlarının Tarihsel Gelişim Süreci (1854-1923)", Atatürk Yolu Dergisi, Sayı: 53, ss. 4-21.
- Babaoğlu, R. (2019). "Muharebeden Diplomasîye: Lozan Konferansı'nda Türk Delegasyon Heyetinin Karşılaştığı Zorluklar", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: 35, Sayı: 1, ss. 95-140.
- Başkent Üniversitesi Sam. (tarihsiz). "Lozan Antlaşması", http://sam.baskent.edu.tr/belge/Lozan_TR.pdf, (Erişim Tarihi: 15.05.2020).
- Başkent Üniversitesi Sam. (tarihsiz). "Sevr Antlaşması", http://sam.baskent.edu.tr/belge/Sevr_TR.pdf, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).
- Başığit, T. (2007). Anılarda Mudanya Ateşkes Antlaşması, ÇTTAD, Cilt: 6, Sayı: 14, ss. 177-184.
- Berridge, G. (2021). Diplomacy: Theory and Practice, Switzerland: Springer Nature.
- Bilgin, M. S. (2005). "Lozan Konferansı'nda Ermeni Meselesi: İtilaf Devletlerinin Diplomatik Manevraları ve Türkiye'nin Karşı Siyaseti", Belleten, Cilt: 69, Sayı: 254, ss. 267-284.
- Birsel, C. (1933). Lozan (Cilt 1), İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Birsel, C. (1998). Lozan (Cilt 2), İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Brown, S. (2001). "Diplomacy", <https://www.sciencedirect.com/topics/social-sciences/diplomacy>, (Erişim Tarihi: 07.12.2022).
- Çavdaroğlu, H. A. (2011). Öncesi ve Sonrası ile Lozan, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Çulfaı, M. (1999). "Çanakkale Krizi ve Lloyd George'un İktidardan Düşmesi: Eylül-Ekim 1992", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 45, ss. 801-820.
- Davies, S. E., Kamradt-Scott, A. ve Rushton, S. (2015). Disease Diplomacy: International Norms and Global Health Security, Maryland :JHU Press.
- Demirci, S. (2011). Belgelerle Lozan: Taktik-Stratejik-Diplomatik Mücadele 1922-1923, İstanbul: Alfa.
- Dichter, H. (2020). Soccer Diplomacy: International Relations and Football since 1914, Kentucky :University Press of Kentucky.
- Dlamini, K. (2003). "Is Quiet Diplomacy an Effective Conflict Resolution Strategy?", <https://www.saiia.org.za/wp-content/uploads/2008/05/16-Dlamini.pdf>, (Erişim Tarihi: 07.12.2022)
- Doğru, S. (2013). "Türk Boğazları'nın Hukukî Statüsü: Sevr ve Lozan'dan Montrö'ye Geçiş", Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 2, ss. 123-169.
- Eren, E. (2021). "Geleneksel Diplomasiden Modern Diplomasîye Diplomasinin Tarihsel Evrimi", Uluslararası Eşitlik Politikası Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, ss. 32-55.
- Gienow-Hecht, J. C. (2009). Sound Diplomacy, In Sound Diplomacy, Chicago: University of Chicago Press.

- Gönlübol, M ve Kürkçüoğlu, Ö. (1985). "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt:1, Sayı:2, ss. 451-473.
- Güven, C. (2018). "Mîsâk-ı Millî: Türkiye'nin İstiklâl Ve İstikbâl Esasları", Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı: 20, ss. 117-138.
- Hall, T. H. (2015). Emotional Diplomacy: Official Emotion on the International Stage, 1st Edition, New York: Cornell University Press.
- Hür, A. (2016). Her Açından Lozan Konferansı, İstanbul: Akpınar Huzur Yayınevi.
- İnce, F. (2013). "Lozan Barış Antlaşması ve Ege Adaları", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı: 53, ss. 101-128.
- İnönü Vakfı (tarihsiz). "Lozan Antlaşması Kesintisi Sırasında İnönü ve Lord Curzon -1923", <https://www.ismetinonu.org.tr/lozan-antlasmasi-kesintisi-sirasinda-inonu-ve-lord-curzon-1923/>, (Erişim Tarihi: 15.01.2022).
- İnönü, İ. (1998). İsmet İnönü'nün Hatıraları: Lozan Antlaşması, İstanbul: Cumhuriyet Yayınları
- İskit, T. (2012). Diploması Tarihi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Karagedikli, G. (2013). 90 Soruda Lozan Barış Antlaşması, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kuran, E. (1992). "Birinci Dünya Savaşı", <https://islamansiklopedisi.org.tr/birinci-dunya-savasi>, (Erişim Tarihi: 05.04.2020).
- Küçük, C. (1992). "Balkan Savaşı", <https://islamansiklopedisi.org.tr/balkan-savasi>, (Erişim Tarihi: 05.04.2020).
- Küçük, C. (2009). "Sevr Antlaşması", <https://islamansiklopedisi.org.tr/sevr-antlasmasi>, (Erişim Tarihi: 05.04.2020).
- Manheim, Jarol B. (1994). Strategic Public Diplomacy and American Foreign Policy: The Evolution of Influence, New York: Oxford University Press.
- McGlinchey S. (2017). "Diplomacy", E-International Relations, <https://www.e-ir.info/2017/01/08/diplomacy/>, (Erişim Tarihi: 07.12.2022).
- Meral, S. (1969). Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar, Belgeler (Cilt 1), Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Oral, M. (2018). "Türk Kurtuluş Savaşı'nın Tarihsel Konumu", Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2, ss. 3-16.
- Oran, B. (2009). Türk Dış Politikası Cilt 1919- 1980, 15. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özdemir, A. U. (2013). "Lozan'da Başarıyı Ölçmek: Konular Bazında Bir Değerlendirme", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı: 53, ss. 155-200.
- Öztoprak, İ. (1995). "Londra Konferansı ve Türkiye Meselesi'nin Cereyan-ı Müzakeratı", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: 11, Sayı: 33, ss. 565-612.
- Öztürk, C. (2005). "Mondros Mütarekesi", <https://islamansiklopedisi.org.tr/mondros-mutarekesi>, (Erişim Tarihi: 06.04.2020)
- Özüçetin, Y. ve Dağistan, M. (2010). "Meclis Celse Zabıtlarında Kuva'yı Milliye", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt:9, Sayı:20, ss. 3-30.

- Polat, Ü. G. (2013). "Lozan Konferansı Başlarken Basın ile Kurulan Diyalog", Atatürk Yolu Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 53, ss.247-266.
- Potter, E. H. (2002). Cyber-diplomacy: Managing Foreign Policy in the Twenty-First Century, Kingston :McGill-Queen's Press.
- Sarı, İ. (2016). Şanlı Lozan Tarihi, Antalya: Nokta e-Kitap.
- Sharp, P. (2009). Diplomatic Theory of International Relation, Cambridge :Cambridge University Press.
- Sonyel, S. R. (1974). "Lozan'da Türk diplomasisi", Belleten, Cilt: 38, Sayı: 149, ss. 41-116.
- Şener, B. (2018). "Savaş ile Barış Arasında Bir Kriz Yönetim Stratejisi Olarak Zorlayıcı Diplomasi ve Türk Dış Politikasındaki Örnekleri", T.Sakman(ed), İstanbul: Tasam Yayınları.
- Şenol, C. (2011). Gazi Paşam, İstanbul: Yılmaz Basım.
- Tağmat, Ç. D. (2013). "1921 Londra Barış Konferansı'nda Yunan Heyeti ve Tezleri", Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 18, ss. 29-54.
- Tenembaum Y. (2017). "Diplomacy Is the Art of Enhancing Power", E-International Relations, <https://www.e-ir.info/2017/02/22/diplomacy-is-the-art-of-enhancing-power/>, (Erişim Tarihi: 07.12.2022).
- Toprak, Z. (2002). "Cihan Harbi'nin Provası: Balkan Harbi", Toplumsal Tarih Dergisi, Cilt: 18, Sayı: 104, ss. 44-51.
- Tural, S. (2003). "Türkiye Cumhuriyeti'nin Tapu Tescil Antlaşması: Lozan", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: 19, Sayı: 55, ss. 1-16.
- Turan, İ. (2004). <http://www.ismetinonu.org.tr/ismet-inonu-1970-1973>, (Erişim Tarihi: 05.04.2020).
- Turan, Ş. (2003). "Lozan Antlaşması", <https://islamansiklopedisi.org.tr/lozan-antlasmasi>, (Erişim Tarihi: 08.04.2020).
- Türk Tarih Kurumu. (2016). "1922 Mudanya Silah Bırakışımı Sözleşmesi", https://www.ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2016/11/4-1922_Mudanya.pdf, (Erişim Tarihi: 05.04.2020).
- Uzun, H. (2013). "Türk Heyeti'nin Lozan'a Gidişi Ve Lozan Konferansı Öncesinde Avrupa'daki Faaliyetleri (5 Kasım 1922-20 Kasım 1922)", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı: 53, ss. 329-350.
- Yalçın, S. (2011). Millî Mücadele Dönemi, 90.Yılında Millî Mücadele Sempozyumları, Atatürk Araştırma Merkezi.



Milliyetçilik Kuramı Çerçevesinde Kırım Tatar Türkleri'nin Değerlendirilmesi

Evaluation of Crimean Tatar Turks in the Framework of Nationalism Theory

Hatice Gonca TÜRKAY TANTAN*, Ferdi GÜÇYETMEZ**

Özet

Uluslararası literatürü incelediğimizde milliyetçilik kuramı millet, ulus ve devlet olgularıyla beraber değerlendirilmektedir. Bununla birlikte ulus kavramını irdeleyen Primordialistler, Modernistler ve Etno-simbolcü yaklaşımdır milliyetçiliğe farklı anlamlar yüklemişlerdir. Tarih, felsefe ve uluslararası ilişkiler materyalleri incelendiğinde milliyetçiliğin ortaya çıkışına dair farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu incelemeler sonucunda yerel kimlik vurgusu önemli olmakla birlikte milliyetçilik, ideolojik bağlamda sorgulanmaktadır. Bu analizler sonucunda yapılan değerlendirmeler ile milliyetçilik teorileri planlı bir şekilde mi ortaya çıkmıştır? Sorusu genel bir tartışma konusu olmuştur ve çalışma içerisinde değerlendirilmiştir.

Milliyetçilik kavramını spesifik olarak Kırım Tatar coğrafyası üzerinden irdelediğimizde, sürgün döneminde yaşananlar Tatar benliğinde anavatanları Kırım'a, geçmişe ve kültürlerine yönelik millî bir duygunun kuvvetlenmesini sağlamıştır. Hiç şüphesiz bu ortak duygu millî kimlik inşası ve muhafazasında etkili olmuştur. Bu çalışma, milliyetçilik kuramları çerçevesinde 1944 Kırım Tatar sürgününün millî kimliği inşa etme ve koruma sürecinde etkili olan Ceditçilik Hareketi'nin hangi yaklaşımla uyumlu olduğu sorusuna tarihsel öncüller perspektifinden cevap aranmasını kapsamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçilik, Milli Kimlik, Ulus, Kırım Tatarı, Ceditçilik

Abstract

The theory of nationalism is evaluated together with the phenomenon of nation and nation-state. Primordialists, Modernists and Ethno-symbolist approaches that examine the concept of nation have attributed different meanings to nationalism. There are different approaches to the emergence of nationalism. Although the emphasis on local identity is important, is nationalism a solution in the ideological context? Have theories of nationalism emerged in a planned way?

What happened during the exile period in the Crimean Tatar geography strengthened a national feeling towards the past and culture of the people. Undoubtedly, this common feeling has been effective in the construction and preservation of national identity. This study includes seeking an answer from the perspective of historical antecedents to the question of which approach is compatible with the Jadidism Movement, which was effective in the process of constructing and preserving the national identity of the 1944 Crimean Tatar exile within the framework of nationalism theories.

Keywords: Nationalism, National Identity, Nation, Crimean Tatar, Jadidism

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Doktora Programı, gncntnt@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9317-3976

** Öğretim Üyesi, İsviçre, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, ferdigucyetmez26@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1204-2606

Giriş

Milliyetçilik kuramı, uluslararası literatür kapsamında millet (ulus) ve ulus devlet olgularıyla beraber değerlendirilmektedir. Bu noktada ulus kavramını irdeleyen Primordialistler ve modernistler, milliyetçiliğe farklı anlamlar yüklemişlerdir.

Primordialistlere göre, milletler ilk andan itibaren var olan anlamında karşılık bulsa da temelde ırk, dil, tarih, kültür ve gelenek gibi homojen unsurların bir araya gelmesiyle oluşmuş kolektif kimliklerdir. Bu kimliklerin ilkel dönemlerden itibaren var olduğu kabul edilmektedir.

Modernistlere göre, yaklaşık üç yüz yıllık tarihi olan kolektif kimliklerden söz edilmektedir. Homojen olan yapı kırılarak modernize edilmek istenmiştir. Bu bağlamda modern milliyetçilik geleneksel toplumdaki modern topluma geçişte oluşan kolektif bir algıdır. İlkel dönemde insanlar kendilerini herhangi bir milliyetle ilişkilendirmemiş olup daha yerel kimlikler söz konusudur. Modernizmle beraber devletler oluşmuştur. Topluluklarda bir ulusa aidiyet duygusu gelişmeye başlamıştır. Modernist yaklaşımın seküler tarihine bakıldığında milliyet olgusunun dinin yerini aldığı görülmektedir. Yani artık önce Türk sonra Müslüman, önce Fransız sonra Katolik şeklindeki söylem anılır olmuştur.

Benedict Anderson'un 'Hayali Cemaatler' metaforu bu durumu açıklamaktadır. Anderson'a göre ulus, hayal edilmiş siyasi bir topluluktur (Anderson, 1983). Ulusun üyeleri diğerlerini tanımaz, birbirleriyle daha önce karşılaşmamışlardır. Bu görüşe göre milliyetçilik, bir ideoloji değil, dinin yerini alan bir olgudur. Anderson'a göre, aydınlanma felsefesi ve devrim döneminde yükselmiş din eksenli hanedanlıkların meşruiyeti yıkılmıştır. Dinin bıraktığı boşluğu doldurmaya en uygun ideoloji milliyetçilik olmuştur.

James Kellas'a göre, dinler ve milliyetçilik el eledir (Kellas, 1991). Smith (2004) için ise dinler milliyetçiliğin sembolleridir. Gellner (1998) ise endüstrileşmeyle beraber insanları büyük kentlerde bir araya getiren şeyin milliyetçilik olduğunu ifade etmektedir. Son yıllarda eklenen üçüncü bir kategori ise Etno-sembolcü yaklaşımdır. İlkçilik reddedilmiş, modernizm hegemonik ve yetersiz bulunmuş ve bu iki yaklaşımdan hareketle bir senteze ulaşılmıştır. Etno-sembolcülere göre millet olgusu vurgulanmakta ve oluşum süreci geniş bir zamana yayılarak değerlendirilmektedir.

Tarihsel süreçte milliyetçilik duygusuyla ortaya çıkan bazı bölgesel hareketler vardır. Panslavizm ve ona karşı gelişen Pantürkizm hareketi bu çerçevede değerlendirilmektedir. "Panslavizm Orta ve Doğu Avrupa'daki Slavları Rusya himayesinde toplamayı, siyasi ve kültürel birlikteliği sağlamayı amaçlayan milliyetçilik duygusuyla ortaya çıkan hareketin adıdır" (Stergar, 2017). Kırım coğrafyasındaki Tatar Türklerinin sürgün edilmesi de bu amaçla gerçekleştirilmiştir. Sürgünün kökleri 1778'de Müslüman Kırım Tatarlarının Anadolu'ya kitleler hâlinde göç etmelerine kadar gitmektedir. 1944 yılına gelindiğinde Kırım coğrafyasının Türksüz bırakılması ideali nüfusun demografik, siyasi ve kültürel dönüşümü hedefi bağlamında yağma siyaseti ve asimilasyon çabaları ile ne yazık ki olumlu sonuçlanmıştır.

Pantürkizm ise; Panslavizm'e karşı reaksiyon amacıyla ortaya çıkan milliyetçi hareketin adıdır (Hyman, 1997). Türkçülük, 1880'lerde Rus İmparatorluğu'nda yaşayan Azeriler ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk aydınları arasında tüm Türk halklarının kültürel ve siyasi birliğini sağlamak amacıyla ortaya çıkan bir hareket olarak tanımlanabilir. Tanım diğer bir şekilde irredantizm olarak algılanabilir. Ancak Jacob M. Landau'nun da belirttiği gibi Pantürkizm ile Panturanizm arasında net bir ayrım bulunmaktadır.

Pantürkizm, ayrımcılığa veya asimilasyona karşı korunma arzusunun ifade eden ılımlı irredentizmin bir türüdür. Fakat Panturanizm'in ana hedefi kökenleri aynı olan dillerden tüm halklar arasında yakınlaşmayı ve nihayetinde birliği içeren aşırı irredantizm biçimidir.

Pantürkizm'in yeni kuşak sembolü olan Ceditçilik Hareketi, II. Dünya Savaşı sonrası Kırım Tatar tarihinde yaşanan toplu sürgün dramı döneminde, Tatar Türklerinin benliğinde anavatanları Kırım'a, geçmişe ve kültürlerine yönelik millî bir duygunun kuvvetlenmesini sağlamıştır. Pantürkizm hareketi de şüphesiz, ortak duygu olan millî kimlik inşası ve muhafazası çabalarında etkilidir. Bu bağlamda İsmail Gaspıralı'nın (1851-1914) fikirlerinin önemlidir. Gaspıralı, Pantürkizm'in ilk kuşak sembolü olup, birlik insanıdır (Yalvar, 2017). Ayrımcılığa veya asimilasyona karşı korunma arzusunun ifade eden Pantürkizm'in, Panslavizm'e karşı gelişmesinde katkıları çoktur. Pantürkizm'in düşün yapısının gelişmesinde önemli katkıları olan Kafkasya'nın yükselen değeri Gaspıralı "dilde, fikirde ve işte birlik", yani Ceditçilik hareketi ile iz bırakmış bir Türk büyüğüdür.

Bu çerçevede çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde milliyetçilik yaklaşımı, din-milliyetçilik ilişkisi ve etnik kimlik konusu ele alınacaktır. İkinci bölümde, Kırım Tatarlarının ideolojik bölünme süreci, Osmanlı-Rus etkisinin Kırım çerçevesinde kronolojik olarak incelenip, sürgünün, toplumsal ve siyasal sonuçları ile asimilasyon sürecine yer verilecektir. Üçüncü bölümde ise, Panslavist uygulamalar ve Tatar Türklerinin millî kimliği muhafaza gayretleri ve Ceditçilik hareketinin temeli olan Pantürkizm politikası bağlamında Ceditçilik hareketi değerlendirilecektir.

1. Milliyetçilik

Milliyetçilik düşüncesinin kökenlerini Kant ve Rousseau'ya kadar geriye götürebilmekteyiz. Bu kavramın toplum bilimi olarak incelenmesi, 1920 ve 1930'lu yıllar arasında aktif olarak sürdürülmüştür (Dinç, 2007: 3). Milliyetçilik kuramı, ulus ve ulus devlet olgularıyla beraber değerlendirilmektedir. Ulus olgusunun oluşma sürecini, ekonomik bağılıkların gelişmesi ve merkezi devletlerin kuruluşu hızlandırmıştır (Akıncı, 2012: 62). Ulus kavramı ilk defa 1884 yılında İspanya Kraliyet Akademisinin hazırladığı olduğu lügatte kullanılmıştır. Ulus kavramının tarih dışı olduğunu belirten 'Primordialist' yaklaşım ile modern bir olgu olarak değerlendiren 'Modernist' yaklaşım bunu birlikte incelenmektedir. Son yıllarda bunlara üçüncü bir kategori olarak 'Etno-Sembolcü' yaklaşım eklenmiştir.

Primordialist yaklaşıma göre ulus sonradan inşa edilmemiştir ve doğal olarak mevcuttur (Kataria, 2018: 135). Bu konuda Anthony Smith şunları söylemektedir; "Millet de modern zamanların en popüler ve en sık rastlanan mitlerinden birinin, milliyetçiliğin merkezinde yer alır. Bu mitin merkezinde, ulusların bilinmeyen bir zamandan beri var oldukları ve uluslar dünyasında yerini almak üzere milliyetçiler tarafından uzun uyularından uyandırılmaları gerektiği fikri bulunur." (Smith, 2004: 40). Primordialist yaklaşım içerisinde doğalcı, kültürel ve biyolojik olmak üzere üç farklı bakış açısı vardır ve İnsanların hangi etnik kökenden oldukları önceden belirlenmiştir (Akıncı, 2019: 414).

Modernist yaklaşıma göre ulus milliyetçiler tarafından yaratılmıştır. Esasen milliyetçiliğin ulusların bir ürünü olmadığı, aksine ulusları ortaya çıkardığı savunulmaktadır Gellner (1992: 105); "milliyetçilik ulusların bir ürünü değildir. Aksine ulusları meydana çıkaran milliyetçiliğin ta kendisidir." demek suretiyle bu hususta ulusun bir kurgusal yaratım olduğunu vurgulamıştır. Yine Benedict Anderson ulusa ilişkin şu tanımlamayı önermiştir:

“Ulus hayal edilmiş bir siyasal topluluktur. Kendisine aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılık olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir. Hayal edilmiştir; çünkü en küçük ulusun üyeleri bile diğer üyeleri tanımayacak, onlarla karşılaşmayacak, hatta onlardan söz edildiğini duymayacaktır. Ancak yine de her birinin kafasında birlikteliklerinin hayali yaşamaya devam edecektir. Sınırlıdır; çünkü en büyük ulusun bile ötesinde başka ulusların yaşadığı sınırları vardır. Egemendir; çünkü kavram aydınlanma felsefesi ve devrimlerin, güçlerini Tanrı'dan alan hanedanların meşruiyetini yerle bir ettiği bir çağda doğmuştur.”

Anderson'un hareket noktası ulusla ulusçuluğun özel bir kültürel inşa çeşidi olduğu fikridir. Ulusçuluk faşizmle liberalizmin yerine din, akrabalık vb. olgular ile bir arada düşünülmeli, bir ideoloji şeklinde düşünülmemelidir (Özkırmı, 2008: 181).

Bir inşa olarak ulus fikrini savunan Çek düşünür Miraslov Hroch, ulusçulukla bu kavramın yarattığı milletin çağdaş dönemlerin bir ürünü olduğunu iddia eder (Hroch, 2019). Hroch tezini açıklarken milletin inşa edilebilir olmasının üç ölçütünü belirtir. Birincisi, bir dile sahip olunması gerekir. İkincisi, eğitilmiş seçkinlerle müteşebbis sınıflardan müteşekkil, kimi zaman kasabalı sınıfla örgütlü kişileri de içeren eksiksiz bir sosyal yapı gerekir. Üçüncüsü, sivil haklarla kendi kendini yönetme hakkının olması gerekir (Vatandaş, 2004: 83).

Etno-Sembolcü yaklaşım ise modernistlerin hegemonyasına bir reaksiyon niteliğindedir. Kavram, ulusçulukla ilgili çözümlenmelerde etnik tarihe ağırlık veren teorisyenleri belirtmek üzere kullanılmaktadır. İlkliği reddedilmiş olan ve modernist izahları da yeterli bulmayan John Armstrong, Anthony Smith vb. etno-simgeler bu iki modelden hareket ederek bir sentez oluşturmaya ve orta yolu bulmaya gayret ederler. Daha türdeş kategoriler oluşturmaktadırlar. Ulusların gelişiminin uzun bir zaman dilimi içerisinde incelenmesi gerektiğini ifade etmektedirler. Çünkü çağdaş ulusların geçmişleri de etnik geçmişleri dikkate alınmaksızın izah edilemez. Günümüzün ulusları, modern dönemden önceki aşamanın etnik topluluklarını devam ettirir (Özkırmı, 2008: 203- 204).

Milliyetçilik, uluslaşma ve ulus devlet biçiminde inşa olmuştur. Bu noktada ayrılmaz bir diğer kavram olarak ulusal kimlik karşımıza çıkmaktadır. Modern öncesi dönemde toplumsal kimlikleri Smith üç temel kategoride irdelemektedir. Bu çerçevede çağdaş dönemden önceki sosyal kimliklerin kaynakları, cinsiyet, yer veya ülke/toprak, sosyal ve ekonomik sınıfsal kategorilerdir. Ulusal kimliğin inşası sürecinde önemli birtakım kavramlar vardır. Teritoryal mekânsal faktör, vatan düşüncesi, siyasal düşünce, kültür ve din unsurları inşa sürecindeki önemli kavramlardır. Ulusu tanımlamakla ilgili olarak genellikle bir tanesi aydınlanma öteki de romantizm olarak iki temel model vardır. Aydınlanmadan kaynaklanan Fransız ulusçuluğu, Romantizmden kaynaklanansa Alman ulusçuluğudur (Çağla, 2007: 2). Karakaş da söz konusu iki yaklaşıma ilaveten Amerikan ulusçuluğundan söz eder (2000: 71). Söz konusu üç ulusçuluk arasında Fransız ile Alman milliyetçiliği daha etkilidir. Fransız devrimiyle beraber politik bakımdan dünya tarihindeki yerini almış olan ulusçuluk, Fransa'da bir politika şekli olarak ortaya çıkmıştır ve tüm dünyayı etkisi altına almıştır.

Milliyetçilik araştırmalarında genel olarak üç dönemden söz edilmekle beraber Özkırmı'ya göre dört dönem mevcuttur. Bunlar; Milliyetçilik düşüncesinin doğduğu 18. ve 19. Yüzyıllar. Milliyetçiliğin akademik araştırmalara konu olduğu ilk dönem (1918-1945). Milliyetçilik tartışmasının geliştiği ikinci dönem (1945-1990). Milliyetçilik düşüncesinin yeni boyutlara taşındığı üçüncü dönem (1990'dan günümüze) (Özkırmı, 2008: 32).

Akıncıya' göre, Milliyetçiliğin farklı zamanlarda ortaya çıkması, onun iyi ve kötü türlerinin olduğunun vurgulanması, farklı milliyetçilik tanımlarının ortak noktalarının gözden kaçırılmasına neden olmaktadır. Yani, değerlendirilen bu süreç sonucunda, milliyetçilik türleri birbirlerinden bağımsızmış gibi anlaşılakta ve yanılıya düşülmektedir (Akıncı, 2014:133).

Fransa'da ortaya çıkmış olan ve aydınlanma düşüncelerine dayanan ulusçu ekol, medeniyetçi bir çizgiye sahiptir. Rousseau ile Sieyes'den gelen aydınlanmacı ekol, Renan ile kuvvetlenerek günümüze dek gelmiştir (Çağla, 2007: 2). Romantik temeli olan Alman milliyetçiliğinin de kültürcü bir özelliği vardır. Herder ile Fichte'nin geliştirmiş olduğu fikirlerin neticesinde entelektüel bir boyut elde eden Alman ulusçuluğu, müşterek bir dil, hatta etnik gruba direkt ait olmaya dayanan bir cemiyet olgusu şeklindedir. Devlete bağlı olarak oluşmamıştır (İncekara ve Güçyetmez, 2020), tersine kendi milli-devletini oluşturmuştur. Ulusçuluğun oluşumunda aktif öge kültür birliği çevresinde kurulan Alman unsurudur. Almanlar kendisini sabit bir araziye ait bir topluluk şeklinde değil, her şeyden evvel müşterek bir tarih, dil ve kültüre ait bir toplum şeklinde algılar. Bu durumsa Alman ulusçuluğunun (Güçyetmez ve Çelik, 2020), irredentist bir çerçeve içinde karakteristiğini belirlemektedir. Pangermenizm de bunun üstüne kurulmuştur (Karakas, 2000: 58- 73). Burada ortak dile, kan bağına ve toprağa vurgu yapılmaktadır. Kolektivist, organik ve etniktir. Fransız ile İngiliz ulusçuluğuna karşı olarak gelişmiştir. Kültür unsurlarıyla romantizm başattır (Çağla, 2007).

1.1. Milliyetçilik ve Din

Rasyonel akıl ile birlikte, dinin yaşamdan geri çekileceği fikri bir dönem aydınlanma ve pozitivist düşüncenin tezleriyeğin bugün bilakis dinin sosyal ve siyasal yaşam için hâlâ belirleyici olduğu gözlemlenmektedir. Özellikle Avrupa'daki endüstrileşmenin Hristiyan dinine karşı inançsızlığa yol açtığı ve bunun yerine milliyetçilik ve komünizm gibi düşüncelerin yerleştirildiği yaygın bir görüştür. Ulusçuluğun dinsel ikame edici işlevini ön plana çıkaranlar, ulusçuluğun Hristiyan köklerine vurgu yapmakta ve toplumun gereksinim hissettiği dindarlık duygusunu giderdiğini belirtmektedir (Hayes, 1995). Ulusçuluk, laik devleti kutsallaştırmaktadır. Fransız Devrimiyle birlikte egemen olan ulusçuluk, seküler eğilimli bir anlayışı temsil etmekteydi. Yurt, us, hürriyet vb. soyut terimler kutsallaştırılmış, dinsel ritüellerin bir benzeri şeklinde, bayram, ayin, mit, aziz ve tapınaklar ile desteklenmiştir (Llobera, 2007).

İnsanlar ve toplumlar pek çok değişik kimliği içerisinde barındırır, fakat söz konusu bu çoklu kimlikler bazen içsel olarak çatışır. Şunu diyebiliriz ki, Batı medeniyeti çoklu kimliklerin çatışmacı insancılığının üzerine kurulmuştur. Amin Maalouf'un 'Ölümcül Kimlikler' eserinde ön plana çıkardığı tartışma veya Anthony Smith'in Sofokles'in 'Kral Odipus' oyununa atıf ile yapmış olduğu çıkarım, çoklu kimliklerin çatışmacı doğasıyla kimliğin değişebilme özelliği ile ilgilidir. Amin Maalouf, "Sahip olduğum çoklu kimliklerden birini öne çıkarmadan ve çatıştırmadan sahiplenmem mümkün müdür?" şeklinde bu konuya dikkat çekmiştir (Maalouf, 2008).

Akıncı'ya göre, din ile milliyetçilik birbirinin tezatı değildir ve bu manadaki yaklaşımlar gerçeklikten uzaktır. Din ile olan ilişkilerinde milliyetçi hareketlerin genelinin bazen eklektizmi bazen da sentezi andıran bir işbirliği halinde oldukları gözlemlenmektedir (Akıncı, 2014: 137).

Smith de çoklu kimlikleri, kimliğin değiştirilebilirliğine vurgu yaparak açıklar. Aile, ülke ve sınıfla ilgili, etnik, cinsel kimliklerle rollerden müteşekkil Oedipus'un öyküsü

kimlik sorununu tüm keskinliğiyle ortaya koyar ve söz konusu kimliklerin ayrıca nasıl olup da sosyal sınıflar için dayanak haline geldiğinden bahseder (Smith, 1994).

Din ve milliyetçilik ilişkisi çerçevesinde, milliyetçiliğin, din tesirinin azalmış olduğu bir devirde olduğu öne sürülmektedir. Benedict Anderson'da dinlerin bırakmış olduğu boşlukları doldurmak için en uygun düşüncenin milliyetçilik olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü Anderson'a göre ulusçuluk, din gibi rastlantısallığı kadere çevirebilecek bir kutsal büyü taşır ve ulus, ezeli bir geçmişten gelmek ve bir sonsuzluğa gitmek gibi kutsallaştırıcı söylemlerle inşa edilir (Anderson, 2015).

Anderson'un 'Dinin yerini milliyetçiliğin aldığı' yaklaşımına karşı olanlar da vardır. James Kellas, milliyetçilikle din arasında daima bir ikame ilişkisinin bulunmadığını, bazen bu ikisinin ilişkide olduğunu söylemektedir (Kellas, 1991). Aynı biçimde Greenfeld de ulusçuluğun dinin yerini almak bir tarafa, dinsel sadakatlerin en kuvvetli olduğu reform hareketi devirlerinde ortaya çıktığını belirtmektedir (Greenfeld, 1997). Smith de bunu destekler. Çünkü dinler, ulusçuluk için oldukça mühim olan mitlerle simgelerin kökenidir (Smith, 1994).

1.2. Din ve Etnik Kimlik

"Etnik kimlikler; tarihsel, sembolik ve öznel açıdan kendisini yeniden inşa eden ve etnik dayanışma ile diğerlerinden farklı olmayı sağlayan kollektif kültürel bir kimliktir" (Saygılı, 2022 :358). Anthony Smith (1981), dünya dinlerini etnik gruplarla aşmaya çalışırken bazı etnisitelerin kendisini korumak için en dindar cemiyetlere dönüşebileceğini belirtir. Smith, Ermenileri, Yahudileri, Habeshlileri ve Kıptileri etnisite ile dinin çakışmasına örnek olarak gösterir. Başta dinsel bir cemaat şeklinde hareket eden söz konusu topluluklar zaman içinde kendilerine has etnik bir yapıya sahip olmuştur. Örneğin Hristiyanlığın ilk asırlarında, kurumsallaşma sürecinde alınmış olan bazı kararları kabul etmeyip müstakil kiliseler yapan Kıptilerle Ermenilerin hali bu duruma örnektir. Smith, buna Mısır'da Şjilik etrafında bir mezhep biçiminde oluşan fakat burada eziyet gören Dürzileri örnek vermiştir. Dürziler görmüş oldukları eziyetten dolayı Mısır'dan ayrılmış ve Lübnan Dağı'na yerleşmiştir.

Ermenilerin oldukça erken bir devirde müstakil kiliseleri ile Avrupa Hristiyanlığından ayrışmasıyla, etnik-dinsel bir topluluk haline gelmesinin yanında, Osmanlı toplumunda Ermenilerin İslam dinini benimseyerek kimliklerini kaybetmesiyle Türkleşmesi durumunu da burada belirtmek gerekir. Bunun yanı sıra, Osmanlı'nın Müslüman temsilinden yola çıkarak Avrupa uygarlığının Müslüman kimliğini Türklükle belirtmesi ve Hristiyanlığı seferber ederken 'Barbar Türkler' demesi de bu bağlamda ele alınabilir. Bu manada 'Türk' sözcüğü, Avrupa'daki kitaplarda sık sık Müslümanların yerine kullanılmıştır (Akdemir, 2007).

Osmanlı'da uzun yıllar millet düzeninde gayrimüslim azınlık için belirleyici olan Kilise, 20. yüzyılda yükselen milliyetçiliklere de öncülük etmiştir. Osmanlı'da millet düzeninde din esastır. Ermeni, Rum ve Yahudileri farklı etnik kimlikler olarak sınıflandırırken, Müslüman halkı farklı etnik kimliklere sahip olsalar da tek millet olarak nitelendirmiştir. Osmanlı'nın imparatorluğu bir arada tutabilmek adına İslamcılık siyasetini öne çıkarması da bu misyonunun göstergesidir.

2. Kırım Tatarlarının İdeolojik Bölünmesi

2.1. Türk-Osmanlı Etkisiyle Rus Etkisinin Kırım'da Karşılaşması

Küçük Kaynarca Antlaşması sonrasında Kırım Hanlığı üzerindeki Osmanlı-Rus mücadelesi giderek artmıştır. Bu mücadele sonucunda kısa süre içerisinde Kırım'daki hanlar değişmiş ve yaşanan politik istikrarsızlık, 1778 sonrasında Müslüman Kırım Tatarlarının kitleler halinde Anadolu'ya göç etmeleriyle sonuçlanmıştır. Kırım halkının terk ettiği yerlere Çariçe II. Katerina, Osmanlı topraklarından göçen Rum ve Slav halkını iskân etmiştir (İnalçık, 2001: 773). Rus işgali sonrasında 1784-1787 yılları arasında gerçekleşen bu ilk göçe katılanlar sahil bölgesinde yaşayan ve genelde yüksek sınıfa mensup sekiz bin kişiden oluşmaktadır.

1788-1792 yıllarında gerçekleşen Osmanlı-Rus Savaşı ve bu savaşı bitiren Yaş Antlaşması, Kırım Türklerinin Anadolu'ya ikinci göç dalgasını başlatmıştır. 1800'lü yıllarda Kırım'ın genel nüfusu yüz doksan dört bin civarı olup bunun yüz yirmi bin kadarı Kırım Türklerinden oluşmaktadır (Devlet, 1984: 102-103). Bu sayı göçlere rağmen 19. yüzyılın başlarında Kırım'da yüzde ellinin üzerinde bir Türk nüfusunun olduğunu göstermektedir. Tavrida (Kırım) vilayetinde Kırım Savaşı sonrasında, Rus baskısıyla yüz otuz beş bin civarı Türk nüfusun 1860-1863 yılları arasında Anadolu'ya göç ettiği bilinmektedir. 1864'te Kırım nüfusunun yüz doksan dört bin, Türk nüfusunun ise yüz bin civarında olduğu düşünülmektedir (Ülküsal, 1980: 139).

1874-1875 yılları arasında Kırım Türklerinden altmış bin kadarı da Rus ordusunda yer almak istemediğinden Anadolu'ya göç etmiştir. 1891-1902 yılları arasında ise yirmi bin Kırım Türkü vatanlarını terk etmiştir. 1898'de Kırım nüfusu beş yüz kırk üç bin olup Türk nüfusu yüz doksan beş bin civarındadır. Bolşevik ihtilali sonrası 1926'da yapılan nüfus sayımına göre ise, yedi yüz on dört bin olan nüfusun, %42'sini Ruslar ve sadece %25'ni, yani yaklaşık yüz seksen binini Kırım Türkleri oluşturmaktaydı. II. Dünya Savaşı sürecinde Kırım'ın Alman orduları tarafından işgali, Sovyet hükümetlerinin Kırım'ı Türklerden temizleme planlarını geciktirmiştir (Devlet, 1984: 103-105). Dolayısıyla bahsedilen süreçte gerek Osmanlı-Rus hâkimiyet mücadelesi gerekse Rus hâkimiyeti sırasında artan baskılar, Kırım Tatar Türklerinin kitleler hâlinde Anadolu'ya göç etmesine hatta Sibiryaya gibi bölgelere zorla sürgün edilmelerine neden olmuştur.

Harita 1. Kırım Tatarları Nüfus Haritası



Kaynak: Reddit, 2023.

2.2. 1944 Sürgünü'nün Siyasal ve Toplumsal Sonuçları

Kırım'da II. Dünya Savaşı sürecinde 1941-1944 yıllarında yaşanan Alman işgali, Kırım Türklerini iki ateş arasında bırakmıştır. Sovyet ordusu karşısında Kırım Türklerinden faydalanmak isteyen Almanlar, Türkleri zorla Alman ordusuna almış, gelmeyenleri ise Almanya'da esir kamplarında toplamışlardır. Almanların, Kırım Türklerini kullanarak oluşturdukları sınır birlikleri karşısında, Sovyetler de çok sayıda Kırım Türk'ünü Almanlara karşı en ön saflarda savaşa dâhil etmiştir. Bu durum, aynı ulusun iki düşman ordu saflarında birbirine karşı mücadelesine sebebiyet vermiştir (Kırımlı, 2002: 461).

Fotoğraf 1. Kırım Tatar Sürgünü



Kaynak: TRT Haber, 2021.

Kırım Türklerinin toplu sürgünü, Sovyetler ordusunun Kırım'a girmesinden iki ay sonra gerçekleşmiştir. Altında Stalin'in imzası olan 'çok gizli' ibareli bir kararnameyle 11 Mayıs 1944 tarihinde Devlet Güvenlik Komitesinin kararıyla Kırım Türklerinin aileleri ile beraber Kırım'dan çıkarılarak Özbekistan'daki özel yerleşkelerde (spetsposeleniye) sürekli ikamet etmeleri kararı alınmıştır (Pınarer, 2014: 174). Özbekistan dışında Kazakistan ve Rusya Federasyonu'nun çeşitli bölgelerine sürgün edildikleri de bilinmektedir (Saklı, 2016: 226). Kararnamede ayrıca 'Kırım Tatarları' tabirinin yerine 'Kırım'da eskiden yaşamış Tatar milletinden yurttaşlar' ifadesi kullanılarak, Kırım Tatar Türklerini ulus olarak yok sayma siyaseti güdülmüştür (Fisher, 2009: 257).

Sürgünde sadece özel eşya, elbise, günlük demirbaş eşyaları ve aile başına bir miktar erzak alınmasına müsaade edilmiştir. Yaklaşık yüz altmış bin kişinin olduğu sürgün, 18 Mayıs 1944'te başlamıştır. Yetişkin erkeklerin çoğu Sovyet ordusunda olduğu için, sürgüne genellikle geride kalan kadın, çocuk ve yaşlılar tabi tutulmuştur (Devlet, 1984: 105-106). Sürgünde görev alan askerler yalnızca emirlerini yapmakla kalmamış, ayrıca çaresiz topluma karşı insanlık dışı muamelelerde de bulunmuştur. Yaşlı kadınlar ve acıdan yolculuğu sürdüremeyecek olanların gitmelerine izin verilmiş, daha sonra arkalarından kurşunlanmışlardır (Kırımlı, 2002: 462-463). Bölgenin Slav olmayanlardan temizlenmesi amacıyla gerçekleşen bu sürgün, bir bakıma Kırım Türklerine dönük fiziksel ve kültürel imha hareketlerine ve topyekün sindirme politikasına dönüşmüştür (Yeşilot ve Çalışkan, 2015: 181). Nitekim Stalin tarafından imzalanan sürgün kararı, Kırım Türkleri için

felaketlerin başlangıcı olmuştur (Koçak, 2014: 1-8). En temel ihtiyaçlarını gidermeden vagonlara konulan halk, yol boyunca hastalık, açlık ve susuzlukla mücadele etmiştir. Vagonların havasızlığına dayanamayıp hayatını kaybedenler, durulan yerlerde vagonlardan indirilerek demiryolu hattı kenarına bırakılmışlardır. Nitekim yolculuk esnasında yaşamını kaybedenlerin sayısını yüz yirmi sekiz bin olarak verenler olmuştur. Toplu sürgün hareketinde yaşananlar, durumun vahametini gözler önüne sermektedir. Sürgün günlerinde geçimini balıkçılıkla, tuz üreticiliğiyle sağlayan Arabat isimli bir Türk köyünün unutulup boşaltılmadığı görülmüştür. Bunun üstüne, Arabat'taki Türk toplumu eski bir gemiye bindirilip mahzene kapatılmış ve gemi içindekilerle birlikte batırılmıştır. Böylelikle köyde yaşayanların tamamı feci bir şekilde can vermişlerdir (Şahin, 2015: 381-382).

Sürgün sırasında yaşanan insanlık dışı uygulamalar neticesinde 18 ay içinde açlık ve hastalık nedeniyle hayatını kaybeden Türkler, Kırım Tatar nüfusunun %46'sını oluşturmaktadır. Yalnızca Özbekistan'daki iskân bölgelerindeki yeterli olmayan hijyen şartları, temiz su sıkıntısı ve aşırı kalabalık kaynaklı Tifüs salgınında, 21 Mayıs 1944- 1 Haziran 1945 arasında yaklaşık yirmi yedi bin kişi hayatını kaybetmiştir (Pınarer, 2014: 174). Bu süreçte Özbek toplumunun, sürgün edilmiş olan Kırım Türklerine karşı sergilemiş olduğu tutumlara ilişkin değişik fikirler vardır. Bununla birlikte daha Batılı olan Kırım Tatar Türkleriyle daha geleneksel ve muhafazakâr dinsel gelenekleri bulunan Özbeklerin müşterek dille kültür öğeleriyle birbirine yaklaştıkları anlaşılmıştır (Sarıkaya, 2014: 135). Sürgün politikası çerçevesinde nüfusun demografik dönüşümü planlanmıştır. Bu çerçevede bölgeye Slav halkının yerleştirilmesi kararlaştırılarak Ukrayna ile Rusya Federasyonu bölgesinde yaşamlarını sürdüren insanlar Kırım'a göç ettirilmiştir. 1944 sürgünü sonrasında yaklaşık yüz bin ailenin iskân amacıyla Kırım'a getirildiği bilinmektedir (Safarov, 1999: 678).

Kırım'da Sovyet karşıtı, bir diğer ifadeyle gayr-i Slav unsurların boşaltılması operasyonu 4 Temmuz 1944 tarihinde sona ermiştir. Sürgün sonrasında Stalin'e sunulan raporda, yarımada toplam iki yüz yirmi beş bin kişinin sürgün edildiği bildirilmiştir. Bunların içinde yüz seksen üç bin Kırım Türkü en kalabalık topluluğu oluşturmuştur. Sürgünün ardından Kırım'da yaşayan Alman, Rum, Bulgar ve Ermeni nüfusu da zorunlu göçe maruz kalmıştır. Bu dönemde Kırım'dan on iki bin Bulgar, on beş bin Rum, dokuz bin Ermeni, bin yüz Alman ve diğer milletlere mensup üç bin altı yüz elli kişi sürgüne tabi tutulmuştur (Özcan, 2002: 63-75).

Fisher'e göre, Kırım Tatarları zaten Nazi doktrinine göre ikinci sınıf insan olarak görülmüşlerdir. Dolayısıyla Kırım Tatarları, Alman işgal rejimi sırasında ayrıcalıklı bir konumda değillerdir. Sadece Kırım Tatarlarının Müslüman komiteleri oluşturularak, yerel idare kurmalarına müsaade edilmiştir. Ancak bu idareler göstermelik olup gerçek bir güce sahip değillerdir (Pınarer, 2014: 169). Kırım Tatar Milli Hareketi lideri Kırım Tatar Meclis Başkanı Mustafa Abdülcemil Kırimoğlu'na göre de Alman faşizmi hakkında yeterli bilgisi olmayan bazı Kırım Tatarları, nefret ettikleri Bolşevik rejiminden Naziler sayesinde kurtulacaklarını düşünmüşlerdir. Bazıları ise Sovyet hâkimiyetine bağlı kalmışlardır. Ancak Nazilerin Kırım'da Yahudi, Kırımçak ve Çingene nüfusunu kitleler hâlinde kurşuna dizmeleri de Alman faşizmiyle Rus bolşevizmi arasında özde bir farklılığın bulunmadığını ortaya koymuştur. Bu açıdan, Kırım Tatarlarının birçoğu söz konusu savaşı hiç birisinden kendine iyilikle yarar gelmeyecek olan iki caninin mücadelesi şeklinde değerlendirmiştir (Pınarer, 2014: 171-172).

2.3. Kırım Tatar Türklerinin Kültürel Asimilasyonu

Kırım Tatar Türkleri, sürgün sırasında arkalarında kültür varlıklarını da bırakmak zorunda kalmışlardır. Türk kimliğini çağrıştıran hemen her türlü kültürel mirasın ortadan kaldırılması için Sovyet yönetimi çalışmalara başlamıştır (Özcan, 2002: 99). Nazi işbirlikçisi suçlamasıyla sürgüne tabi tutulan Kırım Türklerinin geride bıraktıkları bütün mal varlıkları, Sovyet yönetimi tarafından müsadere edilmiştir (Şahin, 2015: 33). Sürgün operasyonunun başladığı zaman 'eşya kayıt ve kabul komitesi' oluşturulmuş ve müsadere edilen tüm mal-mülk mahalli idarelere bırakılmıştır. Bunların Almanlarla iş birliği yapmayan Rus ve Ukraynalı halka paylaştırılmasına karar verilmiştir (Tuğrul, 2003: 169). Türklere kalan malların yağmalanması ve evlerin işgal edilmesi bir yana inşaatlarda kullanılmak üzere Türklere ait mezar taşlarının söküldüğü ve ibadethanelerin talan edildiği de bilinmektedir. Kırım'da Türk geçmişine dair tüm tarihsel yapılar, abidelerle yapıtlar yerle bir edilmiştir. Türk kültürü izlerini ortadan kaldırmak amacıyla 14 Aralık 1944'te alınan bir kararla Kırım'daki tüm Türkçe mekân adları Rusça isimler ile değiştirilmiş, 1944 tarihinden 1980'li senelerin sonuna dek Sovyetler Birliği'nde 'Kırım Tatar' ifadesinin kullanılması yasaklanmıştır. Yazılı eserler de aynı akıbete maruz kalmış ve Sovyet devrine ait olanlar da dâhil olmak üzere Kırım Tatar dilinde basılan tüm çalışmalar, kütüphanelerden toplanarak imha edilmiştir. Bu uygulamalar Kırım'daki kültürel tahribatın boyutlarını ortaya koymaktadır (Kırımlı, 2017: 104).

Sovyet Hükümeti'nin uyguladığı Kırım Türk halkının yok sayılması siyasetine paralel olarak, bu topluluk üzerinde Sovyetleştirme (Ruslaştırma) politikası/kültürel asimilasyonu çerçevesinde 1928-1938 yılları arasında Kırım Türk alfabesinin üç defa değiştirildiği de bilinmektedir. Dolayısıyla 1944'te boşaltılan coğrafya, süregelen 50 yıl boyunca Rusların yerleştirildiği bir yağma coğrafyasına dönüştürülmüştür (Özcan, 2002: 125). Bu dönemde Kırım Tatarlarına uygulanan kültürel tahribatın yanı sıra aleyhlerinde bir karalama kampanyası yürütüldüğü de bilinmektedir. Bu bağlamda, Kırım Komünist Partisi Bölge Komitesi propaganda sekreteri P. Çursin, 1948'deki Tarih Kongresi'nde yaptığı konuşmada, Kırım Türklerinin hiçbir zaman çalışmayı sevmediklerini, bu nedenle onların sürgün edilerek yerlerine Ruslar ile Ukraynalıların yerleştirildiğini ifade etmiştir (Özcan, 2002: 101).

Kırım Tatar Türklerine uygulanan Ruslaştırma politikası çerçevesinde sürülen vatandaşlar, yaşadıkları mekanlarda ilköğretimi mecburi olarak Rusça almışlardır. Bunun neticesinde yeni nesiller ana dilini kısmi olarak unutmuştur. Fakat istatistikler çerçevesinde Kırım Türklerinin ana dilini Sovyetler Birliğinin sınırlarındaki pek çok topluluktan daha çok korumuş olduğu da bilinmektedir. Bu durumu sağlayan mühim faktörlerden biri de 1957'den sonra yayın hayatına başlayan Kırım Türkçesiyle basılmış 'Lenin Bayrağı' isimli gazetedir (Çapraz, 2006: 24).

Sürgünün ardından 1967 senesine dek Kırım Tatar Türkleri turizm amacıyla da Kırım'a girememişlerdir (Mustafa, 1997: 1490). Sürgün sonrasında, Rusya Sovyet Federal Sosyalist Cumhuriyeti Yüksek Sovyet Prezidyumu, 28 Temmuz 1946 tarihinde aldığı bir karar ile Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ni lağvederek Kırım yarımadasını bir il (oblast) konumuna getirmiştir. 19 Şubat 1954'te ise Kırım oblasti Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlanmıştır (Kırımlı, 2012: 90).

2.4. Panslavist Uygulamalar ve Reaksiyoner Yaklaşım

Panslavizm, Orta ve Doğu Avrupa'daki Slavların etnik tarihlerini benimseyip, onları Rusların himayesinde tek bir çatıda toplamayı ve bunların politik dayanışmasıyla kültür

birlikteliğini temin etmeyi hedefleyen girişimin genel adıdır ve 1870'li senelerden başlayarak Batı'da kullanılmıştır. Slovak yazar J. Herkel ilk kez söz konusu terimi kullanmak suretiyle alan yazına dâhil etmiştir (Aydın, 2004).

Panslavizm, Batı'da 1789 Fransız ihtilaliyle 1846 ihtilallerinin ardından ortaya çıkmıştır. Söz konusu devrimler Batı ulusları arasında ulusçuluk akımının oluşmasına yol açmıştır. Bu da zaman içinde politik bir niteliğe sahip olmuş, Balkanlar'da yaşamlarını sürdüren Hırvatlar, Sırlar ve Bulgarlar dil ve kültür gibi öğeleri daha fazla dikkate almaya başlamıştır. Rusya söz konusu akımı ilerletip yaygınlaşmasına vesile olmuştur (Kara, 2005).

Ulusçu hislerin yayılması 'Yunancılık, Sırpçılık, Bulgarçılık, Romencilik' düşüncelerinin fitilini ateşlemiştir. Osmanlının himayesinde zenginleşmiş olan Hristiyan ticaret adamları, ticaret ile ilgilenmiş ve ulusçuluk düşüncesinin yaygınlaşmasına vesile olmuştur. Bunun için hadiseye 'tüccar hareketi' denmiştir (Kocabas, 1986).

Panslavizm'in amaçları; sıcak denizlere inmek, Türk ulusunu Anadolu'dan atıp İstanbul, Ege, Karadeniz ve Akdeniz'e egemen olmak, bu bölgelerde donanma tutmak, Slav kökenli Hristiyanları isyan ettirmek, yayılcı bir politika izleyip Balkanlardaki Slavları Rus egemenliğinde bir araya getirmek, Slav üstünlüğüne bağlı büyük bir devlet inşa etmek olarak özetlenebilir (Keles, 2008).

Panslavist yayılcı siyasetle Kırım'dan sonra Ukrayna'nın üzerine gidilmiş ve ülkenin doğusu işgal edilerek Novorossiya adında bir devlet kurulması projesi ortaya konulmuştur. Ancak, Novorossiya projesi başarısız olmuştur. 1990'larda Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Slavlaştırma politikalarından vazgeçildiğine inanılmaktaydı. 1990'larda Rusya'nın artık irredantist politikalar yerine ekonomiyi dönüştürmeye yönelik politikalara yöneldiğini savunmaktaydılar. Siyasetçiler, bu dönemde daha çok dışarıdan gelecek tehlikelere karşı güvenlik politikalarına yönelmişlerdir. Putin dönemine gelindiğinde ise Kırım'ın Ukrayna'dan koparılması, irredantist düşüncenin ve Büyük Rusya rüyasının bir yansımasıdır. Kırım işgali 'Büyük Rusya irredantizminin manifestosu' şeklinde nitelendirilmektedir.

Sonuç olarak Panslavizm'in ana amacı olan, Balkanlar ve Anadolu topraklarıyla birlikte Rus himayesinde büyük bir devlet kurma fikri sonuca ulaşamamıştır. Balkan Slavlarının Osmanlı Devleti'ne isyan edip bağımsız olmalarının kısmen etkili olduğu düşünülse de bu ayrılışın ana sebebi Osmanlının zor durumu ve Fransız İhtilali'nin sebep olduğu milliyetçilik akımıdır.

3. Kırım Tatar Türklerinin Milli Kimliği Muhafaza Gayretleri ve Ceditçilik

18 Mayıs 1944'te sürgüne tabi tutulan Kırım Tatarları için olumlu sayılabilecek süreç Krusçev ile başlamıştır. Krusçev 1958'den itibaren resmen devlet başkanı olmuştur. İlber Ortaylı'ya göre Krusçev 'köy komünisti' olup, Gorbacov'dan önce değişimlerin mimarı diye anılmaktadır. Küba devriminde verdiği destek nedeniyle daha sonra görevden alınacaktır. 28 Nisan 1956 tarihli kararname ile Kırım Tatarlarının da bulunduğu bazı etnik gruplar, sürgünden azat edilmiştir. Stalin tarafından sürgüne gönderilen pek çok topluluk da vatana dönüş hakkı elde etmiştir. Fakat Kırım Tatar Türkleri'nin bu haklardan mahrum bırakılması, vatana dönüş mücadelesinin başlamasına neden olmuştur. Bu maksatla, Taşkent'te bir Teşebbüs Grubu oluşturulmuştur. Grubun ilk faaliyeti, vatana dönüş için müracaat mektupları yazmak olmuştur (Kırımıoğlu, 2004: 18). 28 Nisan 1956'da yayımlanan Yüksek Konsey Bildirisi, Kırım Tatarlarının Kırım'a dönmelerine izin vermese de özel yerleşim alanları dışına çıkmalarına müsaade etmekteydi. Bildiride, Kırım Tatarlarının sürgün sırasında el konulan mallarının verilmeyeceği ve Kırım'a dönme haklarının

olmayacağına belirtilmesi, Kırım'da uygulanmaya çalışılan Slavlaştırma politikasının bir uzantısıdır (Pınarer, 2015: 177-178).

Sürgün edilen yerlerde mecburi ikamete tabi tutulan Kırım Türkleri bu süreçte, uğradıkları haksızlık karşısında, Sovyetler Birliği Yüksek Şurasına 'haklarının iadesi ve vatana dönme müsaadesinin verilmesini' talep eden dilekçeler göndermişlerdir. Bunlardan ilk toplu dilekçeyi yaklaşık altı bin kişi imzalamıştır. Komünist Parti kongresine yollanan müracaatları ise yüz yirmi bin kişi imzalamıştır. Kırım Türklerinin haksızlığa uğradıkları ancak Komünist Parti'nin 20. kurultayından sonra 1957 yılında kabul edilmiştir. Bu karar sonrasında Özbekistan, Kazakistan, Tacikistan gibi bölgelerde yaşamaya mecbur edilen Kırım Türkleri için bazı adımlar atılmaya başlanmıştır. Kırım Türkçesi ile gazete çıkarmak, kitap ve dergi yayımlamak, ana dilde eğitim, folklor çalışmalarına olanak sağlamak ve radyo yayını yapmak bu faaliyetler arasındadır. Kırım Türklerinin haklı mücadelesi dış dünyada da duyulunca Sovyet yöneticileri 1967'de Kırım Türklerinin siyasi, kültürel ve sosyal haklarının iadesini içeren bir kararname ilan etmişlerdir. 1967 kararnamesi sonrası Kırım'a göç etmeye çalışan Kırım Türkleri tekrar geldikleri bölgelere gönderilmişlerdir. Sadece bin ikiyüz kadar Türk ailesi tekrar Kırım'a yerleşebilmiştir (Devlet, 1984: 107-109).

Bu süreçte Kırım Tatarları'nın Kırım'a toplu olarak dönebilmek için başlattıkları mücadele onlara yönelik baskıların daha da artmasına sebebiyet vermiştir. Vatana dönüşe yönelik gösteriler ve girişimler Kırım Tatar Milli Hareketi ve hareketi destekleyen bazı insan hakları örgütü üyelerinden pek çoğunun tutuklanmasına neden olmuştur. 1967 yılından 1978 yılına kadar sadece 15.000 Kırım Tatarı (Kırım Tatar nüfusunun sadece %2'si) Kırım'a resmi olarak yerleşebilmiştir (Özcan, 2002: 175). Bu noktada sürgündeki Kırım Türklerinin siyasi haklara sahip olmasalar dahi kültürel yönden hemen hemen her şeye sahip oldukları şeklinde yanlış bir kanaat hâsıl olabilir. Ancak işin gerçek yönü bu tanınmış gibi gözükten kültürel imkânların, çok kısıtlı ve Kırım Türklerinin büyük çoğunluğunu tatmin etmekten uzak olmasıdır (Devlet, 1984: 127-128). Bu süreçte İsmail Gaspıralı (1851-1914) ve Mustafa Abdülcemil Kırımoglu (d. 1943) gibi devlet ve edebiyat adamlarının fikirlerinin önemli etkileri olmuştur. Nitekim İsmail Gaspıralı, mücadelenin, mevcut devletin kanunlarına ve insan haklarına uygun olarak yürütülmesini, şiddet ve teröre başvurulmamasını, masum insanlara zarar verilmemesini, diğer insanların ve halkların haklarının korunmasını ve davalarına destek olunmasını istemiştir (Olçar, 2007: 411).

Gaspıralı'nın 19. yy. sonu ve 20. yy. başlarındaki bu birleştirme hareketi Türk Dünyasını derinden etkilemiştir. İdeası tüm Çarlık Rusya'sı Türklerini birleştirmektir. Önderi olduğu harekete esasen "Ceditçilik" denir. Sloganları ise, dilde, fikirde ve işte birlik idi. Tüm Türk dünyasının bildiği Tercüman Gazetesi önemlidir. Gazetede kullanılan dili İstanbul, Üsküp, Mısır ya da Doğu Türkistan'da yaşayan biri rahatlıkla okuyup anlayabiliyordu. Önerisi, ortak dilin İstanbul Türkçesi olması yönündedir ve Pantürkizm'in ilk kuşak sembolü olup birlik insanıdır. Panslavizme karşı Pantürkizm'in gelişmesinde katkıları çoktur. Kafkasya'nın yükselen değeridir. Türk dünyası dil birliği için mücadele etmiştir.

1965 yılı sonrasında Kırım Tatar Millî Hareketi içinde farklı bir strateji ve bakış açısı ortaya çıkmıştır. Mustafa Abdülcemil Kırımoglu bu yıllardan itibaren Kırım Tatar halkının kahramanı hâline gelmiştir. Altı defadan fazla hapis yatan Kırımoglu resmi Sovyet söylemine karşı Kırım Tatarları Tarihi kavramını geliştirip bu kavram temelinde Kırım Tatar Hareketi için bir zemin oluşturmuştur. Ona göre Kırım Tatar sorununu çözmenin tek yolu Sovyet toplumunun demokratikleşmesinden geçmektedir. Bu düşüncelerin,

Gaspıralı'nın demokratik bir Rusya hayali ve Rusya topraklarındaki diğer Türk halklarıyla iş birliği çabaları ile önemli benzerlikler taşıdığı anlaşılmaktadır (Pınarer, 2014: 179-182).

Vatana dönüş mücadelesi çerçevesinde kazanılan haklardan biri de Ağustos 1965'te Kırım Tatarlarının tatillerini Kırım'da geçirmelerine izin verilmesidir. 5 Eylül 1967'de yayımlanan kararnamede Kırım Tatarlarına haksızlık yapıldığı kabul edilmiştir. Kırım Tatarlarının Kızıl Meydanda yaptıkları kitlesel gösterileri neticesinde Sovyet Hükümeti, Kırım Tatarlarına karşı haksızlık yapılarak suç işlendiğini resmen kabul etmiştir. Daha sonra, Kırım Tatarlarının Kırım'a dönmesine razı olunmuş ve Kırım Tatar probleminin çözümü için bir devlet komitesi oluşturulmuştur. Fakat bu komiteler ve Sovyet hükümeti ciddi bir adım atmamıştır (Yüksel, 1997: 1519). Sovyet rejimi, çeşitli stratejiler izleyerek Kırım Tatar Milli Hareketini bastırma, bölme çabasına girmekten de vazgeçmemiştir (Cemiloğlu, 1995: 99).

Tatar yerleşim bölgelerine kurulan kültürel ve siyasi komiteler, geçmişteki Alman işgaline dair gerçekleri ve 1944'ten sonra yaşanan adaletsizlikler hakkında bilgilendirici faaliyetler yürütmüşlerdir. Aynı komiteler, dilekçeleri vermek, takip etmek, taleplerini ilgili makamların dikkatine sunmak için Moskova'ya delegeler göndermişlerdir. Böylece, tüm engellere rağmen Kırım Tatarlarının kitleler hâlinde katıldıkları bir insan hakları hareketi olan, 'Kırım Tatar Millî Hareketi' ortaya çıkmış ve Kırım Tatar toplumunun desteğini almıştır. Yurt dışından destek almaksızın, Kırım Milli Hareketi'nin kurduğu baskı sonucu, resmî makamlar da taleplere kulak vermek durumunda kalmıştır (Kırımlı, 2012: 426-463).

Kırım Tatar Milli Hareketi'nin faaliyetleri çerçevesinde bir grup Tatar genci 1962 yılında Taşkent'te Kırım Tatar Gençlik Birliği adında bir örgüt kurarak Kırım Tatarlarının vatanlarına dönüşünün gerçekleştirilmesi ve Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin yeniden kurulması mücadelesini hızlandırmışlardır. Bu mücadelede, bütün Kırım Tatarlarının ana vatanlarına dönebilme hakkını elde etmesi hedeflenmiştir (Hablemitoğlu, 2002: 115-118).

1970 ve 1980'lerde Kırım Tatar Milli Hareketine katılım azalmıştır. Fakat örgütlü hareketin zayıflaması Kırım Tatarlarının Kırım'a dönme taleplerinde bir azalmaya yol açmamıştır. Sovyetler Birliği'nde 1985'ten sonra başlayan değişim süreci ile birlikte Kırım Tatarlarının Kırım'a dönme çabaları hızlanmıştır. Glasnost ve perestroyka siyaseti çerçevesinde Kırım Tatarlarına karşı uygulanan baskı siyaseti önemini yitirmiştir. Kırım Tatar Milli Hareketi isteklerini mitinglerle dile getirmeyi sürdürmüştür. Kasım 1989'da SSCB Hükümeti'nin II. Dünya Savaşı yıllarında haksızlıklara uğrayan halkların her türlü insani haklarının garanti altına alınacağını beyan eden deklarasyonu ile önemli bir zafer elde edilmiştir (Özcan, 2002: 210-211). Nisan 1989'da Kırım'a geri dönenlerin sayısı 40.000'i geçmiştir (Atmaca, 2009: 243-244). Böylece, vatana dönüşün önündeki engeller kalkmış ve Kırım Tatarları için yeni bir dönem başlamıştır. Ancak hem altyapı yetersizlikleri hem de Kırım'da yaşayan Rus ve Ukraynalıların Kırım Tatarlarının vatanlarına dönüşlerine olumlu bulmamaları, Ukrayna'nın Kırım üzerindeki kontrolünün artırmasına neden olmuştur. 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Kırım Ukrayna'ya bağlı özerk bir cumhuriyet statüsü kazanmıştır.

Tatarların güçlü tepkisi, 1993'te Rus milliyetçilerini 98 üyeli Kırım Meclisi'nde 14 Tatar vekil için kota koymaya mecbur bırakmıştır. Meclisteki Rus çoğunluk, nihayet 14 koltuk kotasını da kaldırıp bunları tamamen meclis dışında bırakacak şekilde, Tatarlar lehine herhangi bir gelişmenin önünü tıkamayı sürdürmüştür. 21. yüzyılın ilk on yılında, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden on beş yıl sonra yaklaşık üç yüz bin Tatar, Ukrayna'ya

dönmüştür. 2010'larda hâlâ, 2.200.000 olan Kırım nüfusunun üç yüz bini, yani %12'den azı, Tatardır (Kireççi, 2015: 57).

2014 Mart'ında ise Ukrayna'da yaşanan karışıklıkta Rus birlikleri, Kırım yarımadasını işgal etmişlerdir. Daha sonra Kırım Tatarlarının çoğunun katılmayı reddettiği bir referandum ile Ukrayna'nın da onaylamamasına rağmen yarımada, Rusya Federasyonu'na bağlanmıştır (Saklı, 2016: 266).

Tatarların işgale karşı çıkması karşısında Rusya Başkanı, hakların ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi vaadinde bulunmuştur. Tatar Türkçesini, Rusça ve Ukraynaca ile birlikte Kırım'ın üç resmî dilinden biri ilan etmiştir. Kırım yerel makamları, Tatar kültürü ve dininin korunmasını sağlamaya söz vermişlerdir. Hükümet mevkilerinin yüzde yirmisinin Tatarlara ayrıldığı da ilan edilmiştir. Bununla birlikte, Tatarların mevcut topraklarını, Kırım içerisinde başka arazilerle değiştirmelerinin gerekebileceği de açıklanmıştır (Kireççi, 2015: 57). Kırım Tatar Türkleri, günümüzde yaklaşık %15 civarında bir nüfusa sahip olup, yerel parlamentoda ancak dört milletvekili ile çok alt bir düzeyde temsil edilmektedirler. Son gelişmelerin yakından ilgilendirdiği grupların başında gelen Kırım Türkleri, doğal olarak Rusya'ya bağlanmaya karşı çıkmakta ve sivil direnişlerini sürdürmektedirler (Şahin, 2015: 336-337).

Hakların iadesi noktasında şikâyetler, toplantı ve gösteriler dışında şiddete başvurulmamıştır. Öncelikle, milli bir devlet olma ve demokratikleşme koşulları belirlenmiştir. Milli Kurultay, Meclis, siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları oluşumlar, gönüllü aidata dayalı finansal sistem, yargıda milli örf ve adetlerin dikkate alınması, Kırım Türk isimlerinin Ruslaştırma politikasından arındırılması, bunlar arasındadır (Fisher, 2009: 140).

Sonuç

Milleti tanımlama noktasında biri aydınlanma diğeri de romantizm olmak üzere iki ana yaklaşımın mevcut olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki, aydınlanmadan kaynaklı olan Fransız milliyetçiliği, diğeri ise romantizmden kaynaklı olan Alman milliyetçiliğidir. Bu yaklaşımda ortak dile, kan bağına, toprağa vurgu yapılmaktadır ve kültürel unsurlar ile romantizm başat konumdadır (Çağla, 2007). Bununla birlikte bu iki yaklaşıma bireysel yurttaşlığı ve yurtseverliği geliştirmeyi amaçlayan, bireyci, özgürlükçü ve evrensel nitelikteki Amerikan milliyetçiliğini de eklenmiştir.

Panslavizm düşüncesi çerçevesinde gerçekleşen Kırım'ın Slavlaştırılması politikası kapsamında Kırım Tatar Türklerinin Kırım'dan ayrılma süreci Küçük Kaynarca Antlaşması sonrasında yaşanan siyasal istikrarsızlık sonucunda Müslüman Kırım Tatarlarının kitleler hâlinde Anadolu'ya göç etmeleriyle başlamış, çeşitli zaman dilimlerindeki göç dalgalarıyla devam ederek 1944 toplu sürgünü ile doruk noktaya ulaşmıştır. Kırım Tatar Türklerinin yaşamış oldukları sürgünler ve milli benliklerinden uzaklaşmalarına yönelik cebri uygulamalar, Kırım Tatar Türklerinin milli kimliklerini içsel olarak güçlendirmiştir. Panslavizm'e karşı ortaya çıkan milliyetçilik hareketi çerçevesinde Pantürkizm'in yeni kuşak sembolü olan Ceditçilik Hareketi, II. Dünya Savaşı sonrası Kırım Tatar tarihinde yaşanan toplu sürgün dramı döneminde Tatar Türklerinin benliğinde anavatanları Kırım'a, geçmişe ve kültürlerine yönelik millî bir duygunun kuvvetlenmesini sağlamıştır.

Demografik araştırmalara göre, Kırım Tatar nüfusunun yaklaşık yarısı hâlâ eski Sovyet Cumhuriyetlerinde sürgünde yaşamakta ve çok istemelerine karşın Kırım'a dönememektedirler. Bunun öncelikli sebebi, Kırım'daki yerel yöneticilerin göçü caydırmaya yönelik izledikleri politika ve ekonomik koşullardır. Kırım'a dönüş sonrasında

Kırım Tatar aydınları tarafından başlatılan kültürel canlanma hareketi -kültürün yeniden inşası- kültürün içeriğinin canlandırılmasına yönelik bir harekettir.

Sonuç olarak, milliyetçi kuram çerçevesinde Kırım Tatar Türklerinin incelendiği bu çalışmadaki milliyetçilik yaklaşımı, millet olgusunun vurgulandığı ve oluşum sürecinin geniş bir zamana yayılarak değerlendirildiği Etno-sembolcü yaklaşım bağlamında tasavvur etmiştir. Ayrıca Kırım Tatar Türklerinin vatanları Kırım'a, geçmişlerine ve kültürlerine yönelik ortaya çıkan millet olma duygusunun romantizm temelli etnik ve organizmacı, kültürü öne çıkararak bir milliyetçilik akımı olan Alman milliyetçiliği ile uyumlu olduğunu da söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Akdemir, E. (2007). "Avrupa Aynasında Türk Kimliği", Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 1, ss. 131-148.
- Akıncı, A. (2012). "Modern Ulus Devletlerin Doğuşu", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 34, ss. 61-70.
- Akıncı, A. (2014). "Milliyetçilik Kuramları", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 1, ss. 131-150.
- Akıncı, A. (2019). "Milliyetçiliğin Kökenleri: Etnisite/Ulus (Millet) İlişkisi", İnsan ve İnsan Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 21, ss. 413-430.
- Anderson, B. (1983). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London: Verso.
- Anderson, B. (2015). *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, (Çev. İskender Savaşır), İstanbul: Metis Yayınları.
- Atmaca, T. (2009). *Sömürülen Topraklarda Sürgünler ve Soykırımlar*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Aydın, M. (2004). "19. Yüzyıl Ortalarında Panslavizm ve Rusya", Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 1, ss. 73-82.
- Aydın, S. (2000). *Modernleşme ve Milliyetçilik*, Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Aydın, A. ve Aydın, İ. (2004). *Kırım Tatarlarının Vatana Dönüşü Kimlik ve Kültürel Canlanma*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Bıyık, Ö. (2014). *Kırım'ın İdari ve Sosyo Ekonomik Tarihi (1660-1774)*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Çağla, C. (2007). "Renan, Irk ve Millet", Cogito, Yapı Kredi Yayınları Dergisi, Cilt: 50, ss. 47-52.
- Çapraz, H. (2006). "XIX. Yüzyılda Çarlık Rusya'sının Kırım Politikası", Karadeniz Araştırmaları, Sayı: 11, ss. 57-70.
- Devlet, N. (1984). "Topyekûn Sürgününün 40. Yılı Kırım Türklerinin Sürgün Sonrası Faaliyetleri", Türk Dünyası Araştırmaları, Cilt: 33, ss. 102-129.
- Dinç, A. (2007). "Millet ve milliyetçiliğin doğuşu üzerine kuramsal yaklaşımlar", www.sorgulamazamani.com, (Erişim Tarihi: 10.12.2022).
- Fisher, A. (2009). *Kırım Tatarları*, (Çev. Eşref Özbilen), İstanbul: Selenge Yayınları.

- Gellner, E. (1998). "Uluslar ve Ulusçuluk", (Çev. B. Ersanlı Behar ve G. Göksu Özdoğan), İstanbul: İnsan Yayınları.
- Greenfeld, L. (1992). *Nationalism: Five Roads To Modernity*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Güçyetmez, F. T. ve Çelik, A. (2020). "Almanya'nın 19. Yüzyıl'da Yükselişinin Saldırgan Realizm Çerçevesinde İncelenmesi", İstanbul Kent Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, Sayı: 1, Cilt: 2, ss. 1-28.
- Gürsellers, C. (2014). "Kırım'ın Self Determinasyonu Nasıl Yorumlanabilir?", Karadeniz Araştırmaları, Sayı: 43, ss. 87-115.
- Hablemitoğlu, N. (2002). *Kırım'da Türk Soykırımı*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Hayes, C. J. (1995). *Milliyetçilik: Bir Din*, (Çev. Murat Çiftkaya), İstanbul: İz Yayınları.
- Hrock, M. (2019). *Comparative Studies in Modern European History*, London: Taylor & Francis.
- Hyman A. (1997). "Turkestan and pan-Turkism Revisited, Central Asian Survey", Cilt: 3, Sayı: 16, ss. 339-351.
- İnalçık, H. (2002). *Kırım İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İnalçık, H. ve Donald Q. (2001). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1600-1914)*, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- İncekara, R. ve Güçyetmez, F. T. (2020). "From An Ambivalence In Identity Formation to the Dichotomy in Interest Formation", Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 8, Cilt: 1, ss. 69-85.
- Kalb, M. (2015). *Imperial Gamble: Putin, Ukraine, and the New Cold War*, Brookings Institution Press.
- Kamalov, İ. (2007). *Avrasya Fatihi Tatarlar*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Kara, A. (2005). "1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı ve Anadolu'da Alınan Tedbirler", Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 117, ss. 115-131.
- Karakaş, M. (2000). *Türk Ulusçuluğunun İnşası*, Ankara: Vadi Yayınları.
- Kataria, S. (2018). "Explaining Ethnicity: Primordialism vs. Instrumentalism", *Advances in Social Sciences Research Journal*, Cilt: 5, Sayı: 4, ss. 130- 135
- Keleş, E. (2008). "Rusya'nın Panslavizm Politikasının Balkanlarda Uygulanmasına Dair Bir Layiha", *Muğla Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 21, Sayı: 124, ss. 123-140.
- Kellas, J. G. (1991). *The Politics Of Nationalism And Ethnicity*, London: Macmillan Press.
- Ketenci, A. (2018). "Panslavizm ve Başarısızlık Sebepleri", *Akademia Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 1, Özel Sayı, ss. 345-352.
- Kırımlı, H. (2002). *Kırım, İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,
- Kırımlı, H. (2012). "İsmail Bey Gaspıralı ve Kırım Tatar Milli Hareketi Üzerindeki Etkileri", *Uluslararası İslam ile Yenilenme ve Birlik I; İsmail Bey Gaspıralı Kongresi*, M. K. Berse (Ed.), (ss.29-34), İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Kültür Müdürlüğü Yayınları.

- Kırımlı, H. (2017). "Kırım'dan Türkiye'ye Kırım Tatar Göçleri", <http://www.kirimdernegi.org.tr/temel-bilgiler/kirim-dan-turkiye-ye-kirim-tatar-gocleri>, (Erişim Tarihi: 10.12.2022).
- Kırımoglu, M. A. (2004). Kırım Tatar Milli Kurtuluş Hareketinin Kısa Tarihi, Ankara: Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları.
- Koçak, M. (2014). Rusya'nın İlhakı Sonrası Kırım ve Kırım Tatarları, İstanbul: SETA Yayınları.
- Llobera, R. J. (2007). Modernliğin Tanrısı Batı Avrupa'da Milliyetçiliğin Gelişimi, (Çev. Emek Akman ve Ebru Akman), Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Maalouf, A. (2008). Ölümçül Kimlikler, (Çev. Aysel Bora), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Olçar, K. (2007). Karadeniz Politikaları ve Türkiye-Ukrayna Stratejik İlişkileri, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.
- Özcan, K. (2002). Vatana Dönüş Kırım Türklerinin Sürgünü ve Millî Mücadele Hareketi (1944-1991), İstanbul: TATAV Yayınları.
- Özkırımlı, U. (2008). Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış, Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- Pınarer, A. K. (2014). İsmail Gaspıralı ve Kırım Tatar Milli Hareketi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Reddit, (2023). Crimean Tatars Population Map, https://www.reddit.com/r/europe/comments/nwq9m0/crimean_tatars_population_map/, (Erişim Tarihi: 25.03.2023).
- Safarov, R. F. (1999). "Kırım Ve Kafkasya'dan Osmanlı İmparatorluğu'na Göçler", Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt: IV, ss. 687-695.
- Saklı, A. R. (2016). "Gaspıralı İsmail Bey ve Kırım", Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 53, ss. 265-271.
- Sarıkaya, G. (2014). "Ukrayna Jeopolitiği Bağlamında Kırım ve Kırım Türkleri Sorunu", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Saygılı, R. (2022). "Etnik Kimliğin Dil ve Din Temelinde İnşası: Gagauz Etnisitesine Yönelik Bir Analiz", Selçuk Türkiyat Dergisi, Sayı: 55, ss. 355-378.
- Smith, A. D. (1981). The Ethnic Revival, Cambridge: Cambridge University Press.
- Smith, A. D. (1994). "Ethnic Election and Cultural Identity", Ethnic Studies, Cilt: 72, Sayı: 3, ss. 445-458.
- Smith, A. D. (2004). Milli Kimlik, (Çev. Bahadır Sina Şener), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Stergar, R. (2017). "Panslavism", 1914-1918-online International Encyclopedia of the First World War, Ute Daniel, Peter Gatrell, Oliver Janz, Heather Jones, Jennifer Keene, Alan Kramer and Bill Nasson (Ed.), Berlin: Freie Universität Berlin.
- Şahin, C. (2015). "Rus Yayılmacılığına Bir Örnek: 1944 Kırım Tatar Türklerinin Sürgünü", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 39, ss. 326-339.

TRT Haber (2021). "77 yıldır dinmeyen acı: Kırım Tatar Sürgünü", <https://www.trthaber.com/haber/dunya/77-yildir-dinmeyen-aci-kirim-tatar-surgunu-581500.html>, (Erişim Tarihi: 10.03.2023).

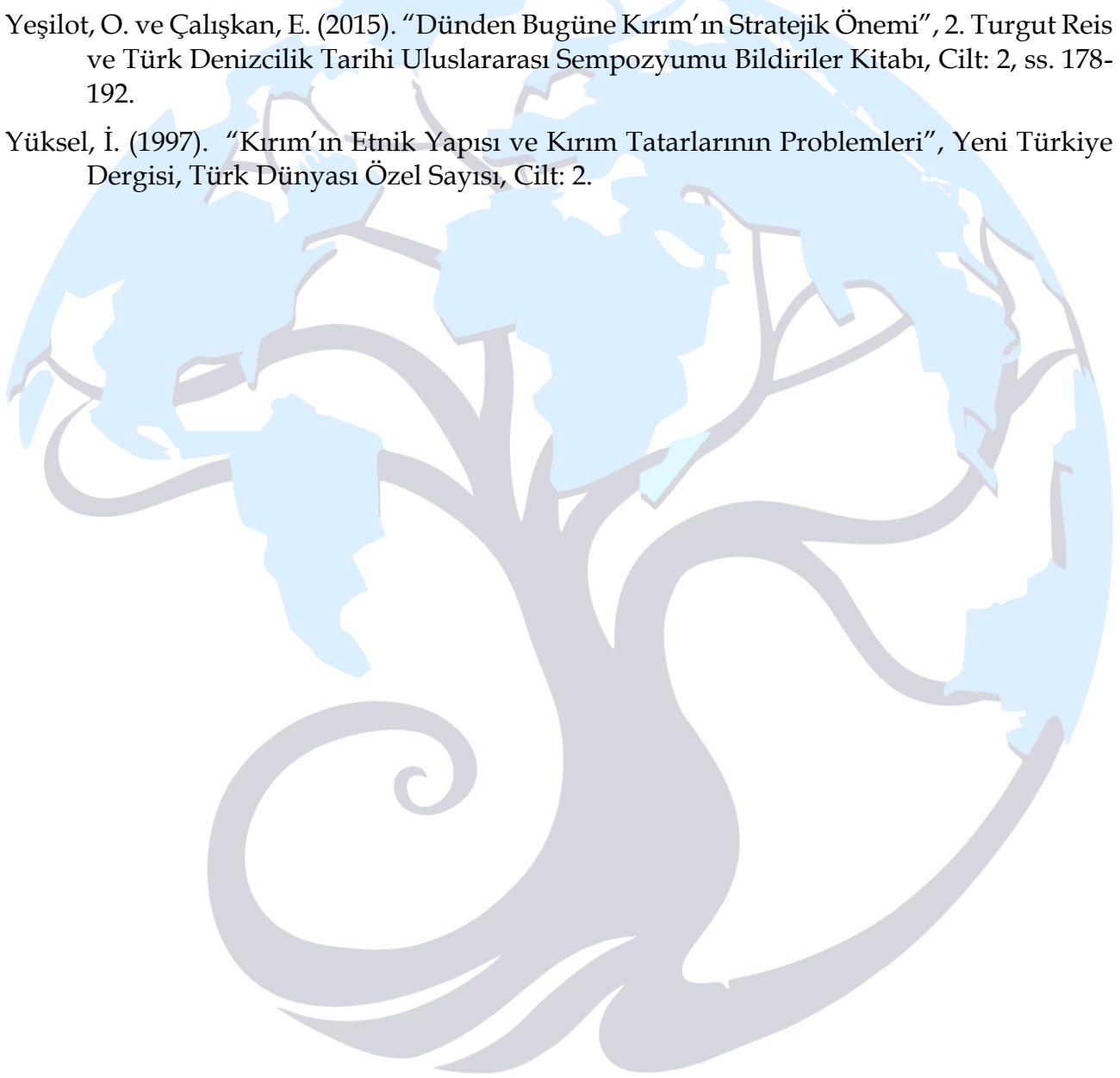
Ülküsal, M. (1980). Kırım Türk Tatarları, İstanbul: Baha Matbaası.

Vatandaş, C. (2011). Ulusal Kimlik: Türk Ulusçuluğunun Doğuşu, İstanbul: Açılım Yayınları.

Yalvar, C. (2017). "Türk Dünyasının Sönmeyen Ateşi: İsmail Bey Gaspıralı", Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2, ss. 87-116.

Yeşilot, O. ve Çalışkan, E. (2015). "Dünden Bugüne Kırım'ın Stratejik Önemi", 2. Turgut Reis ve Türk Denizcilik Tarihi Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Cilt: 2, ss. 178-192.

Yüksel, İ. (1997). "Kırım'ın Etnik Yapısı ve Kırım Tatarlarının Problemleri", Yeni Türkiye Dergisi, Türk Dünyası Özel Sayısı, Cilt: 2.





Fransa ve Almanya'nın Avrupa Ordusu veya NATO İkilemi*

France and Germany's European Army or NATO Dilemma

Mehmet ALKANALKA**

Özet

AB bütünleşme sürecinin önemli gündem maddelerinden birisi de ortak savunma ve güvenlik girişimleri olmuştur. Soğuk Savaş sonrası, Avrupa'nın ortasında vuku bulan Bosna-Hersek trajedisi, Kosova'daki etnik çatışmalar, ABD'nin 9/11 terör saldırısı sonrası Irak'ı işgali ve Almanya ile Fransa'nın bu askerî harekâta karşı çıkmaları gibi uluslararası güvenlik olayları Avrupa Ordusu söylem ve tartışmalarını Avrupa'nın gündemine getirdi. Bu makalede Fransa ve Almanya'nın 21. Yüzyılda yayımladıkları milli güvenlik strateji belgeleri olan Beyaz Kitapları, Walt'un tehdit dengesi teoremi ışığı altında analiz edilmektedir. Soğuk Savaş sonrasında Almanya ve Fransa askeri harcamalarını ve asker sayılarını radikal oranda azaltıp, barış ortamının Avrupa'da ilk defa başat olduğunu açıklamış olsalar da Rusya-Ukrayna Savaşı sonrası İsveç ve Finlandiya'nın NATO üyeliğine başvurmaları NATO'nun güvenlik alanında alternatifinin olmadığını teyit etmektedir. Bu kapsamda, Avrupa Ordusu ihtimalinin Rusya-Ukrayna Savaşı ile azaldığı, Almanya'nın ABD ile daha yakın savunma iş birliğine gideceği bu çalışma içinde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Ordusu, Neo-realizm, Fransa, Almanya

Abstract

One of the important agenda items of the EU integration process has been common defense and security initiatives. After the Cold War, the tragedy of Bosnia and Herzegovina in the middle of Europe, ethnic conflicts in Kosovo, the US invasion of Iraq after the 9/11 terrorist attack without the approval of the UN, and Germany and France's opposition to this military operation brought the European Army discussions to Europe's security agenda. In this article, we analyzed the France's and Germany's White Papers in light of Walt's balance of threat theorem. Although Germany and France radically reduced their military expenditures and the number of soldiers after the Cold War and declared that a peace environment was in Europe, Sweden and Finland's application to NATO membership after the Russia-Ukraine War proved there was no alternative to NATO. In this context, I consider that the possibility of a European Army has decreased with the Russia-Ukraine War, and that Germany will engage in closer defense cooperation with the United States.

Keywords: European Army, Neo-realism, France, Germany

* Bu makale "Turbulence in Transatlantic Security Cooperation: The Motives of Confrontation" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr., Bağımsız Araştırmacı, mehmetalkanalka@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-2311-935X

Giriş

2008 yılındaki NATO Bükreş Zirvesi'nde Almanya ve Fransa tarafından Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO üyeliğine karşı çıkıldı. Bu Fransa ve Almanya'nın ABD liderliğindeki diğer NATO müttefiklerinin güvenlik politikalarına tek karşı çıkışı değildi. İki devlet, 21. Yüzyılın başında ABD'nin 2003 yılındaki Irak'a askerî harekâtına da karşı çıkmışlardı. Neo-realist Amerikalı akademisyenlerden Walt ve Mearsheimer (2003), Irak'ın işgaline gereksiz savaş adını vermişlerdi, çünkü onlara göre bu savaş bir gereklilikten kaynaklanmıyordu. Fransa ve Almanya'nın ABD'ye muhalefeti, ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld tarafından ABD'nin Irak'ı işgalinden hemen önce 22 Ocak 2003'te verdiği bir röportajda sert bir şekilde eleştirildi; "Şimdi siz Avrupa'yı Almanya ve Fransa olarak görüyorsunuz. Ben öyle düşünmüyorum, bu eski Avrupa... Almanya bir sorun olmuştur, Fransa bir sorun olmuştur." (US Defense.gov, 2002). Rumsfeld, eski Avrupa söylemiyle 20. Yüzyılın iki büyük dünya savaşının da sorunlu Almanya ve Fransa'nın sorumsuz politikalarından kaynaklandığını ve artık Avrupa'da Polonya gibi ABD'ye müzahir Avrupalı devletlerle ortak hareket edilmesine atıf yapmaktadır. 20. yüzyılın iki büyük felaketi olan 1. ve 2. Dünya Savaşlarının temel nedenleri arasında Fransa ve Almanya arasındaki geleneksel rekabet vardı. AB bütünleşme süreci Fransa ve Almanya arasındaki sorunlara neo-işlevselcilik teorisi kapsamında önce ekonomik birliktelik sağlanarak son verilmesine, bu birlikteliğin diğer Avrupalı devletleri de içine alacak şekilde genişlemesine ve ekonomik birlikteliğin siyasi, savunma ve güvenlik ile diğer alanlarda da geliştirilmesine dayanmaktadır.

AB bütünleşme sürecinin önemli gündem maddelerinden birisi de ortak savunma ve güvenlik girişimleri olmuştur. Soğuk Savaş sonrası, Avrupa'nın ortasında vuku bulan Bosna-Hersek trajedisi, Kosova'daki etnik çatışmalar, ABD'nin 9/11 terör saldırısı sonrası Irak'ı işgali ve Almanya ile Fransa'nın bu askerî harekâta karşı çıkmaları gibi uluslararası güvenlik olayları Avrupa Ordusu tartışmalarını Avrupa'nın gündemine getirdi. Trump'ın ABD Başkanı olmasından sonra Almanya'yı NATO'ya yeterince katkı sağlamamakla eleştirmesinin ardından Fransa Cumhurbaşkanı Macron ve Almanya Başbakanı Merkel Avrupa Ordusu söylemlerini artırarak Avrupa'nın güvenliğinin Avrupalılar tarafından sağlanması görüşlerini paylaştılar.

Avrupa Ordusu, ancak AB'nin tek nükleer gücü olan Fransa ve AB'nin en zengin devleti Almanya'nın ekonomik katkısı ile gerçekleştirilebileceği için bu makalede iki devletin güvenlik belgeleri ile savunma harcamaları analiz edildi. Daha özerk bir Avrupa'yı amaçlayan politikalar geleneksel olarak Fransa tarafından ortaya atılmış ve öncelikle AB'nin en büyük gücü Almanya ile iş birliğinin sağlanarak yol alınması benimsenmiştir. Bu bağlamda 2019 yılında Almanya ile Fransa arasında imzalanan Aachen Antlaşması önemli bir eşik oluşturmaktadır.

Almanya ve Fransa milli güvenlik strateji belgesi olarak belli dönemlere yönelik beyaz kitap hazırlamakta, söz konusu dokümanlarda hem tehdit algılarını hem de silahlı kuvvetlerinin imkân ve kâbiliyetleri ile silahlı kuvvetlerinin geleceğe hazırlanması konularını kamuoyu ile paylaşmaktadırlar. 21. yüzyılın başlangıcından 2019 yılına kadar hem Fransa hem Almanya ikişer beyaz kitap yayımlamıştır. Bu çalışmada her iki devletin beyaz kitaplarındaki tehdit tanımları, realist akademisyen Walt'un tehdit dengesi teoremi ışığı altında analiz edilmiştir. Ayrıca, Almanya ve Fransa'nın 2000-2019 yılları arasındaki savunma harcamaları ile asker sayıları da incelenmiştir. Tehditler, savunma harcamaları ve silahlı kuvvetlerin asker sayılarının birlikte değerlendirilmesi neticesinde; Avrupa Ordusu'nun AB'nin tek nükleer gücü Fransa ve en zengin devleti Almanya temelinde kurulma ihtimali açıklanmaya gayret edilmiştir.

Makalenin inceleme zaman aralığındaki savunma ve güvenlik alanındaki temel esasların belirlendiği en önemli antlaşma, 13 Aralık 2007’de imzalanan ve 2009 yılı itibariyle yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması (Treat of European Union-TEU)’dır. Bu antlaşma ile 1999’daki ABD Helsinki Zirvesi’nde yürürlüğe giren Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (European Security and Defence Policy-ESDP) yerini Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası (Common Security and Defence Policy-CSDP)’na bırakmıştır. Aynı zamanda, “Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Birlik Yüksek Temsilcisi” makamı ihdas edilerek bu makama seçilen kişinin eş zamanlı olarak AB Komisyonu Başkan Yardımcılarından birisi olması konuya verilen önem açısından oldukça anlamlıdır (Turhan, 2019: 354). Lizbon Antlaşması’nın 42. Maddesi’nde ise AB üyesi bir devletin toprak bütünlüğüne saldırı olması hâlinde diğer üye devletlerin ellerinden gelen tüm imkânlarla yardım etme yükümlülüğü vurgulanmıştır. Lizbon Antlaşması’na göre Avrupa Ordusu’nun kurulması için iki ana yol bulunmaktadır. TEU’nun 42(2) maddesine göre, ortak bir savunma politikası, ancak Avrupa Konseyi’nin oybirliğiyle aldığı kararla oluşturulabilir, bu da her üyenin kendi kurumlarını, yönetmeliklerini düzenlemesi ve onay için ulusal referandumlara gitmesi gerektiği anlamına gelmektedir. Öte yandan, TEU’nun 20. Maddesi, en az dokuz üye devletin “Birliğin münhasır olmayan yetkileri çerçevesinde” kendi aralarındaki iş birliğini geliştirmesini kabul etmektedir. Şu ana kadar AB üyesi devletler her iki maddeye göre AB üyesi devletlerin farklı tehdit algılamaları ve ABD’ye farklı yaklaşımları nedeniyle ortak bir güvenlik ve savunma politikasını uygulamaya geçirememişlerdir. Avrupa Ordusu konusunda Rusya’yı bir tehdit olarak gören ve ABD/NATO güvenlik eksenine daha yakın olan Doğu Avrupa devletleri ile daha özerk bir Avrupa Ordusu’nu savunan ve Rusya’yı tehdit olarak görmeyen Fransa-Almanya liderliğindeki Batı Avrupa devletlerinden oluşan iki ana yaklaşım bulunmaktadır.

Fransa Cumhurbaşkanı Macron, 2018 yılında yaptığı bir konuşmada; Avrupalılar olarak gerçek bir Avrupa ordusuna sahip olmaya karar vermedikçe kendilerini koruyamayacaklarını iddia etti (BBC, 2018). Macron, basına verdiği bir mülakâta da; Avrupa’nın kendisini stratejik olarak jeopolitik bir güç olarak düşünmeye başlamasının zamanının geldiğini; aksi takdirde kaderlerini kontrol edemeyeceklerini açıkladı (The Economist, 2019). Almanya Başbakanı Merkel ise; ABD’yi kastederek başkalarına güvenebilecekleri zamanların geride kaldığını ve AB olarak hayatta kalmak için Avrupalılar olarak kaderlerini kendi ellerine almalarına gerektiğini gelecekte bir gün gerçek bir Avrupa Ordusu vizyonu üzerinde çalışmalarını gerektiğini ifade etti (Maia ve Herszenhorn, 2021). AB eski Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini, yeterli askeri güçle desteklenen ortak bir dış politika stratejisinin yaygınlaştırılmasının stratejik bir gereklilik olduğunu iddia etti (Munich Security Conference.org, 2017). Eski Almanya Savunma Bakanı Ursula von der Leyen ise “Avrupalıların ordusu” terimini kullanmayı tercih etti (Frankfurter Allgemeine, 2018). Tüm bu açıklamalar birlikte değerlendirildiğinde hem AB hem Fransa hem de Almanya’daki karar vericilerin ve güvenlik politikası yetkililerinin ABD’den bağımsız olarak Avrupa Ordusu vizyonu konusunda mutabakat içinde oldukları anlaşılmaktadır.

1. Teori ve Metodoloji

Samuel Huntington (2009), dünyanın bir süper güç ve Avrupa’daki Alman-Fransız nüfuz alanı da dâhil olmak üzere birkaç büyük güçten oluşan tek-çok kutuplu (hibrit) bir sisteme tanık olduğunu iddia etmektedir. Delphine Deschaux-Dutard’a göre (2019:37), Fransız-Alman yakınlaşması Avrupa güvenlik inşasının temel direklerinden biridir, ancak aralarında nasıl ilerleneceğine dair tam bir fikir birliği bulunmamaktadır. Milli güç unsurlarının hiyerarşisinde, askeri stratejiler milli stratejileri desteklemek zorundadırlar,

ancak askeri yetenekler de milli politikaları sınırlandırmaktadırlar (Lykeke, 1989). Şirketler gibi devletler de amaçları ile imkân ve mevcut kabiliyetlerinin bu amaçları desteklememesi durumunda iflas etme eğilimindedirler, bu durum "Lippmann açığı" olarak adlandırılmaktadır (MacDonald ve Parent, 2011). Kagan (2002), Avrupa'nın güç kullanma konusundaki isteksizliğinin güç zafiyetinden kaynaklandığını savunmaktadır. Askeri açıdan zayıf olması ise ekonomik gücünün eksikliğinden değil, kendi bilinçli tercihinden kaynaklanmaktadır (Cooper, 2004: 159). Örneğin, Batı Almanya'nın 1990 yılına kadar 5.000'den fazla muharebe tankı, yaklaşık 500.000 askeri personeli varken ve Gayrisafi Yurt içi Hasılası (GSYİH)'nin yaklaşık %3'ünü savunmaya harcarken, Almanya'nın altı denizaltısından hiçbirisinin denizlere açılmadığı bir döneme tanıklık ediyoruz. Bu radikal olumsuz askeri dönüşümde, Angela Merkel'in Soğuk Savaş sonrası dönemde askeri harcamaları radikal şekilde azaltma, zorunlu askerliği sona erdirme ve mecburi askerliğe dayalı büyük bir orduyu, küçük ve profesyonel bir orduya dönüştürme kararının da etkisi bulunmaktadır (The Economist, 2018). Fransa, Almanya'ya göre daha farklı bir savunma konseptine ve silahlı kuvvetlere sahip olduğu için Soğuk Savaş sonrasında da askeri gücünün çoğunu muhafaza etmiştir. Fransa'nın Almanya'dan en büyük farkı nükleer bir güç olması ve Fransa dışındaki askeri gücü olan 9 alaydan müteşekkil lejyonlarının bulunmasıdır. Bununla birlikte Fransa, 1996'da tamamen profesyonel bir orduya geçmiş ve karadan karaya nükleer füzelerini etkisiz hâle getirme dışında önemli bir kuvvet değişikliğine gitmemiştir. (France Presidence de la Republique, 2008: 1).

Avrupa Ordusu Konsepti ilk kez 1950 yılında Avrupa Savunma Topluluğu (European Defense Community-EDC) adıyla oluşturulmaya çalışıldı. Planlanan Avrupa Ordusu'nda, ortak bir Avrupa Savunma Bakanı ve 100.000'in üzerinde askeri olan kuvvetli bir Avrupa Ordusu amaçlanmıştı. Ancak, Fransa'nın Almanya'nın yeniden silahlanarak güçlenmesi ve tehdit olma endişesi ve savunma konusunun milli olması gerektiği konusundaki hassasiyeti nedeniyle söz konusu girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Dockrill, 1991: 141).

Moravcsik (2014), Fransa ile Almanya arasındaki ikili ilişkinin çağdaş Avrupa'nın merkezinde yer aldığını ve son yarım yüzyılda savunma da dâhil olmak üzere neredeyse her Avrupa politika girişiminin merkezinde bu iki devletin yer aldıklarını iddia etmektedir. Kempin ve Kunz'a göre (2017); Fransız-Alman savunma ve güvenlik iş birliğindeki gelişim, Avrupa'nın stratejik özerkliğine yönelik önemli bir adım olacaktır ve ortak hazırlanmış bir Fransız-Alman Beyaz Kitabı başarıyı arttıracaktır. Walt (1987: VI), devletlerin aslında; gücün, saldırı yeteneklerinin, coğrafi yakınlığın ve algılanan niyetlerin bir fonksiyonu olarak tehditlere karşı ittifaklar oluşturduğunu savunmaktadır ve buna tehdit dengesi ismini vermiştir. Tehdit dengesi kavramını uluslararası ilişkiler literatürüne kazandıran Walt (1991), güvenlik çalışmalarını "tehdit ve askeri güç kullanımı çalışmaları" olarak tanımlamaktadır. Walt (1998), dış tehditlere karşı devletlerin ittifak yaptıklarını, Sovyetler Birliği ortadan kalktığı için NATO'nun geleceğinin belirsiz olduğunu, çünkü İttifak'ı bir arada tutan ana dış tehdit gücünün mevcut olmadığını iddia etmiştir.

Bu makalede metodoloji olarak, Fransa ve Almanya'nın ilk el strateji belgeleri olan beyaz kitapları analiz edilerek, liderlerin söylemlerinin askeri yetenekleri ile ne ölçüde tutarlı olduğu farklı bir bakış açısıyla ve somut olgularla ortaya konacaktır. Bu kapsamda, bu çalışmada Fransa ve Almanya'nın algıladıkları tehdit tanımları ise beyaz kitaplarındaki nitel içerik analizi yöntemiyle; asker sayıları ve savunma harcamaları da Dünya Bankası'nın verilerine göre araştırılmıştır.

2. Fransa'nın Beyaz Kitaplarının ve Savunma Verilerinin Analizi

Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) verilerine göre; 2018'deki küresel askeri harcamaların %60'ı, savunma harcaması en yüksek beş devlet olan ABD, Çin, Suudi Arabistan, Hindistan ve Fransa tarafından yapıldı (SIPRI, 2019). 2020'deki küresel askeri harcamaların %62'si ise; ABD, Çin, Hindistan, Rusya ve İngiltere tarafından gerçekleştirildi (SIPRI, 2021). Fransa 2018 yılında dünyanın savunma harcamalarında beşinci devleti iken, 2020 yılında sekizinciliğe düştü.

Fransa'nın savunma doktrininin temellerini belirleyen emekli asker ve Cumhurbaşkanı Charles de Gaulle'e göre, Fransa'nın stratejisinin küresel bir boyutu olmalı ve bu vizyon, öz yardım (self help) olarak Fransa tarafından yalnızca konvansiyonel araçlarla değil, aynı zamanda nükleer güç ile de desteklenmelidir (Helnarska, 2013). Fransız Anayasası'nın 15. Maddesi'ne göre cumhurbaşkanı başkomutandır ve dolayısıyla nükleer silahları kullanma kararı da başkomutana aittir.

2.1. Beyaz Kitapların Analizi

Fransa tarafından tüm Soğuk Savaş boyunca yalnızca bir beyaz kitap yayımlanmıştır. Bu makalenin kapsam zaman aralığında ise, 2006 Beyaz Kitap ve 2013 Beyaz Kitap olmak üzere iki beyaz kitap yayımlanmış olması verisi tek başına, Soğuk Savaş sonrası uluslararası güvenlik mimarisindeki hızlı değişimi ve Fransa'nın Soğuk Savaş sonrası yeni uluslararası yapıya uyum sağlamasının zorluğunu göstermektedir. 2013 yılı beyaz kitapta belirtildiği gibi, Fransa'nın stratejik öncelikleri ve tehdit algılamaları zaman içinde değişmiştir. Kronolojik olarak ifade etmek gerekirse, nükleer caydırıcılık ilk beyaz kitap olan 1972 yılı beyaz kitabın önceliğiydi. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından, ikinci beyaz kitap olan 1994 yılı beyaz kitaptaki radikal değişiklik kararı ise silahlı kuvvetlerin profesyonelleştirmesiydi (France Présidence de la République, 2008). 2008 yılı beyaz kitap, Amerikan strateji belgelerinden etkilendiği için başta terörizm olmak üzere genişletilmiş güvenlik kavramlarını içermektedir (France Présidence de la République, 2008). 2013 beyaz kitabında ise, Fransa'nın hiçbir tehdit olmadan tarihte ilk defa en güvenli dönemini yaşadığı belirtilmektedir (France Présidence de la République, 2013).

2008 yılı beyaz kitapta belirtilen temel bulgu, 1994 beyaz kitabından beri dünyadaki güçler hiyerarşisinin değiştiğinin ve değişimin devam edeceğinin belirtilmesidir (France Présidence de la République, 2008). Soğuk Savaş'taki uluslararası iki kutuplu yapı ABD'nin liderliğinde tek kutuplu yapıya evrilmiş olmakla birlikte, Çin'in yükselişi ve Rusya'nın güçlenmesi ile çok kutuplu bir yapıya geçiş de söz konusudur. Fransa'nın çok kutuplu dünyada kendi gücüyle bekasını sürdüremeyeceğinden hareketle neo-realizm teorisinin varsayımları kapsamında 2009'da NATO'ya yeniden girmesi sağlanmıştır. Bu kapsamda; 2008 Fransız Beyaz Kitabı'nda, AB ile NATO arasında rekabet olmadığı ve her iki teşkilatın birbirlerinin tamamlayıcısı olduğu belirtilmektedir. Fransa, De Gaulle'ün nükleer ve konvansiyonel kuvvetlerinin üzerindeki mutlak ulusal kontrolü gerekliliği üzerine 1966'da terk ettiği NATO'nun askeri yapılarına, bazı çekinceler koyarak, özerkliğe dayanan ve otomatik askeri taahhüdü dışlayacak şekilde yeniden katıldı (Grand, 2011). Fransa'nın güvenlik politikasının ana ilkelerinden biri olarak AB'nin uluslararası güvenlik ve kriz yönetiminde önemli bir oyuncu olma niyetinin altının çizildiği dokümanda, "Avrupa'nın buna karşılık gelen askeri ve sivil yeteneklerle donatılmasının" hedeflendiğini belirten bir bölüm de bulunmaktadır (France Présidence de la République, 2008: 7).

Soğuk Savaş sonrası dönem de sona ermiş ve Fransa'nın öncelikli coğrafi ilgi alanı Atlantik Bölgesi'nden Akdeniz, Basra Körfezi ve Hint Okyanusu'na kaymıştır (France

Présidence de la République, 2008: 1). 1999'da Fransa, önce tam profesyonel orduya geçerek ve ardından karadan karaya nükleer füzelerini etkisiz hâle getirerek (yalnızca hava ve denizaltı ikinci vuruş nükleer kapasitesi korunmuştur) ve son olarak önemli kuvvet projeksiyon yeteneği yaratmak suretiyle stratejisinde ve askeri güç yapısında köklü bir değişikliğe gitmiştir (France Présidence de la République, 2008: 3). Soğuk Savaş sonrası dönemin de sona erdiğinin açık ve net bir şekilde ifade edildiği 2008 Beyaz Kitabında stratejinin kalbinin, yeni doğrudan hassasiyetler karşısında Fransız halkının ve topraklarının korunması üzerine odaklandığı belirtilmektedir (France Présidence de la République, 2008: 6). 2008 Beyaz Kitabı, "Sanayinin Avrupalı olması gerektiğini" vurgulamaktadır, çünkü "Avrupa devletleri artık ulusal düzeyde her teknoloji ve kapasitede uzman değildirlir" (France Présidence de la République, 2008: 2). Fransa Silahlı Kuvvetlerinin hedeflenen kuvvet yapısında özet olarak; 88000 kişilik Kara Kuvvetleri; bir uçak gemisi grubu, Rafale uçakları ile modernize edilmiş Mirage 2000-D uçaklarından teşkil edilen ve toplam 300 savaş uçaklı müşterek hava gücü bulunmaktadır (France Présidence de la République, 2008: 2).

Tehdit dengesi kapsamında hem coğrafi yakınlık (Almanya ile hem NATO hem AB'de birlikte yer almaktadır, Rusya ile de komşu değildir.) hem de algılanan tehdit bakımından herhangi bir tehditten bahsedilmemektedir. Bununla birlikte nükleer silahlar var oldukça, Fransa'nın güvenliği için gerekli olduğu müddetçe nükleer kabiliyetinin korunmasının elzem olduğu belirtilmektedir (France Présidence de la République, 2008: 7). Balistik ve seyir füzesi tehditleri, daha gelişmiş füzelerin yaygınlaşmasının bir sonucu olarak, Avrupa'daki daha geniş hedef ülkeler yelpazesini vurma mesafesi içine alabilecektir (France Présidence de la République, 2008: 3). "Cihatçılıktan ilham alan terörizm" en açık hassasiyet olarak kabul edilmektedir ve söz konusu ideolojik terörizmin doğrudan hem Fransa hem de Avrupa'yı hedef aldığı iddia edilmektedir (France Présidence de la République, 2008: 5).

Sonuç olarak; 2008 yılı beyaz kitabında ne bir tehdit ne bir riskten bahsedilmemektedir. Tehdit olmamakla birlikte yeni hassasiyetler başlığı altında en tehlikeli konunun kitle imha terörizmi olduğu ve bu kapsamda teröristlerin kitle imha silahlarına ulaşmalarının tehdit seviyesini artıracığı vurgulanan dokümanda, döneminin Amerikan dokümanlarındaki ifadeler ile oldukça yakın bir terminoloji kullanıldığı tespit edilmiştir.

2013 yılı beyaz kitapta, Fransa'nın "ekonomisi, fikirleri, dili, diplomatik ve askeri yetenekleri ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ndeki sandalyesi vasıtasıyla" uluslararası ilişkilerde milli değerleri ve menfaatleri ile uyumlu olarak yoğun bir şekilde yer aldığı ifade edilmektedir (France Présidence de la République, 2013: 7). Dünya gerçekten çok kutuplu ve aynı zamanda daha ayrılmış durumdadır (France Présidence de la République, 2013: 32). Nükleer caydırıcılık hayati öneme sahiptir ve Fransa'yı herhangi bir devlet liderliğindeki saldırıya karşı korumaktadır (France Présidence de la République, 2013: 67). Fransa, NATO ve AB'nin yeni güvenlik mimarisi altında iki tamamlayıcı kurum olduğunu varsayarak, Avrupa'nın daha fazla sorumluluk alması gerektiğine inanmaktadır, çünkü Avrupa güvenlik ve savunma politikasının pragmatik bir şekilde yenilenmesi zorunlu hâle gelmiştir (France Présidence de la République, 2013: 126). Ekonomik kriz ulusları askeri yeteneklerini birleştirmeye zorlamaktadır. En önemli ortaklarının AB üyeleri olduğunu varsayan Fransa, Avrupa'nın her bir üyesinin kaynaklarını bir araya getiren daha kolektif bir strateji yoluyla daha fazla sorumluluk almasını beklemektedir (France Présidence de la République, 2013: 9). Fransa, Avrupa'da askeri yeteneklerin paylaşılması

ve havuzlanması (pooling) girişimlerini desteklemektedir (France Présidence de la République, 2013: 126).

Fransız Kara Kuvvetleri, yaklaşık 200 ağır tank, 250 orta tank, 2.700 çok amaçlı zırhlı ve savaş aracı, 140 keşif ve saldırı helikopteri, 115 taktik helikopter ve yaklaşık 30 taktik insansız hava aracı ile desteklenen 66.000 konuşlandırılabilir birlik personeli ile 7 tugaylık operasyonel bir güce sahiptir (France Présidence de la République, 2013). Donanmada genel olarak dört adet nükleer balistik füze taşıyan denizaltı, altı nükleer enerji ile çalışan taarruz denizaltısı, bir uçak gemisi, 21 firkateyn, 15 devriye botu bulunmaktadır (France Présidence de la République, 2013). Hava Kuvvetlerinde ise 225 savaş uçağı (hava ve deniz ortak), yaklaşık 50 taktik nakliye uçağı, yedi tespit ve hava gözetleme uçağı, 12 çok rollü yakıt ikmal uçağı, 12 gözetleme uçağı ve sekiz orta menzilli karadan havaya füze sistemi bulunmaktadır (France Présidence de la République, 2013).

2013 beyaz kitabında üç stratejik hareket tarzı belirtildikten sonra hareket tarzlarının fayda ve mahzurları da açıklanmıştır; birinci hareket tarzı Fransa'nın tam bağımsız olmasıdır ve bu mevcut güç dağılımında gerçekçi bulunmamaktadır; ikinci hareket tarzı ise Fransa'nın güvenliğinin NATO ve ABD'ye devredilmesidir, ancak her devletin farklı öncelikleri olduğu için bu hareket tarzı da ihtiyacı tam karşılamamaktadır; üçüncü hareket tarzı ise entegre bir Avrupa savunmasıdır, bu hareket tarzı için Fransa daha etkin ve güvenilir bir Avrupa savunma stratejisi tutkusunu açıklasa da uygulama güçlüğünün farkında olduğu da not edilmektedir (France Présidence de la République, 2013: 59). Bu ifadelerden sonuç olarak; Fransa'nın her ne kadar ortak bir Avrupa savunma ve güvenlik tutkusu olsa da, bunun uygulanmasının kolay olmadığına 2013 beyaz kitabında da belirtmesi önemli bir bulgudur.

Belgede, "tehdit" kavramının, Fransa'nın potansiyel olarak düşmanca bir niyetle başa çıkması gereken herhangi bir durumu ifade ettiği, "risk" teriminin ise herhangi bir düşmanca niyet içermeyen, ancak Fransa'nın güvenliğini etkileyebilecek gerçekleşebilmesi olası/muhtemel bir durumu temsil ettiği açıklanmıştır. "Fransa Küresel Erişime Sahip Bir Avrupa Gücü" başlığı altında; Fransa'nın artık kendi topraklarına karşı herhangi bir doğrudan, açık konvansiyonel askeri tehditle karşı karşıya kalmadığı, tarihinde ilk kez Avrupalı ortaklarıyla aynı safta olduğu belirtilmektedir (France Présidence de la République, 2013: 13). Doğal, endüstriyel, sağlık ve teknolojik olayların yanı sıra herhangi bir siyasi olay da riskler arasında ifade edilmektedir (France Présidence de la République, 2013: 10).

Fransa'nın güvenliğine yönelik görünen stratejik bir tehdit olmadığı, ancak Fransa'nın silah sistemleri ve teçizatı için gerekli yenilikçi sivil veya askeri teknolojileri entegre etme kapasitesini pekiştirmesi gereken, hızla değişen ve öngörülemez bir ortamda olduğundan bahsedilmektedir (France Présidence de la République, 2013: 119). Lizbon Antlaşması'nın ortak savunmaya yönelik maddelerine rağmen, AB Üye Devletlerinin tehdit algılamalarındaki, stratejik kültürlerindeki, milli tutkularındaki farklılıklar karşılıklı endişe kaynağına neden olabilmekte ve savunma alanındaki hızlı entegrasyon umutlarının gerçekçi olmadığı belirginleşmektedir (France Présidence de la République, 2013: 17).

Avrupa içinde Fransa ve Almanya ile hem stratejik kültür hem Rusya'ya coğrafi uzaklık ve hem de kendi aralarındaki coğrafi yakınlık nedeniyle Belçika, Lüksemburg, İtalya, İspanya gibi devletler ile yine Lizbon Antlaşması'nın 20. Maddesi'ne dayanarak, en az dokuz üye devletin savunma alanında iş birliği alternatifinin daha uygulanabilir olduğu

sonucuna varılmaktadır. Rusya-Ukrayna Savaşı sonrası İsveç ve Finlandiya'nın NATO üyeliğine başvurmaları ise NATO ile AB Ortak Savunma ve İşbirliği konusunda NATO'nun güvenlik alanında başat aktör olduğunu teyit etmektedir.

2.2. Savunma Harcamaları ve Asker Sayıları

Fransa'nın savunma harcamaları ve asker sayıları, son yirmi yılı gösteren Tablo 1 ve Tablo 2 olmak üzere iki ayrı tabloda analiz edilmiştir.

Tablo 1. Fransa'nın 2000-2010 Yılları Savunma Harcamaları ve Asker Sayıları

Yıl	Savunma Harcaması (milyar USD)	Savunma Harcaması (% GSYİH)	Asker Sayısı (bin)
2000	28.4	2.1	389
2001	28	2	374
2002	30.6	2	362
2003	38.6	2.1	360
2004	44.5	2.1	358
2005	44.4	2	359
2006	45.8	2	354
2007	50.7	1.9	353
2008	55.4	1.9	353
2009	56.4	2.1	342
2010	52	2	342

Kaynak: World Bank Data, 2022.

Savunma harcamalarında NATO'nun üye devletler için belirlediği GSYİH'nin %2 hedefinin Fransa tarafından karşılandığı Tablo 1'de açık bir şekilde görülmektedir. Savunma harcamalarının toplam maliyet rakamlarına göre 2000 yılında 28 milyar dolar olan savunma harcamalarının, 2009 yılında 56 milyar dolarla en yüksek seviyesine ulaştığı görülmektedir. Fransa'nın savunma harcamalarının artışında, savunmaya ayrılan GSYİH'daki oranların birbirine çok yakın olması nedeniyle dolar bazındaki rakamsal artışların bütçe artışından kaynaklanan bir durum olduğu değerlendirilmektedir. Asker sayılarını incelediğimizde ise; 2000 yılında 389.000 olan asker sayısının 2010 yılında yaklaşık %10'luk bir azalışla 342.000'e düştüğü görülmektedir.

1997 ile 2001 yılları Fransız Ordusu için personel yapısı ve sayısı bakımından çok önemliydi, çünkü bu zaman aralığında zorunlu askerlik sistemi sona ermiş ve Fransa Silahlı Kuvvetleri tamamen profesyonel bir orduya dönüşmüştür. Askeri personel sayısındaki azalmanın nedeni personel alımındaki bu değişiklikten kaynaklanmaktadır.

Tablo 2. Fransa'nın 2011-2019 Yılları Savunma Harcamaları ve Asker Sayıları

Yıl	Savunma Harcaması (milyar USD)	Savunma Harcaması (% GSYİH)	Asker Sayısı (bin)
2011	54	1.9	332
2012	50.2	1.9	326
2013	52	1.8	318
2014	53.1	1.9	312
2015	45.7	1.9	306
2016	47.4	1.9	306
2017	49.2	1.9	307
2018	51.4	1.8	305
2019	50.1	1.8	304

Kaynak: World Bank Data, 2022.

2011-2019 yıllarındaki olgular analiz edildiğinde asker sayısının 2011 yılında 332000 iken yaklaşık %10 azalışla 2019'da 304.000'e düştüğü görülmektedir. GSYİH'daki savunma harcamalarının oranı ortalama %1.9 olarak gerçekleşmiştir. Bu rakamlar birlikte değerlendirildiğinde Fransa Cumhurbaşkanı Macron'un Avrupa Ordusu söylemleri ile savunma harcamalarının ve asker sayılarındaki son 19 yıldaki azalış arasında tutarlılık bulunmamaktadır. Savunma harcamalarının personel ve teçhizat kalemleri bakımından da analiz edilmesinin resmin daha açık olarak anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Tablo 3. Savunma Harcamalarının Teçhizat Kalemine Oranı

Yıl	2000-2004	2005-2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
%	19.7	22.6	30.2	28.2	30.6	28.6	24.7	25	24.4	24.17	23.6	24.4

Kaynak: NATO Information on Defense Expenditures, 2022.

Fransa'nın profesyonel orduya geçmesi nedeniyle savunma bütçesindeki artışların yüksek teknoloji silah ve araçların yüksek maliyetinden kaynaklandığı, incelenen döneme ilişkin 2009-2014 yıllarındaki Rafale uçağı alımının etkisi olduğu değerlendirilmektedir. Söz konusu yıllar dışında savunma harcamalarındaki teçhizat kaleminin oranı ortalama %24 civarındadır ve önemli bir artış tespit edilememiştir.

Tablo 4: Savunma Harcamalarının Personel Kalemine Oranı

Yıl	2000-2004	2005-2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
%	59.6	55.7	47.6	49.4	49.1	49.2	48.5	47.7	47.9	47.9	46.9	45.81

Kaynak: NATO Information on Defense Expenditures, 2022.

Fransa Silahlı Kuvvetleri'nin profesyonel orduya geçmesi ile sabit maliyetler kapsamında savunma bütçesinin yaklaşık yarısının personel harcamalarına tahsis edildiği görülmektedir. Nükleer caydırıcılık yeteneği de Fransa'ya yüklü bir maliyet getirmektedir. 2018 yılının savunma harcamalarının yaklaşık 12 milyar Avrosu personel harcamalarına giderken, nükleer caydırıcılık için dört milyar Avro tahsis edilmiştir. Bu durum Fransa'nın yüksek teknolojiye dayalı yetenek tabanlı stratejilerde ilave kaynağa ihtiyaç duyduğunu kanıtlamaktadır. Fransa'nın, bütçesine ek maliyet getirmeden Almanya'nın ekonomik gücüyle savunma sanayisinin gelişmesi kapsamında Avrupa Ordusu söylemlerini kullandığı değerlendirilmektedir.

3. Almanya'nın Beyaz Kitaplarının ve Savunma Verilerinin Analizi

Ukrayna Savaşı, Almanya'nın Avrupa Ordusu'na ve savunma harcamaları konusundaki Soğuk Savaş sonrası politikalarını radikal bir şekilde değiştirdi. Öyle ki; Almanya Başbakanı Scholz basına yaptığı açıklamada, Almanya'nın ordusuna 100 milyar Avro yatırım yapması ile NATO'nun Avrupa'daki en büyük ordusu Alman Silahlı Kuvvetleri olacak açıklamasını yapmak zorunda kaldı (TRT, 2022). Almanya Şansölyesi Scholz, AB'nin muhtemel tehlikelerden korunması için "Avrupa Ordusu"na ihtiyaç duyduğunu ve 2025 yılına kadar ortak bir saldırı gücü kurulması gerektiğini ifade etti (CNN, 2022).

Ancak, Rusya-Ukrayna Savaşı'ndan önce incelenen döneme ait veriler ve bulgular farklı bir durumu göstermektedir. NATO eski Genel Sekreteri Rasmussen, German Marshall Fund'da yaptığı konuşmasında, NATO'nun Sürüm 1.0 diye tanımladığı Soğuk Savaş İttifakının ortak tek bir düşmana karşı: tamamen savunma amaçlı ve büyük statik ordularla başarıyla tamamladığını ifade etti. Aynı konuşmasında vücudun belli bir noktadan sonra fazlalık olan yağlar yerine artık kasları ve kemikleri yediğini vurguladı (Rasmussen, 2010). Rasmussen'in açıklaması, bu makalenin zaman aralığındaki Almanya Silahlı Kuvvetleri'nin durumunu çok iyi tasvir etmektedir. Almanya Silahlı Kuvvetleri fazlalık olan yağlar yerine kaslarını ve kemiklerini kaybetmiş görünmektedir. Almanya, Soğuk Savaş sonrası Varşova Paktı'nın 1991'de dağılması sonucu tehdit algısının ortadan kalkması nedeniyle asker sayılarını ve savunma harcamalarını önemli ölçüde azalttı. Bu kapsamda; 1990'larda 500.000 olan Alman asker sayısını 2015'te tüm zamanların en düşük seviyesi olan 168.000'e kadar düşürdü. Almanya'nın Soğuk Savaş'ın bitiminden hemen önce, 1988'de aktif ve hazır 15 tümeni varken, şu anda bir tümeni bile hazırlamakta zorluk çekmektedir (Colby ve Mitchell, 2020).

3.1. Almanya'nın Beyaz Kitaplarının Analizi

Almanya'nın ilki 2006 yılında ikincisi 2016 yılında olmak üzere 21. Yüzyılda iki beyaz kitabı yayımlanmıştır.

2006 yılı beyaz kitap, güvenliğin uluslararası düzeyde tek bir milletin veya ulusal düzeyde silahlı kuvvetlerin çalışmalarıyla sağlanamayacağını ve bu nedenle Alman güvenlik politikasının her şeyi kapsayan çok taraflı bir güvenlik anlayışına dayandığını göstermektedir. Aynı şekilde, Transatlantik ortaklığının hem Almanya'nın hem de Avrupa'nın ortak güvenliğinin temelinde olmaya devam ettiği belgede vurgulanmaktadır. Gelecekte de NATO'nun, Almanya'nın güvenlik ve savunma politikasının mihenk taşı olmaya devam edeceği ve Almanya'nın güvenliğine yönelik küresel zorlukların, etkili NATO İttifakı ile karşılanabileceğinin belirtildiği belge Fransa'nın beyaz kitaplarından farklı bir tonda yazılmıştır.

Kara Kuvvetleri; dörder tugaylı iki zırhlı tümen, iki tugaydan oluşan bir mekanize tümen ile iki hava indirme tugayı ile Özel Kuvvetler Komutanlığından oluşan özel operasyonlar tümeni olmak üzere dört tümenden oluşmaktadır. 2020 yılında Almanya Parlamentosu için Almanya Silahlı Kuvvetlerinin durumunu açıklayan raporda; Alman Deniz Kuvvetlerinin tarihteki en düşük yetenek seviyesinde olduğu belirtilmiştir. Raporda, dokuz firkateyn 15 büyük muharip gemiden oluşan bir donanmanın olduğu ve yeni gemi yapımı planlanmadığı yazılmıştır (Bundestag.de, 2019). Raporda benzer şekilde Alman Hava Kuvvetlerinin de 2018 yılında tarihinin en düşük seviyesine indiği belirtilmiştir (Bundestag.de, 2019: 5). Bazı silahların operasyonel durumunu ifade etmek gerekirse; 52 Tiger taarruz helikopterinden 12'sinin; 128 Eurofighter savaş uçağının 39'unun; 176 Puma piyade zırhlı muharebe aracından 48'inin ancak 2018 yılı sonuna kadar operasyonel olabileceği raporda belirtilen hususlar arasındadır. Bu verilerden Almanya Silahlı Kuvvetlerinin hem kara, hem deniz hem de hava kuvvetlerinin oldukça zayıf ve bakımsız olduğu sonucuna varılabilir. Almanya herhangi somut bir tehdit olmadığı için ve de NATO güvenlik şemsiyesi altında uluslararası ilişkiler terimlerinden beleşçi (free rider) yaklaşımına uygun şekilde hareket ettiği ulaşılan sonuçlar arasındadır.

Dokümanda doğrudan bir devlet tehdidinden bahsedilmemektedir. En temel meydan okuma ve tehdit uluslararası terörizmdir. Kitle imha silahlarının dağıtılması ve yayılması sadece Almanya için değil bütün devletler için potansiyel bir tehdittir (Germany Federal Ministry of Defence, 2006: 3). Konvansiyonel devlet tehditlerinin üstesinden gelmeyi amaçlayan eski stratejiler, mevcut asimetrik tehditler karşısında yetersiz hale geldiğinden çağdaş güvenlik politikaları yeni ve giderek daha karmaşık hale gelen zorlukları da kapsamalıdır (Germany Federal Ministry of Defence, 2006: 3).

2016 yılı beyaz kitapta, Almanya'nın artık bir cephe ülkesi olmadığı ve Alman Silahlı Kuvvetleri'nin Soğuk Savaş'ın bitmesi ile hem kabiliyet hem de teçhizat bakımından oldukça küçüldüğü ifade edilmektedir (Germany Federal Ministry of Defence, 2016: 32). Belgede Almanya'nın "hem coğrafi hem de demografik olarak" küresel düzeyde "orta ölçekli bir devlet" olduğu belirtilmektedir (Germany Federal Ministry of Defence, 2016: 22-23). Bu nedenle ana politika olarak Avrupa bütünleşmesinin derinleştirilmesi ve transatlantik ortaklığın pekiştirilmesi gösterilmektedir (Germany Federal Ministry of Defence, 2016: 25). Alman güvenlik politikasının uzun vadeli hedefi, ortak bir Avrupa Güvenlik ve Savunma Birliği yaratmaktır (Germany Federal Ministry of Defence, 2016: 139). Fransa beyaz kitabında olduğu gibi uluslararası sistemin hem ekonomik hem de askeri anlamda çok kutuplu bir yapıya evrildiği de belirtilen önemli hususlar arasında yer almaktadır.

2016 beyaz kitap, herhangi bir varoluşsal geleneksel ulus devlet tehdidinden veya potansiyel muhasımdan bahsetmemektedir. Rusya'nın Kırım'ı işgal etmesine rağmen, Rusya Federasyonu'na karşı diyalog seçeneği ve temkinli tutum olmak üzere ikili bir yaklaşım dokümanda söz konusudur. Rusya'nın kendisini küresel emelleri olan bağımsız bir güç merkezi olarak konumlandırması nedeniyle Avrupa için yakın gelecekte sorun teşkil edeceği, ancak diğer taraftan Avrupa ve Rusya arasındaki birçok ortak yarar ve ilişkiler olduğu için iş birliğine dayalı güvenlik yaklaşımları ile sektörel ortak hareket etmeyi de dikkate alarak dengeli bir strateji izlenmesi tavsiye edilmektedir (Germany Federal Ministry of Defence, 2016: 32).

Ukrayna Savaşı öncesi Almanya'nın Rus petrolüne olan bağımlılığı %35, Rus kömürüne bağımlılığı ise %50 ve Rus doğal gazına bağımlılığı % 55 seviyelerindeydi (Euronews, 2022). Almanya'nın denge politikasını açıklamaktadır. Almanya'nın güvenliği

için NATO, "vazgeçilmez garantör" olarak ifade edilmektedir (Germany Federal Ministry of Defence, 2016: 64).

3.2. Savunma Harcamaları ve Asker Sayıları

25 yıllık sürekli küçülmenin ardından, Almanya Savunma Bakanlığı 2016 yılında toplam askeri personel sayısını artırmaya karar verdi. Almanya, profesyonel olan asker sayısını mevcut seviyesi olan 172.000'den 2025 yılına kadar 186.000'e çıkarmayı planlamaktadır (Buck, 2018). Alman Hükûmeti, ayrıca savunma bütçesini 2024 yılına kadar GSYİH'nin %1,5'ine çıkarmayı taahhüt etmiştir (Buck, 2018). Almanya'nın savunma harcamaları ve asker sayıları, Tablo 5 ve Tablo 6 olmak üzere son yirmi yılı gösteren iki ayrı tabloda analiz edilmiştir.

Tablo 5. Almanya'nın 2000-2010 Yılları Savunma Harcamaları ve Asker Sayıları

Yıl	Savunma Harcaması (milyar USD)	Savunma Harcaması (% GSYİH)	Asker Sayısı (bin)
2000	26.5	1.4	221
2001	25.8	1.3	308
2002	27.6	1.3	296
2003	33	1.3	285
2004	35.8	1.3	284
2005	30.3	1.1	285
2006	35.9	1.2	246
2007	40.1	1.2	244
2008	45.1	1.2	244
2009	44.5	1.3	251
2010	43	1.3	251

Kaynak: World Bank Data, 2022.

Almanya'nın askeri personel sayısında 11 Eylül 2001'deki terör saldırılarından sonra ciddi bir artış oldu. Almanya NATO'nun Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü Misyonu'nun bir parçası olarak Afganistan'a yardım ve eğitim amacıyla çok sayıda personel göndermiştir.

Tablo 6. Almanya'nın 2011-2019 Yılları Savunma Harcamaları ve Asker Sayıları

Yıl	Savunma Harcaması (milyar USD)	Savunma Harcaması (% GSYİH)	Asker Sayısı (bin)
2011	45.2	1.2	196
2012	43.8	1.2	186
2013	44.2	1.2	182
2014	44.7	1.1	179
2015	38.2	1.1	177
2016	39.9	1.1	179
2017	42.2	1.2	180
2018	46.4	1.2	181
2019	49	1.3	184

Kaynak: World Bank Data, 2022.

Tablo 5 ve Tablo 6 birlikte değerlendirildiğinde; Almanya'daki asker sayısının 2001 yılında 308 bin ile en yüksek seviyesinden son yirmi yılda yaklaşık %33 oranında azaldığı görülmektedir. Almanya'nın savunma harcamaları ise 2001'de 26 milyar dolar iken, 2001'den sonra istikrarlı bir şekilde artarak 2011'de 47 milyar dolara ulaşmıştır. Daha sonra bu rakam 37 milyar dolara kadar gerilemiş, ancak Trump'ın ABD Başkanı olarak seçilmesi ve Almanya'yı NATO savunmasına yeterince katkı sağlamadığı eleştirilerinin ardından savunma harcamaları düzenli bir artışla 49 milyar dolara çıkmıştır. Almanya'nın büyüyen ekonomisi ve istikrarlı avro sayesinde döviz kurundaki Amerikan Dolarına karşı olumlu yükselişinin de etkisiyle savunma harcamalarının dolar cinsinden artmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu bulgular, Almanya'nın Avrupa Ordusu argümanlarını destekleyecek bir tavır sergilemediğini göstermektedir. Almanya'nın son yirmi yıldaki askeri harcamaları, Fransa'ya kıyasla daha istikrarlıdır ve oldukça düşüktür. Avrupa'nın en büyük ekonomik gücüne sahip Almanya, NATO'nun üyeleri için öngördüğü GSYİH'nin %2'sinin savunma bütçesine ayrılması prensibine riayet etmemektedir. Daha önce de belirtildiği gibi Almanya, bölgesinde herhangi bir tehdit algılamamakta ve NATO'nun ve Doğu Avrupa devletlerinin eski bir düşmanı olan Rusya'ya karşı tampon görevi görmelerine de güvenerek beleşçi bir strateji izlemektedir.

Tablo 7. Savunma Harcamalarının Personel Kalemine Oranı

Yıl	2005-2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
%	55.4	42.7	52.3	50.6	49.9	50.7	49.8	48.3	48.9	47.9	45.3

Kaynak: NATO Information on Defense Expenditures, 2022.

Tablo 7 ise savunma harcamalarının personel harcamalarına tahsis edilen payını göstermektedir. Savunma harcamalarının aslan payını personel harcamaları almaktadır. Bu

savunma bütçesi 21. Yüzyılın yetenek tabanlı stratejilerini ve kâbiliyetlerini karşılamaktan oldukça uzaktır.

Tablo 8: Savunma Harcamalarının Teçhizat Kalemine Oranı

Yıl	2000-2004	2005-2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
%	14	15.6	17.6	16.4	16.5	12.7	12.9	11.9	12.2	11.7	12.3	14.6

Kaynak: NATO Information on Defense Expenditures, 2022.

Tablo 7 ve Tablo 8 birlikte değerlendirildiğinde; savunma harcamalarının yaklaşık yarısını profesyonel orduya geçilmesi ile birlikte personel giderleri oluşturmaktadır. Personel azalışı ile birlikte savunma harcamalarında bir düşüş de söz konusudur. Teçhizat harcamalarına gelince; bunlar ortalama %14 civarındadır ve oldukça düşük bir orandır. Bu bulgular, Almanya'nın savunmaya yatırım yapmadığını ve öyle bir niyetinin olmadığını da göstermektedir.

Sonuç

Neo-realist Walt'un tehdit dengesi teorisine göre hem Almanya hem de Fransa'nın yakın coğrafyalarında herhangi bir tehdit algısı yokken savunma harcamalarını azaltmaları neo-realizmin varsayımları ile tutarlı iken NATO üyesi olmalarına rağmen her iki devletin liderlerinin hangi tehdide karşı bir Avrupa Ordusu kurulacağını somut olarak ortaya koyamamaları bu vizyonun en büyük açmazı bu çalışmanın en önemli sonucudur. 21. Yüzyılın değişen güvenlik parametreleri kapsamında Fransa'nın çok kutuplu uluslararası yapıda kendi gücüyle bekasını sürdüremeyeceğinden hareketle 2009'da NATO'ya geri dönmesi neo-realizm teorisinin varsayımları kapsamındadır. NATO'nun 2008 Bükreş Zirvesinde alınan kararlar da neo-realizm teorisinin varsayımlarını destekleyen kararlar olmuştur. NATO tarihinin en kapsamlı içerik ve katılımıyla gerçekleştirilen söz konusu zirvede Gürcistan ve Ukrayna'nın NATO'ya katılımı görüşülerek, ABD füze savunma sistemleri radarlarının Çek Cumhuriyeti'ne füze önleyici sistemlerinin ise Polonya'ya yerleştirilip ilerleyen zamanlarda NATO'ya entegresi kararlaştırıldı (NATO, 2008). Rusya ise, NATO'nun genişlemesinden ve ABD füze savunma sistemleri projesinden rahatsızlığını dile getirdi (Russian Foreign Ministry, 2013).

Fransa'nın küresel tutkusu ile askeri imkân ve kâbiliyetleri arasında fark bulunmaktadır. Çin'in gelecekte ekonomik bakımından hem ihracat hem ithalat olarak dünyanın bir numarası olacağı öngörüldüğü, Rusya'nın da geçmişte olduğu gibi zayıf olmadığı ve güç politikalarına geri döndüğü önemli tespitler arasındadır. Çin ve Rusya'nın; Körfez Ülkeleri ve Afrika'da önemli oranda silah satışları yaparak etkilerini artırdığı, AB ile NATO arasında rekabet olmadığı ve her iki teşkilatın birbirlerinin tamamlayıcısı olduğu belirtilen diğer önemli konular arasındadır.

2013 beyaz kitapta, Fransa'nın stratejik önceliklerinin ve tehdit algılamalarının zaman içinde değiştiği vurgulanmaktadır. Dokümanda, Fransa'nın tarihte ilk defa hiçbir tehdit olmadan en güvenli dönemini yaşadığı belirtilmektedir. NATO imkânlarının kullanıldığı 2011 yılındaki Libya'daki NATO Operation Unified Protector ile Fransa liderliğinde 2013 yılında Mali'deki Operation Serval harekâtları hem NATO'ya ihtiyacı hem de gelişmiş savunma kâbiliyetlerine ihtiyacı öne çıkarmıştır. Bu nedenle dokümanda hem NATO'ya atıf hem de ortak bir Avrupa savunma sanayisine önem verilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. 2013 yılı beyaz kitapta Fransa'nın Avrupa'nın ortak savunma ve güvenlik stratejisine yönelik tahlilde üç hareket tarzı analiz edilirken, üçüncü hareket tarzı

olan Avrupa bütünleşmesinin uygulamada güçlüklerle karşılaştığı belirtilmektedir. Bunun nedenleri belirtilirken; üye devletlerin hem farklı tehdit algılamalarına hem de tercih farklılıklarına dikkat çekilerek Lizbon Antlaşması'nın ortak Avrupa savunmasına yönelik maddelerine rağmen teori ile pratiğin örtüşmediği sonucuna varabiliriz. Farklı tehdit algıları Rusya'ya coğrafi yakınlık kriterlerinin etkin olması ve strateji belgelerinde de açıkça yazılması ise Walt'un tehdit dengesi teorisi ile örtüşmektedir. Rusya-Ukrayna Savaşı sonrası İsveç ve Finlandiya'nın NATO üyeliğine başvurmaları ise NATO ile Avrupa Ordusu söylemlerinde NATO'nun güvenlik alanında başat aktör olduğunu teyit etmektedir.

Fransa'nın makalenin kapsamında incelenen son yirmi yıldaki savunma harcamaları, asker sayıları birlikte değerlendirildiğinde Fransa Cumhurbaşkanı Macron'un Avrupa Ordusu söylemleri ile savunma harcamalarının ve asker sayılarındaki son 20 yıldaki azalış arasında tutarlılık bulunmamaktadır. Fransa Silahlı Kuvvetleri'nin profesyonel orduya geçmesi ile sabit maliyetler kapsamında savunma bütçesinin yaklaşık yarısının personel harcamalarına tahsis edildiği görülmektedir. Nükleer caydırıcılık yeteneği de Fransa'ya yüklü bir maliyet getirmektedir. 2018 yılının savunma harcamalarının yaklaşık 12 milyar avrosu personel harcamalarına giderken, nükleer caydırıcılık için dört milyar avro tahsis edilmiştir. Bu durum Fransa'nın yüksek teknolojiye dayalı yetenek tabanlı stratejilerde ilave kaynağa ihtiyaç duyduğunu kanıtlamaktadır.

Almanya'nın savunma harcamaları 2001'de 26 milyar dolar iken, 11 Eylül 2001'den sonra istikrarlı bir şekilde artarak 2011'de 47 milyar dolara ulaşmıştır. Daha sonra bu rakam 37 milyar dolara kadar gerilemiştir. Almanya'nın 2006 ve 2016 beyaz kitaplarında herhangi bir devlet tehdit algısı bulunmamaktadır. Bu durum Almanya'nın savunma harcamalarını ve asker sayısını azaltmasına olanak sağlamıştır. Almanya, savaşa kadar olan beyaz kitaplarında Rusya ile yakın iş birliğinin devamını ifade ederek ABD ve NATO'dan ayrılmakla birlikte, Fransa'ya nazaran daha transatlantikçi bir politika izlemiş, NATO'nun Almanya'nın savunmasının belkemiği olduğunu ve gelecekte kurulması düşünülen Avrupa Ordusu'nun NATO'yu tamamlayacağını savunmuştur.

Her iki devletin en önemli strateji belgeleri olan beyaz kitaplarının incelenmesi ve asker sayıları ile savunma harcamaları birlikte değerlendirildiğinde; Avrupa Ordusu söylemlerinin ilk bakışta ABD hegemonyasını dengelemeye yönelik gibi bir savunma inisiyatifi gibi görünmesine rağmen, aslında herhangi bir devleti tehdit görmeksizin her iki ülkenin ekonomik kaynaklarını NATO'nun havuzlama konseptine benzer şekilde birleştirmeyi hedeflediği sonucuna ulaşılmıştır.

Rusya-Ukrayna Savaşı sonrası İsveç ve Finlandiya'nın NATO üyeliğine başvurmaları NATO'nun güvenlik alanında alternatifinin olmadığını teyit etmektedir. Bu kapsamda, Avrupa Ordusu ihtimalinin Rusya-Ukrayna Savaşı ile azaldığını, Almanya'nın müteakip dönemde Rusya'ya karşı ABD ile daha yakın savunma iş birliğine gideceği değerlendirilmektedir. Bunda Rusya'nın savaş boyunca nükleer silah kullanma ihtimaline yönelik yaptığı açıklamalar neticesinde, Almanya'nın sınırlı Fransa'nın nükleer şemsiyesi yerine NATO kapsamında ABD'nin nükleer korumasında kalma motivasyonun da etkili olduğu iddia edilebilir.

Kaynakça

BBC (2018, 06 Kasım). "France's Macron pushes for 'true European army'", <https://www.bbc.com/news/world-europe-46108633>, (Erişim Tarihi: 18.03.2023).

- Buck, T. (2018, 29 Kasım). "Germany plans to increase size of armed forces", Financial Times, <https://www.ft.com/content/5d79501a-f3e5-11e8-ae55-df4bf40f9d0d>, (Erişim Tarihi: 18.03.2023).
- Bundestag.de (2019). "Information from the Parliamentary Commissioner for the Armed Forces", Annual Report 2018 (60th Report), https://www.bundestag.de/resource/blob/594458/e26b85c43f6fe74f387f488961d9c387/annual_report_2018_60th_report-data.pdf, (Erişim Tarihi: 18.03.2023).
- CNN Türk. (2022,, 16 Ekim). "Scholz'dan "Avrupa Ordusu" çağrısı", <https://www.cnnturk.com/video/dunya/scholzdan-avrupa-ordusu-cagrisi>, (Erişim Tarihi: 18.11.2022).
- Colby, E. A. ve Mitchell, A. W. (2020, 23 Temmuz). "The Age of Great-Power Competition: How the Trump Administration Refashioned American Strategy", Foreign Affairs, <https://www.foreignaffairs.com/articles/2019-12-10/age-great-power-competition>, (Erişim Tarihi: 18.03.2023).
- Cooper, R. (2004). The Breaking of Nations: Order and Chaos in the Twenty-First Century, 1st Printing Editions, Atlantic Monthly Press.
- Deschaux-Dutard, D. (2009). "l'Allemagne et la défense européenne: une locomotive symbolique plus qu'opérationnelle?" Revue Défense Nationale, Cilt: 6, Sayı: 821, ss. 37-42.
- Dockrill, S. (1991). Britain's Policy for West German Rearmament 1950-1955, Cambridge University Press.
- France Présidence de la République (2008). "The French White Paper on defence and national security", <https://media.nti.org/pdfs/15-Fr.pdf>, (Erişim Tarihi: 20.03.2023).
- France Présidence de la République (2013). "The French White Paper on defence and national security", <https://www.defense.gouv.fr/content/download/215253/2394121/file/White%20paper%20on%20defense%20%202013.pdf>, (Erişim Tarihi: 20.03.2023).
- Frankfurter Allgemeine (2018, 16 Kasım). "Words must now be followed by deeds", https://www-faz-net.translate.goog/aktuell/politik/inland/europaeische-armee-von-der-leyen-will-parlamente-staerken-15892744.html?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=tr&_x_tr_hl=tr&_x_tr_pto=sc, (Erişim Tarihi: 20.03.2023).
- Germany Federal Ministry of Defence (2006). "White Paper 2006 on German Security Policy and the Future of the Bundeswehr", <https://www.files.ethz.ch/isn/156941/Germany%202006%20white%20paper.pdf>, (Erişim Tarihi: 20.03.2023).
- Germany Federal Ministry of Defence (2016). "White Paper 2016 on German Security Policy and the Future of the Bundeswehr", <https://issat.dcaf.ch/download/111704/2027268/2016%20White%20Paper.pdf>, (Erişim Tarihi: 20.03.2023).
- Grand, C. (2011). "The French Case: Livre Blanc sur la Défense et la Sécurité Nationale", EU-US Security, IAI/UI/FRS/CSIS.

- Helnarska, K. J. (2013). "The National Security of France in White Papers on Defense Continuity or change?", Polish Political Science, Vol XLII.
- Huntington, S. P. (2009). "The Lonely Superpower," Foreign Affairs, Cilt: 78, Sayı: 2, ss. 35-49.
- J.C., (2018, 09 Ağustos). "Why Germany's army is in a bad state", The Economist, <https://www.economist.com/the-economist-explains/2018/08/09/why-germanys-army-is-in-a-bad-state>, (Erişim Tarihi: 20.03.2023).
- Kempin, R.ve Kunz, B. (2017). "France, Germany, and the Quest for European Strategic Autonomy: Franco-German Defence Cooperation in A New Era", IFRI - Institut Français Des Relations Internationales, <https://www.ifri.org/en/publications/notes-de-lifri/notes-cerfa/france-germany-and-quest-european-strategic-autonomy-franco>, (Erişim Tarihi: 20.03.2023).
- Lykeke Jr. A. (1989). "Strategy=E+W+M", Military Review, LXIX. No 5.
- Macdonald, P. K., ve Parent, J. M.(2011). "Graceful Decline? The Surprising Success of Great Power Retrenchment", International Security, Cilt: 35, Sayı: 4, ss. 7-44.
- Maia De La B. ve Herszenhor, D. M. (2021, 02 Kasım). "Merkel joins Macron in calling for EU army to complement NATO", Politico, <https://www.politico.eu/article/angela-merkel-emmanuel-macron-eu-army-to-complement-nato/>, (Erişim Tarihi: 20.03.2023).
- Mearsheimer, J. J. ve Walt, S. (2023). "An Unnecessary War", Foreign Policy, Cilt: 134, ss. 51-59.
- Moravcsik, A. (2014, 13 Aralık). "Shaping Europe: France, Germany, and Embedded Bilateralism From the Elysée Treaty to Twenty-First Century Politics", Foreign Affairs, <https://www.foreignaffairs.com/reviews/capsule-review/2014-12-15/shaping-europe-france-germany-and-embedded-bilateralism-elysee>, (Erişim Tarihi: 20.03.2023).
- Munich Security Conference.org (2017). "Munich Security Report 2017", (<https://securityconference.org/en/publications/munich-security-report-2017/>, (Erişim Tarihi: 20.03.2023).
- NATO (2008, April 03). Bucharest Summit Declaration, https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm, (Erişim Tarihi: 11.04.2023).
- Rasmussen, A.F. (2010). "The New Strategic Concept: Active Engagement, Modern Defence", NATO.int, https://www.nato.int/cps/fr/natohq/opinions_66727.htm?selectedLocale=en, (Erişim Tarihi: 20.03.2023).
- Russian Foreign Ministry (2013). The Foreign Policy Concept of the Russian Federation 2013, <https://www.voltairenet.org/article202037.html>, (Erişim Tarihi: 11.04.2023).
- SIPRI (2019). "Trends in World Military Expenditure, 2018" SIPRI.org, https://www.sipri.org/sites/default/files/2019-04/fs_1904_milex_2018_0.pdf, (Erişim Tarihi: 20.03.2023).

- SIPRI (2021). "World military spending rises to almost \$2 trillion in 2020" SIPRI.org, <https://www.sipri.org/media/press-release/2021/world-military-spending-rises-almost-2-trillion-2020>, (Erişim Tarihi: 20.03.2023).
- The Economist (2019, 07 Kasım). "Emmanuel Macron warns Europe: NATO is becoming brain-dead", <https://www.economist.com/europe/2019/11/07/emmanuel-macron-warns-europe-nato-is-becoming-brain-dead>, (Erişim Tarihi: 20.03.2023).
- TRT Haber (2022, 01 Haziran). "Almanya Avrupa'nın en büyük NATO ordusu için harekete geçti", <https://www.trthaber.com/haber/dunya/almanya-avrupanin-en-buyuk-nato-ordusu-icin-harekete-gecti-684735.html>, (Erişim Tarihi: 20.03.2023).
- Turhan, E. (2019). "Avrupa Birliği'nin Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasının Savunma Boyutunun Gelişiminde PESCO'nun Rolü: Fırsatlar ve Zorluklar", İşletme Fakültesi Dergisi, Cilt: 20, Sayı: 2, ss. 347-374.
- U.S. Defense Department (2003). "Defense.gov Transcript: Secretary Rumsfeld Briefs at the Foreign Press Center," <https://web.archive.org/web/20140228200949/http://www.defense.gov/transcripts/transcript.aspx?transcriptid=1330>, (Erişim Tarihi: 20.03.2023).
- Walt, S. M. (1987). The Origins of Alliances, Cornell Studies in Security Affairs, 1st Edition, Cornell University Press.
- Walt, S. M. (1991). "The Renaissance of Security Studies", International Studies Quarterly, Cilt: 35, Sayı: 2, ss. 211-239.
- Walt, S. M. (1998). "The Ties That Fray: Why Europe and America are Drifting Apart", The National Interest, Cilt: 54, ss. 3-11.

Makale Türü/ Article Type	Başvuru Tarihi/ Received	Kabul Tarihi/Accepted	Yayın Tarihi/Published Date
Araştırma Makalesi	02.05.2023	08.06.2023	30.06.2023



The Securitization in the Persian Gulf and Its Changing Dynamics

Basra Körfezi'nde Güvenikleştirme ve Değişen Dinamikleri

Esra ÇAVUŞOĞLU*

Abstract

The Persian Gulf has a very strategic importance in international politics because of its vast hydrocarbon energy resources and very strategic location as a transition point for international oil flow and trade. Therefore, regional security is a very significant issue not only in regional politics but also in global politics. However, the regional security map has not been designed by the regional actors and based on their own security interests and objectives but rather by global powers and based on their hegemonic interests and objectives. Since the end of the Second World War, in parallel with the Gulf States' increasing importance based on their increasing oil-exporting and financial capacities, controlling regional security has become a very significant matter for the US-led Western hegemony. To control and design the security of the Persian Gulf, the US-led Western alliance established a security system in the region through cooperation with the regional allies, in different phases through the periods of changing regional geopolitics in each decade. The main argument of this article is that in the framework of this security system, the Gulf has been exposed to a constant securitization constructed based on politically defined security threats by the US policies at the expense of the regional stability and security and maintained through the armament of the Gulf States and military involvement of outsider powers. In the recent phase of the securitization in the "post-Counter Revolution" context, significant changes have emerged with the dynamics and the power balances of the regional security. This article aims to define these changes that challenge the Western-designed regional security architecture and to examine potency of the developments to result in desecuritization and normalization in long-term toward the stability of the region.

Keywords: Persian Gulf, Security, Securitization, Middle East

Özet

Basra Körfezi, sahip olduğu devasa hidrokarbon enerji kaynakları ve uluslararası petrol akışının ve ticaretin çok önemli bir geçiş noktası olan stratejik konumu sebebi ile uluslararası politikada çok stratejik bir öneme sahiptir. Bu nedenle bölgenin güvenliği yalnızca bölgesel siyasette değil, küresel siyasette de çok önemli bir konudur. Ancak, bölgesel güvenlik haritası, bölgesel aktörler tarafından ve kendi güvenlik çıkarları ve hedefleri esas alınarak değil, küresel güçler tarafından ve onların hegemonik çıkarları ve hedefleri doğrultusunda dizayn edilmektedir. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden bu yana, Körfez ülkelerinin artan petrol ihraç ve finansal kapasitelerine bağlı olarak artan önemine paralel olarak, bölgesel güvenliğin kontrolü, ABD liderliğindeki Batı hegemonyası için çok önemli hale gelmiştir. ABD liderliğindeki Batı ittifakı, Basra Körfezi'nin güvenliğini mimarisini dizayn ve kontrol etmek için bölgesel jeopolitiğin değişme gösterdiği her on yıllık periyotlarda, bölgesel müttefiklerle işbirliği yaparak bölgede bir güvenlik sistemi kurmuştur. Bu makalenin ana argümanı, söz konusu güvenlik sistemi çerçevesinde Körfez'in, bölgesel güvenlik ve istikrar pahasına ABD politikaları tarafından siyasi olarak belirlenen tehdit tanımlamalarına dayalı olarak inşa edilen ve Körfez ülkelerinin silahlandırılması ve dış güçlerin askeri müdahalesi yoluyla sürdürülen sürekli bir güvenikleştirmeye maruz kalmakta olduğudur. Güvenikleştirmenin halen devam eden son aşamasında Arap Baharı karşı devrimi sonrası bağlamda, bölgesel güvenliğin dinamiklerinde ve bölgesel güç

* Assistantant Professor, Marmara University, Institute of Middle East and Islamic Countries, esracavusoglu@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6134-6265

dengelerinde önemli değişimler ortaya çıkmıştır. Bu makale, Batı tarafından dizayn edilmiş bölgesel güvenlik mimarisine meydan okuyan bu değişimleri tanımlamak ve bu gelişmelerin bölgesel istikrarın sağlanmasına yönelik olarak uzun vadede güvenlikleştirmenin iptaline ve normalleşmeye geçilmesine yol açma potansiyellerini incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Basra Körfezi, Güvenlik, Güvenikleştirme, Ortadoğu

Introduction

Gulf's security is a widely studied field in inter-disciplinary Gulf Studies as the region has been considered one of the most strategic security hub by the global powers. There is a common tendency of approaching the Persian Gulf from the security perspective in mainstream studies, as if the region naturally and constantly produces insecurity. The security of the Persian Gulf which is a major energy hub and a transition point for global oil flow, and trade, is of very strategic importance not only in regional politics but also in global politics. However, a critical approach is adopted to the concept of regional security in this article based on the fact that the regional security map has not been designed by the regional actors, based on their security objectives and interests but rather by global powers, based on their hegemonic objectives and interests. Controlling and designing regional security has become a crucial matter for the maintenance of the US-led Western hegemony since the end of the Second World War as the Gulf States' strategic importance has increased based on their increasing oil exporting and financial capacities. To control and design security of the Persian Gulf, the US-led Western alliance established a security system in the region through cooperation with the regional allies. The regional security system set by the West, has evolved and shaped at different stages in line with the regional geopolitics that has changed every decade. The US started arming Iran and Saudi Arabia based on the Twin Pillar policy in the 70s to fill the power vacuum created by Britain's withdrawal from the region in 1971 against the Soviets in the Cold War context. The 1973 oil crisis was a milestone to increase Gulf States' security expenditures along with their tremendously increasing oil revenues. The prolonged 1980-88 Iran-Iraq War period exposed another serious security campaign, following the 1979 Iranian Revolution that had changed regional power balances against the West. The Gulf has been turned into a pivotal international security hub during the 1990-91 Gulf Wars starting the direct US military presence in the region. Most of the Gulf States promoted their security commitments under the US security umbrella within the framework of the US *Dual Containment Policy* to contain Iran and Iraq, in the '90s. US military hegemony had been deepened in the post-9/11 context by the US invasion of Iraq in 2003 in the framework of the Global War on Terror (GWOt) Doctrine. After 2011, in the post-Arab Spring context, a further stage of the regional securitization has been configured within the framework of the counter-revolution conducted to reinforce the status quo throughout the Middle East, in which Yemen, Syria, and Libya have turned into battlefields. Since the Biden administration started in 2021, as the US involvement in the region has weakened, significant changes emerged in the power balances against the US-led regional security architecture, although substantial implications of the securitization have continued to prevail. In this context, it's been observed that the regional allies of the US, Saudi Arabia and the UAE, have adopted an independent approach loosening their definitive commitment to the US policies in regional politics through advancing cooperation with China and Russia.

The main argument of this article is that in all these stages of the US-imposed regional security system, the Gulf was exposed to securitization through the militarization of the Gulf States and the US-led foreign military involvement, based on the political objectives of

the US hegemony rather than actual security issues of the region. Therefore, this article adopts a critical approach to the US-led established regional security architecture that demonstrates a deficit between the epistemological and ontological dimensions of the regional security. Thus, based on the core question of whose/what security is concerned, threat perceptions will be examined in this article to define what actually threatens whose' security within the framework of securitization theory. The concept of securitization, among the Critical Security Studies, was introduced by the Copenhagen School. Securitization theory with a critical approach to the traditional understanding of security, basically argues that an issue is first politicized and then turned into a security issue, and sources of threats are determined politically (Waever, 1995: 46-86). Ole Waever and Barry Buzan, the founders of the Copenhagen School, define securitization as a process of transforming a political matter into security. Problems in the political sphere do not directly pose a security threat, but actors choose to transform the problem into a security problem to make a securitization projection. Securitizing actors along with functional actors build a security complex in which extraordinary measures are taken based on the central elements of existential threat and referent object through a speech act (Buzan, Waever, Wilde, 1998: 23-45). The definition of an existential threat based on political interests plays a key role in building security through the creation of a narrative on the vitality of eliminating this existential threat immediately to legalize securitization. As securitization produces anti-democratic results, it is determined as a negative phenomenon and de-securitization is required. (Waever, 1995).

While securitization theory is state-centered, it provides multi-level analysis from individual-level securitization to the global level. At the international level, the Cold War and the GWOt in the post-9/11 context represent global-level securitizations defined as Macrosecuritization by the Copenhagen School (Buzan, Waever, 2009: 254). Macrosecuritization under the GWOt has been carried out on a larger scale than that of the Cold War, based on a universal threat definition of terrorism, and universal referent object, peace and security, appealing to all states and nations beyond ideological differences to justify the US' invasion of Iraq in 2003 (Buzan, Waever, 2009: 257-262).

While during the Cold War, the rivalry between the superpowers shaped and reflected in regional security dynamics in several regions, in the post-Cold War context regional security complexes were developed rather independently based on regions' own security interests as the global level rivalry was over. The European Union has constituted a well-fitting example of a natural development of regional security based on its own dynamics after the Cold War (Buzan, Waever, 2003:55-58). However, the regions with a post-colonial geopolitical structure such as the Middle East and the Persian Gulf have not followed their natural development process in establishing regional security as the superpower intervention has continued. In the case of the Middle East in general and the Persian Gulf in particular, the relevance between the security of the region and the great powers' interests maintained its determining importance.

Two main factors are significant to explain the importance of controlling security of the Gulf for the security and stability of the US hegemony. The first one is the vast hydrocarbon reserves that the region possesses, about 65% of the world's total, which are significant for the stability of global oil flow and prices as the determinant factor in global energy geopolitics and political economy. The security of the flow of the Persian Gulf's oil and financial reserves are very vital for the stability of the hegemony of the American currency in the global markets and industries, the US Dollar as both are operated based on US Dollars deposits which is what is called as petro-dollars. Moreover, Gulf States' vital

importance for the global political economy also lies in their extensive investment capacities for the major global companies. Therefore, controlling the security and politics of the region is vital to maintain the hegemony on the entire global political and economic system (Özev, 2017: 165-167). The other main factor is the unchanging primacy of the “Israeli security” matter in the US foreign policy agenda towards the region. This factor is also significantly effective in the aim of controlling and designing security and political architecture of the region as the anti-Israeli sentiment and the Palestinian cause as an Islamic and Pan-Arab identity, is one of the integral elements of the regional geopolitics. The states that adopt anti-Israeli foreign policies such as Iran and Iraq have constituted a handicap for the stability of the US-led political hegemony in the region and are seen major sources of threat to regional stability and security.

The stability of the modern global hegemony can be sustained based on sustainable cooperation with the regional actors in the political economy as Robert O. Keohane remarks “*The theory of hegemonic stability predicts that the more one such power dominates the world political economy, the more cooperative will interstate relations be*” (Keohane, 1984: 34). Therefore, establishing hegemonic cooperation in the region is the key issue for the stability of the US’ global hegemony. The US has developed a robust and deepening security cooperation with the Arab Gulf States since the 90s and covered them under the US security umbrella which has shaped the regional security architecture. It has to be underlined that, as the agency and structure complement each other (Kamrava, 2018: 16), the allied state as a regional actor, plays an essential role in the maintenance of the securitization of the region through its alliance with the hegemon, based on consent which is significantly linked to the political economy of the Gulf States that results in weakness and vulnerability of their regime security (See, Kamrava, 2012: 39-68). The politically projected securitization of the region, while providing security in a general sense, generates a security dilemma as it has been sustained at the expense of the regional stability and political and economic interests of the Gulf States. The regional securitization has caused the regional allies’ constant security dependency on the US-led Western powers based on the maintenance of their insecurity. The allied Gulf States’ insecurity and security dependency have been maintained through manipulation of threat perceptions and conflict between them and the non-allied regional actors. Thus, the stability of the US’ alliance with the regional actors is essential factor for maintaining regional securitization, as well as the regional securitization is essential for maintaining the hegemonic alliance through long-term security cooperation and therefore, for the stability of the US hegemony.

In the first part of the article, the regional securitization in the 1971-2001 period is analyzed based on the securitization elements, the securitizing actors, threat and referent objects within the framework of the regional dynamics. In the second part, the changing dynamics of the regional securitization in the post-9/11 era are evaluated. In the third part, the evolution of the regional securitization in the post-“Arab Spring” context with changing dynamics is analyzed. In the fourth part, the recent developments in the regional geopolitics that challenge the US-led regional securitization are analyzed along with their repercussions on the changing foreign policy approaches of the Gulf States.

1. Securitization in the Gulf from 1971 to 9/11

British withdrawal in 1971 started a new era in the regional geopolitics in which Qatar, the United Arab Emirates (BAE), and Bahrain became new independent states and a power vacuum emerged leading the regional powers Saudi Arabia and Iran to compete for regional leadership. The US as the new super power, wanted to establish its control on the

regional politics and security to fill the vacuum by militarizing two major regional allies and by favoring the remaining British influence in the region, instead of directly involving to prevent Soviets expansion in the Cold War context. Thus, the administration of the President Richard Nixon embarked the first phase of the regional securitization within the framework of the “Twin Pillar” strategy through which Saudi Arabia and Iran were employed as the US’ surrogates to protect interests of the US-led West. Then, the US rapidly developed its security collaboration with the two states through extensive armament and military assistance.

1.1. 1973 Oil Crisis: A Regional Milestone

Just in two years, during the Yom Kippur War, the fourth Arab-Israeli War erupted in October 1973, the Saudi leader King Faisal initiated an oil embargo under the OPEC leadership against the US who was clearly backing Israel against the Arabs. All the oil exporting Gulf States as the OPEC members except Oman, joined the boycott implemented through the cut of the oil production. 1973 oil embargo resulted in the global oil crisis through the dramatically rising oil prices and the oil shortage, and enormous increase in the oil revenues of the Gulf States. The oil embargo that significantly increased the political weight of the Gulf countries in the international energy geopolitics and political economy in parallel with increasing financial power of the Gulf States, became a milestone in the modern history of the Persian Gulf. It was also very significant to demonstrate the importance and impact of the Arab-Israeli issue for the Gulf States leading them to take such an initiative challenging the West. As matter of fact, European countries that had found themselves in a substantial energy dependency with the outbreak of the oil crisis, in order to prevent the Gulf countries from using the oil weapon again, started the Euro-Arab Dialogue (EAD) in 1974 to prove that they shared Arab states’ sensitivities on the Palestine-Israel issue (Çavuşoğlu, 2022: 25).

The oil boom in the Gulf States had significant consequences for the regional security as it paved the way for the US to accelerate the arms sales to Iran and Saudi Arabia and the arms race was escalated in the Gulf. In 1974, US arms sales to the Persian Gulf reached to 4.4 billion \$, 54 % of total (Kennedy, 1975: 14). Following the 1973 oil crisis Gulf States started an arms race through their boosting financial reserves based on increasing oil revenues and the Gulf as an extremely strategic area of global hegemony turned into a center of global scale securitization through hegemonic alliances in Cold War context. The US was the leading arms exporter of the Western ally Gulf States, Iran, Saudi Arabia, Kuwait, Qatar, the UAE and Oman, followed by Britain, France and Germany, while the Soviet Union was exporting arms to Iraq. Gulf became the most lucrative market for the arms producing countries and thus the vast amount of petrodollars of the Gulf were canalized into the Western economy. Iran became the region’s major military power receiving one third of the US arms sales to the world between 1973-1978 not only in quantity but also in quality (Ayoob, 2011:124-125). Iran became region’s major military power receiving one third of the US arms sales to the world between 1973-1978, not only in quantity but also in quality (Ayoob, 2011:124-125). As a result of Iran’s extensive armament and political and military commitment with the US, the pro-American Shah of Iran, Mohammad Reza Pahlavi was called as “America’s policeman”.

The main driver behind the Gulf States’ arms race was the threat perception towards communism and the Soviet influence and expansion. Therefore, Soviet-influenced Iraq was seen as the main regional threat for the Gulf states and their insecurity towards Iraq was fueled by the US. Edward Kennedy noticed about the danger of the American policy of

armamenting the Gulf States as early as 1975 in his article by remarking that the fear of Soviet threat had been exaggerated, and in fact the possibility of expansion of Soviet influence and presence relying on the Soviets-Iraqi ties was very limited in the Gulf (Kennedy, 1975: 19-22). However, Gulf States' increasing insecurity and vulnerability based on the threat perception towards the Soviets-Iraqi ties were significant for the US-led Western interests to strengthen their dependency to the West and to led them to promote their military cooperation and commitment with the US. The rentier system of the political economy of the Arab Gulf and Iranian regimes generating authoritarianism and regime insecurity was a prominent factor in the Gulf States' increasing insecurity and their eager to develop security cooperation with US and so that in the US' empowering hegemony in the region (Kamrava, 2018: 80-81). The oil wealth of the Gulf states is referred to as the "resource curse" in the literature because of the rentier political economy bringing dependency on the oil sector (Kamrava, 2018 d: 1-12).

The US administration declared its aim of designing and controlling Persian Gulf's security to give impetus the regional securitization by announcing a memorandum in 1978. It is stated that the US "... precede and facilitate an increase in the current levels of Western military sales to the region, the development of a base infrastructure, and, ultimately, an expansion of the US military presence in the region, if necessary" (Office of the Historian). Followingly, the Soviet occupation of Afghanistan in 1979 provided a ground for the US to justify a possible direct military involvement in the Gulf very timely and the "Carter Doctrine" was declared in January 1980. The hostage crisis emerged in Iran in 1979 following the Iranian Revolution also contributed to justification of the Carter doctrine. President Jimmy Carter stated in his speech that "An attempt by any outside force to gain control of the Persian Gulf region will be regarded as an assault on the vital interests of the United States of America, and such an assault will be repelled by any means necessary, including military force" (Jimmy Carter Library). The doctrine was implemented by the Carter administration through the establishment of the Rapid Deployment Joint Task Force which was transformed into the US Central Command (CENTCOM) by the Reagan administration in 1983 (Ayoob, 2011: 126).

1.2. 1979 Iranian Revolution: The Demise of the Policeman and the Birth of A New Threat

The 1979 Iranian Revolution, as a watershed in the Gulf geopolitics and in the Middle East and Islamic world in broader terms with substantial consequences, became a turning point starting the further stage of the deepening regional securitization. The Islamic Revolution not only changed the regime in Iran but also changed the dynamics of regional geopolitics and the power balances. The Iranian Revolution resulted in the loss of the major hegemonic ally in the region for the US and meant the fall of the stronger pillar of the US' twin pillars system shaping the regional security architecture. The new regime of Iran, the Islamic Republic maintained the major position of Iran in the regional securitization led by the US but not as a major ally but as a major enemy. The Islamic Republic with its ideological and political opposition to the American hegemony constituted the main source of threat for the sustainment of the US-led regional system. Main aspects of the foreign policy of the Islamic Republic as outlined in four basic principles demonstrated Islamic Republic's political discordance with the US 1. No dependence on East or West, 2. The designation of the United States as the chief enemy, 3. The struggle against the Zionist enemy and for the liberation of Jerusalem, and 4. Support for all oppressed peoples and specially oppressed Muslims (Ramazani, 1983: 21).

Islamic revolution created a great impact on the rising movements of political Islam and inspiration throughout the whole Islamic geography while the impact of Arab Nationalism was decreasing in the Middle East during the 80's, by presenting an example of the victory of a Muslim nation against the Western imperialism (Esposito, Piscatory, 1989: 8-15). It was the basic reason why Iran emerged as the new source of threat in the region representing the political Islam when the Cold War was de-escalating towards the collapse of the Soviets Union. Iran's potential political influence on the other states in the Middle East against the US hegemony put forth a substantial threat for the US and Western interests. To prevent Iranian political influence in the region, fear of Iran was cultivated with the "Iranian threat" perception that was built based on the argument that Iranian regime's aspire and potency of exporting revolution to the Gulf states based on its influence on the Shia minorities. In this threat definition, the actual referent object of the Iranian threat, the Western interests, was manipulated through being replaced with Gulf States' regime security. A sectarianist discourse was adopted by the Anglo-American policies to manipulate Iran-Arab Gulf States relations based on the so-called "sectarian conflict" (Çavuşoğlu, 2022 b: 112-116).

In the post-revolutionary context, the rebel states of the region with anti-Western political posture, Iran which had become a military power of the region by the US militarization before the revolution, and Iraq, were defined as the main threats and the regional securitization was deepened against them. In October 1980, the Iran-Iraq War erupted with the Iraqi invasion of the Iranian land. There could have been no better way to weaken these unwanted regimes than by making them fight each other in a war. (Kamrava, 2005: 172-175). The War endured with a stalemate for eight years as the Anglo-American policies supported the prolonging of the War through arms sales to both belligerents and the US-led West did not intervene for a ceasefire until the Iran was getting close to victory in 1988. The US and its allies did not want either side's victory although officially tilted on Iraq against Iran and supplied arms to Iraq openly while secretly to Iran. British foreign minister Douglas Hurd's comments reveal the British policy toward the war: *"To us, both Iraq and Iran were run by unpleasant and potentially dangerous regimes. Total victory by either would increase the danger. In London, Peter Carrington and I argued for caution in supply of arms to both sides"* (Çavuşoğlu, 2018: 55-56). The US supported Iraq to prevent an Iraqi defeat that would let Iranian hegemony in the region emerge and to protect regional power balances (Ayoob, 2011: 128). Iran was the main target in the first decade of the Islamic Republic. The Arab Gulf States also supported Iraq against Iran. Therefore, the eight-year-long Iran-Iraq war provided a great opportunity for the deepening of regional securitization. The militarization of the Gulf was intensified through arms sales to the other Gulf states as well amid escalated insecurity during the War. The War ended with no winner but with about a million dead and injuries and incalculable economic loss on both sides.

The Gulf Cooperation Council (GCC) established in 1981, announced in 1983 that it was establishing a joint rapid deployment force, *Peninsula Shield*, to achieve collective security and the region's military self-reliance. It was indeed a significant step toward the development of the regional security system as indicated by the statement of Secretary-General Abdullah Bishara that Gulf security had to be provided by the people of the Gulf and foreign troops, no matter how friendly, could never act in the interests of the Gulf (Zahlan, 1998: 160). The GCC force started a military exercise in the Gulf waters and the decision to create a strike force under the Saudi commandment was announced (Zahlan, 1998: 160). However, the GCC's initiative to shape regional security and to develop regional

self-reliance could not reach a success as the US-led regional securitization was prevailing. Throughout the decade, Saudi Arabia poured about \$50 billion into building a Gulf-wide air defense system to US and NATO specifications for the use of the US in a crisis (Wenger, Stork, 1991). The US Army constructed a \$14 billion network of military facilities across Saudi Arabia with military cantonments, port facilities, military schools, air forces complexes, navy support facilities, and training facilities for the Saudi National Guard (Wenger, Stork, 1991).

1.3. The Gulf War and Beyond: From Surrogate Strategy to Rapid Deployment

The US' support of the Iraqi Saddam regime during the Iran-Iraq War against Iran encouraged Saddam Hussein who had failed to achieve his goal in the war, to venture into another invasion. On August 2, 1990, Iraqi troops invaded Kuwait which, Iraq historically had a claim on, one of the wealthiest countries in the world with vast oil reserves in the Gulf. Saddam's unexpected invasion of Kuwait caused a great shock for the US as well as the Gulf states backing Saddam against revolutionary Iran during the war. The US-led international coalition immediately started an operation to liberate Kuwait, unlike they had adopted an indifferent approach when Saddam invaded Iran and during the eight-year-long War. The Gulf War started with the first phase, *Operation Desert Shield*, which was not successful to repel Iraqi forces from Kuwait. Saddam did not withdraw his troops from Kuwait and the Gulf War went on with the second phase, *Operation Desert Storm*, which was launched on January 16, 1991. After weeks of massive aerial bombardment on the Iraqi targets including civilians, the Gulf War ended as Saddam had to accept the UN Resolutions, and the ceasefire was made.

It is defined as the "War of Miscalculations" as the Bush administration miscalculated the seriousness of Saddam's intention while Saddam miscalculated the international reactions and the public mood in the US (Kamrava, 2005: 185-186). The Gulf War did not only result in thousands of civilian deaths but also significant consequences for regional politics and security. In the Middle East in general, the Arab cause, Pan-Arabism, which had already weakened since the 1967 defeat of Nasser and the 1977 Camp David Accord of Anwar Sadat with Israel, was considerably damaged (Kamrava, 2005: 192-193). In the Gulf, Iraq's invasion of Kuwait reversed the Arab Gulf States' position against the Iraqi regime and towards Iran who supported Kuwait's liberation during the War. The Arab Gulf States started to improve their relations with Iran after the Gulf War. The Gulf War's most significant and long-term consequence for Gulf security was that the US' establishment of its direct and permanent military presence in the Gulf States started and regional securitization was given impetus in the new phase.

In the US-led regional securitization in the post-Gulf War period, the US security cooperation with the Gulf States and the number of US and European States' military bases in the Gulf dramatically increased. The GCC States implicitly acknowledged that the GCC was not able to provide regional defense requirements under the circumstances (Zahlan, 1998: 160-61). In September 1991, the US signed a 10-year security agreement with Kuwait worth \$215 million and deployed its troops by using Kuwait's ports and airports (Zahlan, 1998: 190). The US re-established the 5th Fleet at the naval base in Bahrain where he had settled in 1971 after the British withdrawal and consolidated its security cooperation with the other GCC countries by renewing bilateral security agreements. A half million American troops were deployed in Saudi Arabia. The Saudi-led arms race escalated with disproportionate amounts of purchases of weapons that went far beyond their needs and capacities of use. Saudi Arabia's annual military expenditure increased from \$23.8 billion in

1988 to \$29.6 billion in 2003 (Yıldız, 2020). Therefore, the regional system entered a new stage, in which the Gulf was fully securitized, within the framework of the US's "Dual Containment" policy by the Clinton Government to alienate two major powers of the Gulf, Iran, and Iraq. Containing Iran project included economic sanctions, diplomatic isolation, and preventing technology transfer while containing simultaneously Iraq was implemented through a weapons inspection regime, enforcement of no-fly zones, and imposing economic sanctions as well (Ayoob, 2011: 130-131). The securitization dramatically increased Gulf States' security dependence on the US as aimed thus it chronicled their insecurity in the framework of the patron-client relationship between the US and the GCC States, instead of preventing insecurity.

2. The Pax-Americana after 9/11 through the GWoT

The 9/11 attacks, while demonstrating that the US, the global superpower, having been exposed to such terrorist attacks at the heart of the state, revealed a startling vulnerability and security deficit, ironically, provided the necessary terms and opportunities the US needed to upgrade its hegemony to an unchallenged and unquestionable level. Indeed, the 9/11 attacks granted the US a lasting opportunity that fulfilled its significant need of defining a new threat and justification effectively to consolidate its hegemony by advancing its military expansion in the post-Cold War period. Terrorism emerged as the new threat to fight against, out of 9/11 to fill the threat gap that had occurred by the demise of the Soviet threat, to legitimize the US' new war targeting the Middle East within the framework of the GWoT. The US implemented the most powerful macrosecuritization through the GWoT, as the terrorism threat, its central element, was inclusively universal so calling for a global-level-approval and support beyond ideological differences based on a universal referent object such as civilization and humanity (Buzan, Waever, 2009: 253-76). Thus, the US transformed its political and hegemonic objectives into a global-level security issue in the framework of a speech act. Under the GWoT, which was defined as the "globalization of political violence" by Richard Falk, the US invaded Afghanistan immediately and invaded Iraq in 2003 (Falk, 2007: 2-9).

The irrelevance of the US invasion of Iraq to the framework of the GWoT indicated that the GWoT was used for the political objective of the US to legalize the invasion of Iraq with the mission of changing the Saddam regime that was left incomplete in the Gulf War, with the pretext of the allegation Saddam regime's using weapons of mass destruction (WMD). As a matter of fact, a letter had been sent to President Bill Clinton in 1998 stating that Iraq should be intervened for the 21st century to be the American century by the New American Century Project (PNAC), established by the Neo-Conservative group in 1997. (Toman, Akman, 2014: 298). President Bush's speech defining Iran, Iraq, and North Korea as "the evil of Axis" was revealing the political objective of the US invasion of Iraq that it was a necessary step for American political and hegemonic interests to design the regional and global order through a macrosecuritization. Ayoob remarks how the war was operated based on politically created threats with the pretext of preventing terrorism "... the Bush doctrine of "preventive war," which espoused American military action against "presumed" and not just "actual" or "imminent" threats, such massive deployment could easily act as an incentive for military action, as it did in the case of the invasion of Iraq. It did not matter in context whether Saddam possessed WMDs or not" (Ayoob, 2011: 132).

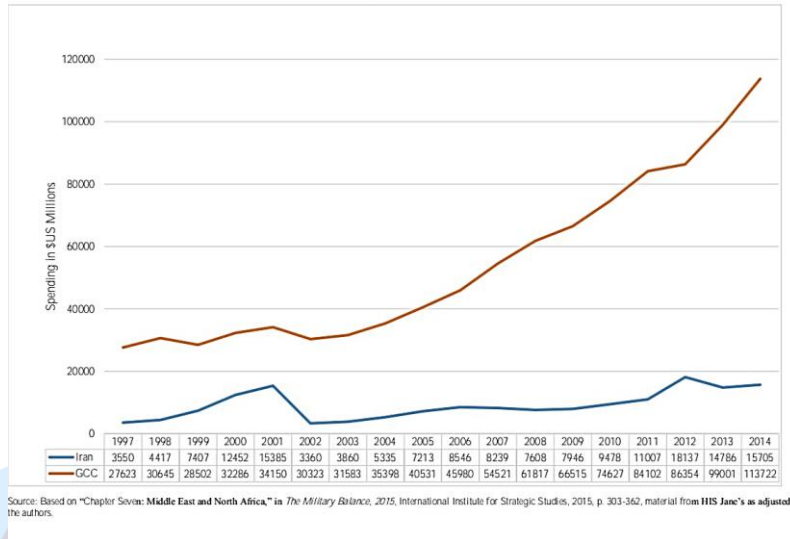
The invasion of Iraq and the deepening American military settlement in the region has had devastating consequences not only in Iraq but also in the region resulting in a deepening instability. The Arabian Peninsula's centrally strategic importance increased in

this securitization for the goals of changing the regime in Baghdad and reinforcing the containment of Iran as it had become the US' largest and the most developed military hub in the 90s in addition to its vital importance as the world's most strategic energy hub and transit point. Iran and Iraq continued to be the major targets of the deepening securitization in the decade of the millennium as the discordant elements in the US-designed regional political and security architecture. The regimes of Iran and Iraq were the main sources of threat not only for the US hegemonic interests but also for the "Israeli security" and Israeli predominance in the region with their anti-Israeli foreign policies (Kamrava, 2005: 200-201, Ayoob, 2011: 133). The goal of the Iraqi invasion was achieved by the execution of Saddam in 2006, and Iran left as the single major threat in the US-designed regional order.

The new regime of Iraq under Prime Minister Nuri Al-Maliki with a Shia domination, started a new era in Iraqi politics in which the political Shia raised. The repercussions of increasing sectarianism in Iraq were reflected in the US-led anti-Iran campaign (Çavuşoğlu, 2022b: 128-130). The US policy of isolating Iran was imposed on the Gulf allies based on sectarianism and Iran's Nuclear technology development (Kostiner, 2011: 104-108). However, the Saudi-led Gulf States did not want to isolate Iran and Iran policy was the major gap between Saudi and the US regional policies (Gause, 2010: 6-14, Kostiner, 2011: 104-105). Iran-Arab Gulf States relations which had been revived after the Gulf War were promoted to strategic cooperation after the Iraqi invasion, through the highest-level mutual visits during Mohammad Khatami and Mahmoud Ahmadinejad's presidencies (Kamrava, 2011: 196-198). This was one of two primary factors leading the US to pursue more Israeli interests-based approaches by imposing more severe sanctions and isolation on Iran as the improving Iran-GCC States relations were against the US political projection in the region. As Iran was more marginalized in the region by the US-led security system, it pursued a more expansionist agenda in the Middle East based on its sectarian influence in the supposed "Shia crescent" including Lebanon, Iraq, and Syria surrounding and threatening Israeli borders. Moreover, Iran's close relationships with HAMAS in Palestine in the 2000s beyond the area of its sectarian influence created a serious threat to Israel. (Bahgat, 2006: 41-51). These developments constituted the other significant factor leading the US to impose a more aggressive anti-Iran policy, based on the core matter, the "Israeli security".

A significant difference between the security policies of the Saudi Arabia-led GCC States and Iran has been the primary reason causing regional instability and a chronic security dilemma in the Gulf. While the GCC States were deepening their security dependency under the US security umbrella which was established to contain Iran, Iran pursued a constant policy that the security of the Gulf can only be ensured by the Gulf actors without marginalizing Iran and foreign interventions should not be allowed. Iran has sought to develop security cooperation with its neighbors while the GCC states excluded Iran in their security projections. (Kamrava, 2011:184-206). As a result, from the 1980s to the 2000s, as Kamrava describes, the Gulf witnessed "*the development of an American-led and orchestrated asymmetrical military balance against Iran*" (Kamrava, 2018 a: 181). It has resulted in a vicious cycle of a security dilemma in the region that heavy armaments of the Gulf States which, were built with kind of an offensive weaponry instead defensive ones, brought more marginalization of Iran and produced more profound insecurity of the Gulf states. (Lawson, 2011: 51-56). This US-designed security architecture constituted the basic structure of the regional securitization and was vital for its sustainability.

Figure II.2: IISS Estimate of Iranian vs. Arab Gulf State (GGC) Military Spending in Current \$US Dollars, 1997-2014



3. The Sectarianization in the Post-Arab Spring Context

The "Arab Spring" uprisings that had resulted in substantial regime changes in Tunisia and Egypt initially, lost their impact and potency of producing a great Arab revolution shortly as defeated by the counter-revolutionary project. A new geopolitical architecture has started in the Middle East and North Africa (MENA) in which the Gulf played a central and leading role. The Arab Spring revolutions changing the decades-old autocratic regimes in the MENA and spreading to the Gulf in Bahrain caused substantial fear of the centuries-old Gulf monarchies losing their power. Gulf States' regime security concerns and Israeli security concerns converged in this context based on the same threat perception towards political Islam in general, the Muslim Brotherhood (MB), and its variants in particular. Through the US-led covert alliance between Saudi Arabia, the UAE, Egypt, Bahrain and Israel, a multi-dimensional war was started against the MB and Iran, and their supporters to protect the regional status quo. The war between the status quo and change framed the regional political order that was divided into status quo states and counter-hegemonic states. Saudi Arabia and Israel as the status quo powers were on one side and Iran and Türkiye as the counter-hegemonic powers were located at the other side of the top of the regional hierarchy pyramid, while the allied states and pragmatic middle powers in the middle and the weak states were placed at the bottom (Kamrava, 2018b: 11-13). This hierarchical order itself became the source of the regional instability in the post-Arab Spring era (Kamrava, 2018b: 13-16). The regional political conflict resulted in the 3.5-year-long Qatar Crisis (2017-2021), the dysfunction of the GCC, and wars in Yemen, Syria, and Libya at the climax of the regional securitization (Çavuşoğlu, 2022: 90-94).

In the last stage of the regional securitization in the post-Arab Spring context, significant changes emerged not in substance but in methods and instruments. The most prominent change that occurred in the regional securitization has been that the US direct military presence has started to diminish while the US control and indirect involvement were maintained within the concept of 'leading from behind' (Kamrava, 2018 a: 170-171) through the employment of state and non-state proxies. In this context, terrorist organizations as non-state actors have efficiently functioned in the sustainment of securitization within the framework of the GWOt based on empowering the terrorism threat to legitimize more foreign military involvement and destabilize the region through their active involvement in multiple conflict zones. Eventually, the war on terrorism did not

prevent terrorism but on the contrary, generated terrorism. As Al-Qaeda was weakened by the US operation killing its leader in 2011, the so-called “Islamic State” (DAESH) that emerged in 2013, has been operating with intensified violence in a larger domain involving the conflict zones in Iraq, Syria, Yemen, and Libya. Terrorist organizations such as YPG-PYD and SDG as the branches of the PKK were also effectively used as proxies in the Syrian War through US military support. Another significant change that emerged in this context and remarkably contributed to the deepening and complexity of the securitization was the military involvement of multiple regional and global actors in the conflict zones from the UAE to Russia, besides the US and European Powers.

The status quo states of the region as the proxy states have been employed to fight for the US political objectives in the region within the framework of the mentioned multi-dimensional status quo war in political and military terms, in the post-Arab Spring context. Saudi Arabia as the leading proxy state of the US power projection in the region along with the UAE has started a great war against Iran politically in general terms and militarily by the Yemen War, under the leadership of Prince Muhammed bin Salman (MbS). As a result, the Iran-Saudi Arabia tension has escalated based on a sectarian discourse. In this stage, regional securitization was carried out through sectarianization in which the securitizing actors, the US, and its regional allies, intensified the regional conflict with sectarianist propaganda to contain and weaken the “Iranian threat”. The term sectarianization was introduced by Nadir Hashimi and Danni Postel to remark mainly on state-level sectarian discriminatory policies in the Middle East (Hashimi, Postel, 2017). In this article, securitization refers to a regional-level political projection that was produced based on a discourse act through perception engineering and manipulation of the regional actors’ foreign policies in the US-led designing regional political order. (Çavuşoğlu, 2022: 105-106, 139-143). In this context, the discourse of “sectarian conflict” was extensively promoted in defining regional politics in political, academic, media/social media discourses to present sectarianism as if it was the major dynamic and natural source of regional conflicts. Hashemi and Postel define the explanation of all conflicts in the Middle East as the result of a historical sectarian conflict although sectarian conflict had not been determinant in the political history of the Middle East and Islamic geography, as ‘new Orientalism’ (Hashemi and Postel, 2017: 2-3).¹

The discourse of “Saudi-Iran rivalry” was coupled with the discourse of “sectarian conflict” deliberately in the mainstream approach of studies on regional politics not to point out the real facts but rather to build a perception to maintain an intra-regional conflict.

¹ The sectarian divergence, a historical fact in the Middle East and wider in the Islamic world, had not turned out to be a source of conflict throughout history until identity politics shaped modern nation-state formations (Makdisi, 2000). In the Gulf particular, people of the Arabian and Persian sides of the Gulf lived together in peace and harmony under the common identity of the Gulf (Khaleeji) through shared sea trade, fishing and pearling, based on the religious tolerance for the centuries (Potter, 2009: 1-26). When nationalism was raised in the modern era, the identity-based dissociation between the two sides of the Gulf emerged not based on religious or sectarian identities but rather based on ethnicity (Potter, 2016: 113-114). During and after the state formations in the Arab Gulf States, while Sunni Islam was one of the components in building national identities, the Shia minorities (approximately 10% in Saudi Arabia, 35% in Kuwait, 20% in Qatar, 15% in the UAE, and less than 5% in Oman) except Bahrain with the majority of 70% (Çavuşoğlu, 2022: 110-111) maintained their places as a historically integral part of the society and their sectarian rights were preserved. Under the Wahhabi Saudi regime, the Shia minority was placed in the rentier system and constituted a part of the middle class (Lourer, 2020: 134-135). In Iran, the Sunni minority about 9-10% of the Muslim population was also historically part of the society and maintained their place during the Pahlavi era in secular and Persian nationalist national identity building. After the revolution, through the Shia-dominated national identity formation Sunnis were given a secondary position however, the 1979 constitution granted them a higher legal position than the other minorities and secured their rights with full respect (Nadjmabadi, 2009: 281).

Although Saudi Arabia and Iran were historically rival states as two major powers and energy giants of the region, they had developed relations on the axis of a policy of balance in line with their areas of competition and common interests throughout the 90s and 2000s (Özev, 2016: 83-87), despite the political, ideological, and sectarian differences and the pressure of the US policies. Their rivalry for power in the region had not been transformed into enmity until the post-Arab Spring era. Saudi Arabia which had pursued the policy of developing relations with Iran and embarked on reforms for its Shia minority before the Arab Spring, started an anti-Iran policy with a sectarianist approach to contain Iran in the post-Arab Spring era. (Acar, 2022a: 181-183). Gause points out that Saudis' support of the Shia-led "Iraqia Party" in Iraq and Iran's support of Sunni Hamas in Palestine significantly indicate that the tension between Saudi Arabia and Iran was not rooted in an actual sectarian conflict (Gause, 2014: 13-14). It is in fact, sourced in a significant change in Saudi Arabia's regional policy approaches that occurred in the post-Arab Spring context. The changes that emerged in Saudi Arabia's foreign policy mainly were the threat perception toward Iran, a deliberately employed sectarianist approach, (Kamrava, 2018a:143-144), and an aggressive approach in regional affairs to lead confrontations uncharacteristically (Gause, 2014: 13). Indeed, Saudi Arabia led to set up a coalition to start a war in Yemen in 2015 to prevent Iranian influence, openly reacted against the Iran Nuclear Deal (JCPOA) reached by Obama's initiation in 2015, and executed prominent Shia cleric Nimr Al-Nimr in 2016. Although Saudi Arabia was incited by the attacks on its oil facilities to start the war in Yemen, these attacks contributed to demonizing of Iran by the Trump and Saudi administrations to strengthen the ground of legitimacy for the War. (Oktav, 2022: 255-256).

This sharp change in Saudi Arabia's foreign policy did not occur based on Saudi Arabia's increasing insecurity and actual security concerns towards Iran since the escalation of the tension did not develop mutually. As far as Iran's influence on the Shia minorities, increasing regional influence, and nuclear works are concerned, they were not new developments so did not expose new threats for Saudi Arabia. As Kamrava points out that "... no analysis of the international politics of the Persian Gulf, or that of the larger Middle East, is complete without reference to American policies toward and presence in the region" (Kamrava, 2018 a: 145), indeed, Saudi Arabia's escalation of regional tension based on the "Iran threat" demonstrated the identification of Saudi policies with the US policies through the upgrading of political commitment by MbS during the Trump administration. The advancement of the US-Saudi political alliance was realized through the process of MbS's acquiring power to rule along with the covert Saudi-Israeli consensus achieved by the guidance of the UAE Prince Mohammed bin Zayed (MbZ), through which Israeli regional security, as well as Prince Salman's de facto power, were secured. (Marcus, 2017). Therefore, Saudi regional foreign policy objectives and behaviors were redefined based on the US' threat definitions and interests instead of Saudi Arabia's own (Çavuşoğlu, 2022: 88-92). Iran while posing a threat to American interests as declared in the 2014 US Defense Department Report (Kamrava, 2018 a: 182-183), did not pose an actual threat to Saudi interests. On the contrary, it was Iran has been exposed to a real security threat as long been contained by the Saudi-led Arab Gulf States' heavy militarization by the US. Therefore, the Saudis' "Iran threat" perception did not represent an actual escalation of Saudi-Iran rivalry based on a sectarian conflict but represented Saudis assuming the role of containing Iran on behalf of the US-Israel-led regional order. MbS who had started the war in Yemen in 2015 when he was the Saudi Defense Minister, increased the dose of hostility towards Iran by threatening it with a direct attack in 2017 in his statement as: "We know we are a main target of Iran,

We are not waiting until there becomes a battle in Saudi Arabia, so we will work so that it becomes a battle for them in Iran and not in Saudi Arabia.” (The Guardian, 2017).

It was the latest phase of the US-led regional securitization through the employment of regional allies under the Saudi leadership to achieve and safeguard US interests and objectives at the expense of regional stability and the interests of regional states by leading from behind. Securitization has produced more insecurity in the region instead of security, presenting a constant security dilemma. American arms sales to Saudi Arabia soared from \$248 million in 2008 to \$607 million in 2013, and \$3,425 million in 2017, to the UAE from \$607 million in 2008 to \$1063 million in 2015, to Qatar from \$280 million in 2009 to \$595 million in 2016, and Kuwait from 1 million in 2009 into \$681 million in 2015 (Cherkaoui, 2020). The US military bases in the Gulf have been empowered with 13 thousand troops in Qatar including Al-Udaid Base with 11 thousand, 13 thousand in Kuwait, 5 thousand in the UAE, 7 thousand in Bahrain, 3 thousand in Saudi Arabia, and 6 thousand in Iraq (Cherkaoui, 2020). Today, around 50 foreign bases, including British, French, Italian, and Chinese, are deployed in the Gulf.

It has also resulted in historic developments for Israel’s long-term goals such as the American acknowledgment of Jerusalem as the Israeli capital and the Abraham Accords normalizing relations between Israel and the UAE, Bahrain, and Sudan, at the expense of the Palestinian cause. Thus, the Trump administration achieved what the previous leaders failed by advancing Israeli interests in the region through close cooperation between the “new-age” Saudi-UAE leaders and Trump’s son-in-law and Middle East advisor Jared Kushner in the framework of the regional status-quo war. (Çavuşoğlu: 2022b: 95-96).

4. Recent Developments that Challenge Western-Designed Security Architecture

The end of the three-and-a-half-year-long Qatari crisis signaled the de-escalation of the post-Arab Spring conflict in the region and the process of reconciliation that has started through the rapprochement between the status quo powers and the others. The Saudi-UAE-led status quo powers have realized the unsustainability of their war which turned out to be a total failure, after Joe Biden’s election in the US. On January 5, 2021, in the 41st GCC Summit in Saudi Arabia, the Saudi and Qatari leaders met and the quartet states, Saudi Arabia, the UAE, Bahrain, and Egypt, announced that they would open land borders and airspaces to Qatar and the Security and Stability Agreement that was signed. Followingly, the quartet states started reconciliation with the states they had targeted such as Türkiye who had close ties with the MB and sympathy for regional political Islamist groups, maintained diplomatic ties with Iran, and established a military base in Qatar challenging the regional status quo war (Vakil, 2021).

The change that has emerged with the U-turn in the Saudi-UAE regional policies as the leading states of the US-led regional status quo, came through in parallel with the weakening of their alliances with the US since Joe Biden was elected as the president in 2021. President Biden did not maintain the Trump-backed regional political order with the regional allies but instead introduced two major policy changes towards the region by withdrawing Trump policies. President Biden did not maintain the Trump-backed regional political design with the regional allies but instead introduced two major policy changes towards the region by withdrawing Trump policies. The first change was toward Iran, the Biden administration announced its aim of starting Nuclear negotiations with Iran to revive the JCPO which was terminated by Trump. The second change occurred in the US approach to Saudi leadership, Biden adopted a critical approach to MbS based on the Yemen

War and Jamal Khashoggi case. Biden declared that he would stop all American support for offensive operations in the War in Yemen including relevant arms sales (The Economist, 2021). Overall under Biden, US' advanced alliance with Saudi Arabia has declined in parallel with the US' weakening engagement generally in Middle East politics and has evolved into tension.

In this changing architecture of regional politics, the foreign policy approaches of Saudi Arabia and the UAE also went through a revision with significant shifts. Mainly, they have started to take off their pro-American posture and to develop independent policies from the US. In this direction, they adopted an approach of diversifying cooperation in security and other strategic fields by improving their relations with non-Western powers and organizations while maintaining their security cooperation with the US. Russia and China have emerged as the major powers in the diversification of the Gulf States' strategic relationships and it remarked the significant shift of axis in their foreign policies independently from the US. Weakening American involvement in Gulf politics provided an opportunity and space for Russia and China to increase their influence and presence in the region. In the meantime, Israel has started its direct security presence in the Gulf following the Abraham Accords through its security cooperation with the United Arab Emirates.

Russia, a strategic ally of Iran, has already developed ties with the Gulf States in mainly energy relations in the 2010s. After the post-Arab Spring context, Russia intended to fill the vacuum in the security deficit that occurred in the Gulf as a result of the US' increasing deficiency in providing regional security. In 2019, following the sabotages of the ships in the Gulf, Russia proposed security cooperation in the Gulf with a strategic move, through the call of *Energetic and Effective Action* for the peace and stability of the region, and published a document titled *Russia's Collective Security Concept for the Gulf Region* (Özev, 2022: 102). Although Russia's renewed call for establishing a Gulf security system in 2020 could not receive interest from the GCC (Özev, 2022:103-104), it paved the way to improve Russian relations with Saudi Arabia and the UAE. After the Russian-Ukrainian War erupted in February 2022, the GCC States did not join the US-led West's anti-Russian campaign nor the sanctions against Russia. Prince Muhammed bin Salman has determined to deepen Saudi ties with Russia (Chulov, 2022). Saudi Arabia's unexpected move to lead OPEC to take the decision of cutting oil production in October 2022 which caused the rise of the oil prices in favor of Russia, escalated tension between the US and Saudi Arabia causing Biden's reaction against the Saudi Prince. (Lee and Liptak, 2023).

The changing security architecture of the Gulf has increased China's interest in involving in regional politics along with the region's increasing strategic importance for China's global-level proactive policies, as well as Gulf States' interest to approach China which has been a rising power. China has been one of the major arms exporters and a security provider of Iran (Acar, 2022b: 63). The 25-year Strategic Cooperation Agreement between China and Iran, signed in March 2021 was very significant not only for the improvement of China's regional influence through strategic cooperation with an important regional power but also for its balancing policy against the US hegemony in the region. For Iran as well, its long-term strategic cooperation with China meant substantial development for its economic recovery and political consolidation in the region. However, China had pursued a cautious and meticulous approach towards regional security to refrain from provoking the US. It had pursued the policy of containing America in the region while refraining from causing a direct military confrontation, which is defined as a "wary dragon" strategy (Acar, 2022b: 71). Therefore, China had developed its ties with the Gulf States in

the last decade rather in less strategic fields mainly in economic and energy relations with the Gulf States. By 2019, China became the biggest foreign investor in the Gulf (Acar, 2022b: 57). Gulf States, especially Saudi Arabia and the UAE have shown a great interest and effort to develop close relationships with China. The first China-GCC Summit that took place in December 2022 in Riyadh, opened a new chapter not only in GCC-China relations but also in regional geopolitics through the increasing domination of China. Saudi Arabia's move towards the China-led Asian security and economic bloc through the status of dialogue partnership it was granted in the Shanghai Cooperation Organization (SCO) in 2023 (Ebrahim, 2023), is a very significant development to remark changing axis of regional geopolitics against the US-led "pivot to Asia" projection to contain China.

China's recent moves demonstrated that it has transformed its approach from the "wary dragon" strategy to a more assertive approach in regional affairs since the Biden presidency started. China's reliance on the Gulf oil urges China to take the initiative on the stability of the region and the security of the Strait of Hormuz (Babood: 2023). The leader of China Xi Jinping has taken a historic initiative that promises significant potential to change the US-designed regional security and political architecture in the Gulf by brokering a deal between Iran and Saudi Arabia on 10 March 2023. The landmark agreement between Iran and Saudi Arabia that was signed in Beijing normalized diplomatic relations which were stopped in 2016 between the parties. Following the normalization, foreign ministers of the two states gathered in Beijing for the first formal meeting showing the motivation and willingness of both sides to take concrete steps to restore the ties after a long time of hostility. The former chief of Saudi intelligence Prince Turki Al-Faisal's comment that "*neither the US or Europe would have been able to be an honest broker between the two parties China was a logical partner in making that happen*" (Middle East Monitor, 2023) indicates the Saudis' need and determination to normalize relations with Iran. This unexpected development was observed with suspicious eyes by the US authorities and evaluated with an underestimating approach. Nonetheless, the deal created an atmosphere of hope throughout the region to end the regional tension and provide stability. Indeed, the reconciliation between Iran and Saudi Arabia is historically significant to promise for starting a new era in the region, through which regional security architecture can be developed by the regional actors through the elimination of regional securitization that was established based on the cultivation of hostility between regional Powers.

Conclusion

The Persian Gulf has been securitized not based on actual security issues sourced in the regional dynamics as it is widely argued but based on rather the US-led Western political and security interests and objectives, with a deepening trend in the contexts of the changing geopolitical conjuncture in each decade, since 1971. Through the securitization, the "regional system" was designed and the regional security architecture was constructed and has been maintained based on the assertion that the region has caused an acute and endemic insecurity. In the 70s, the US designed a security system to control the security of the Gulf which, was a vital issue for the US to fill the power vacuum that emerged from the British withdrawal against potential Soviets expansion as the region's strategic importance increased as an energy hub, based on the "Twin Pillar" strategy in the Cold War context. Within the Twin Pillar policy framework, the US militarized two major powers of the region, Iran and Saudi Arabia, as its surrogates. In the 80s, the Iran-Iraq War facilitated regional securitization by causing two major and "immoderate" states of the region to fight with each other and the deepening of the "moderate" ally states' security cooperation with the

US. In the 90s, the direct American military presence in the region started by the Gulf War and deepened regional securitization and secured the Gulf states' dependency on the American security system. The 9/11 attacks, as a milestone in world history as well as in regional securitization, started a new era in the region with the deepening US military settlement and expansion in the aftermath of the invasion of Iraq and the Gulf has become the focal point of the macrosecuritization that was configured in the framework of the GWOt. The latest phase of the securitization which started with the counter-revolution in which the Gulf played the central role in the post-Arab Spring context, has deepened and intensified the securitization with increasing involvement of state and non-state actors, effective use of proxies, and multiple proxy wars, along with increasingly continuing armament of the Gulf States.

Regional securitization has been configured based on the principle elements, an existential threat, referent objects, and supporting actors that are defined by the securitizing actors, namely the US and Western allies based on their hegemonic interests and objectives, and imposed on the regional allies, who have been employed as the supporting actors. Until the 90s, the main existential threat defined for regional security and stability was the Soviets' influence and expansion and Soviets-influenced actors and ideologies in the form of Pan-Arabism/ Arab socialism. Accordingly, Iraq was the major source of regional threat in the Cold War context. By the 1979 Iran revolution, a new threat emerged as political Islam with a rising impact in parallel with the decrease of Arabism along with the decrease of the Soviet influence, in the name of the Islamic Republic of Iran in the 90s. Since then, Iran has maintained its primary position as the major threat in regional securitization. After 9/11, the threat element of the macrosecuritization was defined as terrorism exclusively referring to "Islamic terrorism" by the US in the framework of the GWOt that was built through a speech act based on a universal referent object which was humanity and civilization. In this context, the Middle East-centered macrosecuritization has been sustained through the universal and lasting impact of the maintaining terrorism threat that provided a global acknowledgment and support beyond ideological and political conflicts.

In the framework of macrosecuritization, regional securitization was maintained through the counter-revolution in which the US-allied Gulf states assumed a leading role, in the post-Arab Spring context based on the politicized terrorism threat that was linked directly to political Islam and its agencies Iran and the MB. Saudi Arabia and the UAE through their covert ally with Israel and commitment to the Israeli interests-centered US policies, started a status quo war against the MB and Iran and the regional actors developing relations with them. The Gulf witnessed the most severe political conflict ever in its history led by the US through the escalation of Saudi-Iran tension based on the escalated sectarianization that has resulted in the 3.5-year-long Qatari crisis and still ongoing war and humanitarian catastrophe in Yemen. The so-called "Iranian threat" did not represent an actual threat posing on the Gulf States' security but actually, it exposed an actual threat to Israeli security and American political interests and objectives. In fact, it was Iran which has been surrounded and targeted by the American military presence located on its neighbors, under a real threat. Therefore, the escalation of the Saudi-Iran rivalry through the sectarian discourse stemmed from Saudi Arabia's assuming a leading role of containing Iran on behalf of the US-led regional order and security architecture under Prince Muhammed bin Salman.

In all these periods, the Gulf has been the most strategic center of securitization in which a number of American and other foreign military bases were settled, a dramatically

increasing heavy armament of the Gulf States was carried out and the region was retained in a deepening insecurity and vicious cycle of security dilemma. The Iran-Saudi deal brokered by China is a very significant development promising to change the region's fate and to start a new era in which, a real regional security system led by the regional actors can be established through desecuritization. With the agreement signed between the two states, their diplomatic relations restarted after seven years and the regional tension has already de-escalated. It is expected to be followed by the revival of relations through further cooperation rapidly between Iran and Saudi Arabia. However, these expectations can be achieved depending on the sustainability of the reconciliation. A possible foreign intervention or manipulation aiming to demise the rapprochement of two countries can obstruct the reconciliation and the prospect of regional stability. Gulf's unavoidable strategic significance will continue with its potential to evolve regional politics based on hegemonic cooperation rather than independent foreign policies of the regional actors. The "Israeli security" factor will also continue to determine the reshaping of regional security architecture. As China is not a military power, it is not expected to replace the US as the security provider. However, China's vital interests lie in the stability of the Gulf based on China's growing dependency on the Gulf oil and the US's relative disengagement in the region will expectedly lead China to dominate the regional politics.

References

- Acar, N. (2022a). "The Evolution of Saudi Balancing Policy to Iran", *The Journal of Iranian Studies*, Vol: 6, No: 2, pp. 173-202.
- Acar, N. (2022b). "Basra Körfezi Güvenlik Mimarisinde Çin Faktörü", Zeynep Özden Oktav ve Necmettin Acar (Eds.), *Basra Körfezi Güvenliğinin Yeni Dinamikleri*, İstanbul: Orion, pp. 48-75.
- Ayoob, M. (2011). "American Policy Toward the Persian Gulf", Mehran Kamrava (Ed.), *International Politics of the Persian Gulf*, Syracuse, NY: Syracuse University Press.
- Babood, A. (2023). "Why Cahina is Emerging as a Main Promoter of Stability in the Strait of Hormuz", Carnegie Middle East Center, May 24, <https://carnegie-mec.org/2023/05/24/why-china-is-emerging-as-main-promoter-of-stability-in-strait-of-hormuz-pub-89829>, (Accessed: 04.05.2023).
- Bahgat, G. (2006). "Iran and Israel", Gawdat Bahgat (Ed.), *Israel and the Persian Gulf: Retrospect and Prospect*, University Press of Florida.
- Buzan, B. and Waever, O. (2003). *Regions and Powers*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Buzan, B. and Waever, O. (2009). "Macrosecuritization and Security Constellations: Reconsidering Scale in Securitization Theory", *Review of International Studies*, No: 35, pp. 253-276.
- Buzan, B., Waever, O. and Wilde, J. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*, London: Lynne Rienner Publishers.
- Cherkaoui, M. (2020). "Seven Ironies of Reconstructing A New Security Paradigm in the Gulf", Aljazeera Center for Studies, Reports, 30 January, https://studies.aljazeera.net/sites/default/files/articles/documents/202002/Seven%20Ironies%20of%20Reconstructing%20a%20New%20Security%20Paradigm%20in%20the%20Gulf_0.pdf, (Accessed: 10.01.2023).

- Chulov, M. (2022). "Putin and the Prince. Fears in West as Russia and Saudi Arabia Deepen Ties", *The Guardian*, 5 October, 2022, <https://www.theguardian.com/world/2022/oct/05/putin-mohammed-bin-salman-russia-saudi-arabia-deepen-ties>, (Accessed: 03.02.2023).
- Çavuşoğlu, E. (2022a). "Gulf States and Palestine: Strong Historical Ties Determining Gulf Politics", *International Journal of Political Studies*, Vol: 8, No: 2, pp. 15-33.
- Çavuşoğlu, E. (2022b). *Basra Körfezin'de Tarihsel Dinamikler ve Güvenlikleştirme: Alternatif bir Yaklaşım*, Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.
- Ebrahim, N. (2023). "China and Saudi Arabia are Getting Closer. Should the West Be Worried?", *CNN*, March 31, <https://edition.cnn.com/2023/03/31/middleeast/saudi-china-get-closer-mime-intl/index.html>, (Accessed: 13.04.2023).
- Esposito, J.L. and Piscatory J. (1989). *The Iranian Revolution Ten Years Later: What Has Been Its Global Impact?*, Washington: Middle East Institute.
- Falk, R. (2007). "War and Peace in Age of Terror and State Terrorism", *The Journal of International Relations*, Vol: 4, No: 14, pp. 1-15.
- Gause, F. G. III (2014). *Beyond Sectarianism: New Middle East Cold War*, Brookings Doha Center Analysis Paper, No: 11, July.
- Gause, F. G. III. (2010). *The International Relations of the Persian Gulf*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Hashemi, N. and Postel D. (Eds.), (2017). *Sectarianization: Mapping the New Politics of the Middle East*, New York: Oxford University Press.
- Jimmy Carter Library, Jimmy Carter State of the Union Address 1980, January 23, 1980, The Jimmy Carter Presidential Library and Museum, <https://www.jimmycarterlibrary.gov/assets/documents/speeches/su80jec.phtml>, (Accessed: 10.01.2023).
- Kamrava, M. (2005). *The Modern Middle East: A Political History of the First World War*, Berkeley: University of California Press.
- Kamrava, M. (2011). "Iranian Foreign and Security Policy in the Persian Gulf", Mehran Kamrava (Ed.), *International Politics of the Persian Gulf*, Syracuse, NY: Syracuse University Press.
- Kamrava, M. (2012). "The Political Economy of the Rentierism in the Persian Gulf", Mehran Kamrava (Ed.), *The Political Economy of the Persian Gulf*, New York: Oxford University Press § Hurst, pp. 36-98.
- Kamrava, M. (2018a). *Troubled Waters: Insecurity in the Persian Gulf*, Ithaca, New York: Cornell University Press, Apple Books.
- Kamrava, M. (2018b). "Hierarchy and Instability in the Middle East Regional Order", *International Studies Journal*, Vol: 14, No: 4, Spring 2018, pp. 1-35.
- Kamrava, M. (2018c). *Troubled Waters: Insecurity in the Persian Gulf*, Ithaca NY: Cornell University Press.
- Kamrava, M. (2018d). "Oil and Institutional Stasis in the Persian Gulf", *Journal of Arabian Studies*, Vol: 8, No: 1, pp. 1-12.

- Kennedy, E. M. (1975). "Persian Gulf: Arms Race or Arms Control", *Foreign Affairs*, October 1975, Vol: 54, No: 1, pp. 14-35.
- Keohane, R. O. (1984). *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, New Jersey: Princeton.
- Kostiner, J. (2011). "Perceptions of Collective Security in the Post-Saddam Era", Mehran Kamrava (Ed.), *International Politics of the Persian Gulf*, NY: Syracuse University Press, pp. 94-119.
- Lawson, F. H. (2011). "Security Dilemmas in the Contemporary Persian Gulf", Mehran Kamrava (Ed.), *International Politics of the Persian Gulf*, NY: Syracuse University Press, pp. 50-71.
- Lee MJ. and Liptak K. (2023). "There is only so much Patience One can Have: Biden Appears to Back of Vow to Punish Saudi Arabia", <https://edition.cnn.com/2023/02/03/politics/joe-biden-saudi-arabia-opec/index.html>, (Accessed: 12.03.2023).
- Louer, L. (2020). "Sectarianism in the Gulf Monarchies: Regional and Domestic Factors of Sunni-Shi'i Tensions", Mehran Kamrava (Ed.), *Routledge Handbook of Persian Gulf Politics*, NY: Routledge.
- Makdisi, U. (2000). *The Culture of Sectarianism: Community, History and Violence in the Nineteenth-Century Ottoman Lebanon*, Berkeley: University of California Press.
- Marcus, J. (2017). "Israel and Saudi Arabia: Whats Shaping the Covert 'Alliance'", BBC News, 24 November, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-42094105>, (Accessed: 23.03.2022).
- Memorandum from the Chairman of the Joint Chiefs of Staff (Jones) to Secretary of Defense Brown, Washington, September 7, 1978, Office of Historian, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1977-80v18/d9>, (Accessed: 10.01.2023).
- Middle East Monitor, (2023). "US not an Honest Broker in Saudi, Iran Talks", 15 March, <https://www.middleeastmonitor.com/20230315-us-not-an-honest-broker-in-saudi-iran-talks/>, (Accessed: 10.01.2023).
- Nadjmabadi, S. R. (2009). "The Arab Presence on the Iranian Coast of the Persian Gulf", Lawrence G. Potter (Ed.), *The Persian Gulf in History*, New York: Palgrave Macmillan, pp. 128-145.
- Oktav, Ö. Z. (2022). "Basra Körfezi'nin Değişen Dengeleri ve İran-Saudi Arabistan İlişkileri (2015-20221)", Zeynep Özden Oktav ve Necmettin Acar (Eds.), *Basra Körfezi Güvenliğinin Yeni Dinamikleri*, İstanbul: Orion, pp. 244-271.
- Özev, M. H. (2016). "Iran-Saudi Arabia Relations, 1932-2014" *İktisat Fakültesi Mecmuası*, Vol: 66, no: 1, pp. 83-87.
- Özev, M. H. (2017). "Energy Security and the Future of the Persian Gulf", Sadık Ünay (Ed.), *Global Political Economy after the Crisis: Theoretical Perspectives and Country Experiences*, New York: Nova Science Publishers, pp. 165-186.
- Özev, M. H. (2022). "Enerji ve Güvenlik Sorunsalı Temelinde Rusya'nın Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) Ülkelerine Yönelik Politikaları", Zeynep Özden Oktav ve Necmettin

- Acar (Eds.), *Basra Körfezi Güvenliğinin Yeni Dinamikleri*, İstanbul: Orion, pp. 81-114.
- Potter, L. G. (2016). "Arabia and Iran", J.E. Peterson (Ed.), *The Emergence of the Gulf States: Studies in Modern History*, London: Bloomsbury.
- Potter, L.G. (2009). "Introduction", Lawrence G. Potter (Ed.), *The Persian Gulf in History*, New York: Palgrave Macmillan, pp. 1-26.
- Ramazani, R. K. (1983). "Khomeini's Islam in Iran's Foreign Policy", Adeed Dawisha (Ed.), *In Islam in Foreign Policy*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 9-33.
- The Economist, (2021). "Joe Biden Puts Saudi Arabia on Notice", 5 February, https://www.economist.com/middle-east-and-africa/2021/02/05/joe-biden-puts-saudi-arabia-on-notice?utm_medium=cpc.adword.pd&utm_source=google&ppccampaignID=17210591673&ppcadID=&utm_campaign=a.22brand_pmax&utm_content=conversion.direct-response.anonymous&gclid=Cj0KCQjwgLOiBhC7ARIsAleetVALre2UUPbYYT6nWFnHTsngnIPao8qJgh3P_G7u1SQ9ICXB-g2Dn8aAIE9EALw_wcB&gclsrc=aw.ds, (Accessed: 03.04.2023).
- The Guardian, (2017). "Iran is seeking to Control Islamic World Says Saudi Arabian Prince", 2 May, <https://www.theguardian.com/world/2017/may/02/iran-is-seeking-to-control-islamic-world-says-saudi-arabian-prince>, (Accessed: 10.01.2023).
- Toman, M. and Akman, H. (2014). "The Emergence of the Global War on Terror and Its Reflexion on Middle East", *The Journal of International Social Research*, Vol: 7, No: 35, pp. 297-316.
- Vakil, S. (2021). "Qatar Crisis. A Beginning to End", Chatham House, 8 January, <https://www.chathamhouse.org/2021/01/qatar-crisis-beginning-end>, (Accessed: 13.02.2023).
- Waeber, O. (1989). "Security, the Speech Act, Analysing the Politics of A Word", Paper Presented at the Research Training Seminar, Sostrup Manor.
- Waeber, O. (1995). "Securitisation and Desecuritisation", Ronnie D. Lipschutz (Ed.), *On Security*, New York: Columbia University Press, pp. 46-86.
- Weaver, O. (2004). "Aberystwyth, Paris, Copenhagen: New Schools in Security Theory and Their Origins between Core and Periphery", *Annual Meeting of the International Studies Association*, Montreal, No: 8.
- Zahlan, R. M. (1998). *The Making of the Gulf States: Kuwait, Bahrain, Qatar, The United Arab Emirates, and Oman*, Ithaca: Ithaca Press.



Özel Askeri Şirketler: Savaş Müteahhitliği ve Uluslararası Güvenlik

Nur Özkan ERBAY (Derleyen), İstanbul: SETA Yayınları, 2022, ISBN: 978-625-7712-98-9

Hacı Mehmet BOYRAZ*

Kitap Kapağı



ÖZEL ASKERİ ŞİRKETLER

Savaş Müteahhitliği ve
Uluslararası Güvenlik

Editör
NUR ÖZKAN ERBAY



SETA

Kitap İncelemesi

Orta Çağ'da kralların, feodal beylerin ve kilisenin güvenliğini temin eden paralı askerlerin ve askeri birliklerin günümüzdeki şirketleşmiş hali olarak görülebilecek özel askeri şirketler, uluslararası güvenlik açısından her geçen gün büyüyen ve kontrolden çıkan bir problem haline gelmiş durumdadır. Soğuk Savaş'ın hemen ardından birçok ülkede adeta mantar gibi çoğalan özel askeri şirketler; son on yılda çatışma sahalarındaki varlıkları ve oynadıkları roller ile dikkat çekmektedir. Lojistik destek sağlamaktan istihbarat toplamaya kadar oldukça geniş bir alanda hizmet veren bu şirketler, zaman zaman doğrudan çatışma bölgelerinde yer alarak operasyonlara da dâhil olabilmektedir.

Günümüzde ABD, Rusya ve İngiltere gibi küresel güçler merkezi bütçedeki askeri harcamaları azaltmak ve sıcak çatışmaların yol açtığı hukuki ve insani sorumluluktan

* Dr., Bağımsız Araştırmacı, boyrazhacimehmet@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9548-712X

Atıf/Cite: Boyraz, H. M. (2023). "Özel Askeri Şirketler: Savaş Müteahhitliği ve Uluslararası Güvenlik [Nur Özkan Erbay Tarafından Yayınlanan Kitabın İncelenmesi]", *Uluslararası İlişkiler ve Politika Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, ss. 160-163.

kaçmak için; Libya ve Sudan gibi başarısız devletlerse ülkedeki siyasi rejimi ve/veya kamu güvenliğini sağlamak için özel askeri şirketlerden yoğun hizmet almaktadır. Bu noktada ABD Kongresi'nin 2008 raporuna göre ABD'nin sadece Irak'ta savaşmak üzere 190.000'in üzerinde özel askeri şirket personeliyle çalışması çarpıcı bir bilgidir (Keser, 2022: 32). Aynı şekilde bu devlet dışı silahlı aktörlerin en bilinen örnekleri arasında yer alan Rusya menşeli Wagner Grubu'nun Ocak 2023 itibariyle sadece Ukrayna'ya 50.000 civarında özel askeri şirket personeli konuşlandırması (Latest Defence...), bu şirketlerin sahip olduğu gücü ve ulaştığı tehlikeli seviyeyi açıkça ortaya koymaktadır.

Konuyla ilgili olması bakımından özel askeri şirketlerle ilgili özellikle İngilizce literatürdeki akademik çalışmaların son 10 yılda hızla arttığı görülmektedir. Bu şirketlerle ilgili Türkçe literatür ise görece bakirdir ve konuyla ilgili başvurulabilecek kitapların sayısı oldukça sınırlıdır. Bu bağlamda akademisyen ve gazeteci Nur Özkan Erbay tarafından derlenen *Özel Askeri Şirketler: Savaş Müteahhitliği ve Uluslararası Güvenlik* isimli kitap, Türkçe literatürde konuya dair bugüne kadar ortaya konan en derli toplu çalışmalar arasında dikkat çekmektedir. 175 sayfadan oluşan kitabın giriş hariç 5 bölümü bulunmaktadır.

Kitap özü itibariyle özel askeri şirketlerin ortaya çıkışına, gelişimine ve etkilerine odaklanarak bu sır dolu endüstriye kapı aralamaktadır. Daha yakından bakıldığında kitap; özel askeri şirketlerin nasıl ortaya çıktıkları, zamanla nasıl bir dönüşüm geçirdikleri, hangi alanlarda faaliyet gösterdikleri, motivasyonlarının neler olduğu, kimler tarafından nerede ve nasıl kullanıldıkları, uluslararası güvenlik açısından ne tür tehditler barındırdıkları ve vekâlet savaşlarında ne tür roller üstlendikleri sorularına cevap aramaktadır. Kitap ayrıca özel askeri şirketlerin devletler açısından uzun vadede güç dengelerini nasıl değiştirebileceği sorusuna odaklanmaktadır. Kısacası kitap; hibrit savaşların giderek yaygınlaştığı bir ortamda devletler açısından nispeten az maliyetle çok iş görebilecek özel askeri şirketleri tarihi, siyasi, hukuki, askeri, ekonomik ve küresel yönleriyle detaylı şekilde analiz etmektedir.

Kitabın editörü Nur Özkan Erbay, kaleme aldığı "Özel Askeri Şirketlerin Doğuşu, Gelişimi ve Etkileri" başlıklı giriş bölümünde özel askeri şirketlerle ilgili okuyucu tatmin edecek seviyede genel bir perspektif sunmuştur. Erbay'a göre günümüz özel askeri şirketlerin kökeni Orta Çağ'daki paralı askerlik müessesine (mercenarie) dayanmaktadır. Erbay; 1648 Vestfalya Barış Anlaşması sonrasında ulus devletler ve bunlara bağlı milli ordular güçlendiği için paralı askerlerin rolünün zayıfladığını fakat tamamen sona ermediğini, Soğuk Savaş sonrası dönemde ise devletlerin birbiriyle ilintili üç sebepten dolayı özel askeri şirketlere bir anda yoğun ilgi gösterdiğini belirtmektedir. Birincisi uluslararası sistemin iki büyük gücü ABD ve Rusya, Soğuk Savaş sonrası dönemde kurumsal askeri kapasitelerinde azalmaya gitmiş olsa da saha faaliyetlerinde kullanabilecekleri personele olan talepleri artmıştır. Bu çelişkili ortamda ABD ve Rusya, sahadaki ihtiyaçlarını kendi askeri personeliyle değil özel askeri şirketlere bağlı personeller vasıtasıyla gidirmiştir.

İkincisi Soğuk Savaş sonrası dönemde hız kazanan küreselleşme ve neo-liberalleşme süreçleriyle birlikte devletler, düzenli ordulara sürekli yüksek bütçe ayırmak yerine ihtiyaç duydukları askeri hizmetleri kısa yoldan temin eden şirketlerle çalışarak tasarruf etme yoluna gitmiştir. Üçüncüsü ABD ve Rusya'nın askeri kapasitelerinde azalmaya gitmesi nedeniyle bir zamanlar bu iki ülkenin düzenli ordularında görev yapan eğitimli askeri personel işsiz kalmıştır. Herhangi bir maddi geliri olmayan bu kişiler bir gelir kapısı olarak zamanla özel askeri şirketlere yönelmiştir. Bu durum özel askeri şirketler açısından kendi bünyelerinde çalışabilecek deneyimli personel bulunmasını kolaylaştırmıştır. Kısacası

Soğuk Savaş sonrası dönemde özel askeri şirketlere yönelik talep ve arz doğru orantılı artmıştır. Ayrıca Erbay'a göre günümüzdeki durumları itibariyle hukuki çerçevelerinin ve şeffaf yapılarının olmaması, bu şirketlerle çalışan devletlerin yasal sorumluluk almaktan kaçınması ve bu şirketlerin herhangi bir meşruluğu olmayan devlet dışı aktörlere de hizmet vermesi; özel askeri şirketlerle ilgili en önemli güncel problemler arasında yer almaktadır.

Ahmet Keser tarafından yazılan "Özel Askeri Şirketlerin Küresel Yayılımı ve Geleceği" başlıklı birinci bölüm, kitabın hem en hacimli hem de özel askeri şirketlerle ilgili en bilgilendirici bölümüdür. Bölüm boyunca özel askeri şirketlerin küresel yayılımını ve geleceğini inceleyen yazar, önce tarihsel süreçte paralı askerlik kurumunu anlatmış ve Erbay'ın giriş bölümündeki tespitlerine benzer tespitlerde bulunmuştur. Keser daha sonra özel askeri şirketlerin yayılmasındaki nedenleri, muharebe dışı alanlara girişini ve meselenin uluslararası gündeme taşınmasını değerlendirmiştir. Yazar, metnin ilerleyen kısımlarında dünyadaki en büyük 30 özel askeri şirketin kuruluş yılları, personel sayıları, menşei ülkeleri, çalışma sahaları ve yıllık gelirleri ile ilgili detaylı bir tabloya yer vermiştir. Sadece bu tablodan anlaşılacağı üzere bazı özel askeri şirketlerin yıllık geliri, bir dizi küçük ülkenin gayrisafi yurtiçi hasılasıyla yarışacak seviyeye ulaşmıştır. Okuyucu açısından yapılan anlatımları kolaylaştırdığı için yazarın bu tabloyu hazırlaması isabetli olmuştur.

Betül Biçen Gören, kitabın "Soğuk Savaş Sonrası Özel Askeri Şirketlerin Yükselişindeki Siyasi ve Ekonomik Arka Plan" başlıklı ikinci bölümünde 1990'larda ve sonrasında özel askeri şirketlerin yükselişine imkân sağlayan siyasi ve ekonomik sebeplere odaklanmıştır. Yazarın belirttiği sebeplerle Erbay'ın girişte belirttiği sebepler büyük oranda örtüştüğü için bunları yinelemeye gerek yoktur. Ancak Gören, Birleşmiş Milletler gibi uluslararası örgütlerin etkili bir denetim mekanizması kuramamasının da özel askeri şirketlerin çoğalmasında etkili bir sebep olduğunu not etmiştir. Yazar daha sonra özel askeri şirketlerin organizasyonları, motivasyonları, faaliyet alanları, askere alım/istihdam yöntemleri ve bağlantıları açısından paralı askerlik kurumundan ayrılan yönlerini analiz etmiştir. Yazar metnin son kısmında P. W. Singer'ın meşhur "mızrak" benzetmesine dayanarak özel askeri şirketlerin üç çeşidini anlatmıştır. Birincisi doğrudan savaş alanlarında faaliyet gösteren ve gerektiğinde çatışmalarda yer almak üzere personel temin eden askeri hizmet sağlayıcısı şirketlerdir. İkincisi stratejik danışmanlık hizmeti veren askeri danışmanlık şirketleridir. Üçüncüsü lojistik destek ve teknik yardım sağlayan askeri destek şirketleridir. Bir şirket, bu alanlardan sadece birine odaklanabileceği gibi aynı anda tüm alanlarda faaliyet gösterebilir.

Sadia Rania Mohiuddin, kitabın "Özel Askeri Şirketler: İnsan Hakları ve Terörizm Tehdidi" başlıklı üçüncü bölümünde özel askeri şirketleri uluslararası hukuki düzenlemeler açısından değerlendirmiş ve netice itibariyle "özel askeri şirketler ne askeridir ne sivil" kanaatine vararak bu şirketlerle ilgili en uygun kavramın "savunma müteahhitleri" olabileceğini belirtmiştir. Yazar, daha sonra meseleyi insan hakları perspektifinden ele alarak özel askeri şirketler nedeniyle çatışma bölgelerindeki sivillerin ne tür insan hakkı ihlallerine maruz kaldığını incelemiştir. Yazar bu kapsamda örnek bir vaka olarak ABD adına Irak'ta görev yapan özel askeri şirket personellerinin uygulamalarını anlatmıştır. Mohiuddin ayrıca herhangi bir uluslararası hukuki dayanakları olmadığı için savaş esiri olarak dahi kabul edilmeyen özel askeri şirket personellerinin yaşadıkları zorluklara temas etmiştir.

"ABD'nin Özel Askeri Şirketleri Kullanımı: Afganistan ve Irak Savaşları" başlıklı dördüncü bölümde Birce Beşgül, ABD'nin özel askeri şirketlerle ilişkisini incelemiştir. Bu bağlamda yazar, Baba Bush hükümetinin Körfez Savaşı'ndan sonra özel askeri şirketlere

yönelik teşvikini başlangıç noktası olarak Amerikan iç politikasında özel askeri şirketlerin yerini tartışmış ve ABD'deki lobi şirketlerinin bu alandaki faaliyetlerine değinmiştir. Yazarın "Özel askeri şirketlerin Pentagon'un kararı üzerine bünyelerindeki paralı askerlerin görevleri ve elde ettikleri gelirlerle ilgili Kongreye ve kamuoyuna bilgi vermemesi, oluşturmaya çalıştıkları güçlü lobinin bir göstergesidir" ifadesi konuya dair en önemli tespitlerden biridir. Yazar metnin ilerleyen kısımlarında ABD'nin Afganistan ve Irak savaşlarında özel askeri şirketleri nasıl kullandığını açık kaynaklara ve somut delillere dayanarak izah etmiştir.

"Rus Özel Askeri Şirket Sektörü ve Wagner'in Libya ve Suriye İç Savaşlarındaki Rolü" başlıklı son bölümde ise kitabın editörü Nur Özkan Erbay, Rus özel askeri şirket sektörünü değerlendirmiştir. Bunun için yazar, Rusya'nın genel olarak Soğuk Savaş sonrası dönemde özel olarak Vladimir Putin döneminde özel askeri şirketlerle ilişkisini analiz etmiştir. Özel askeri şirketlerin Rusya'nın benimsediği hibrit savaş konseptinde etkili birer araç haline geldiğini belirten Erbay, Rusya menşeli özel askeri şirketlerin tamamen Rusya'nın bilgisi ve çıkarları doğrultusunda hareket etmesini Batılı muadilleriyle arasındaki en önemli farklılık olarak görmüştür. Erbay ayrıca Rusya'da özel askeri şirketlerle ilgili herhangi bir yasal zeminin bulunmamasından ötürü özel askeri şirketlerin sahadaki kazanımlarının Rusya'nın hanesine yazıldığını, kayıplarınsa Rusya'nın zarar hanesine yazılmadığını vurgulamıştır. Dolayısıyla özel askeri şirketler, Rus dış politikası için her yönüyle etkili ve kazançlı bir enstrümandır. Erbay metnin ilerleyen kısımlarında başta meşhur Wagner Grubu olmak üzere Rusya menşeli özel askeri şirketlerin ortaya çıkış hikâyelerini ve gizli ilişkilerini genel hatlarıyla anlatmış ve bu şirketlerin Libya, Suriye, Kırım, Doğu Ukrayna ve Afrika ülkelerinde oynadıkları rolü açık kaynaklara dayalı olarak yorumlamıştır.

Sonuç olarak bu kitap, uluslararası kamuoyunun son yıllarda yakın ilgi gösterdiği özel askeri şirketlerle ilgili olarak Türkçe literatüre hiç şüphesiz önemli bir katkı sunmuştur. Farklı bakış açılarına sahip uzman akademisyenleri bir araya getirmesi, Türkiye'de bilimsel açıdan üzerinde çok fazla yayının bulunmadığı bir konuyu en sade biçimde incelemesi ve konuya dair doyurucu bilgiler sunması kitabın en güçlü yanlarıdır. Bunların yanı sıra her bölümde kavramsal açıdan tekrara varan kısımların olması ve özel askeri şirketlerle ilgili Türkiye'deki duruma dair herhangi bir değerlendirmede bulunulmaması, kitaba yöneltilebilecek en önemli eleştirilerdir. Bunlara rağmen kitabın özel askeri şirketlere merak duyan herkes tarafından muhakkak temin edilmesi ve tüm bölümlerinin okunması gerekir. Özel askeri şirketlerle ilgili Türkçe literatürdeki eksikliğin giderilmesi için bu tarz akademik çalışmaların artması elzemdir.

Kaynakça

Keser, A. (2022). "ÖAŞ'lerin Küresel Yayılımı ve Geleceği", Nur Özkan Erbay (Ed.), Özel Askeri Şirketler: Savaş Müteahhitliği ve Uluslararası Güvenlik, SETA Yayınları, İstanbul, ss. 17-67.

Latest Defence Intelligence Update on the Situation in Ukraine-20 January 2023, <https://twitter.com/DefenceHQ/status/1616323761392812033/photo/1>, (Erişim Tarihi: 27.02.2023).